

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK SİYASAL PARTİLERİNDE ÖRGÜTLENME
VE LİDERLER OLİGARŞİSİ

Hazırlayan
HATİCE EROL

Danışman
Doç. Dr. Tülay ÖZÜERMAN

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

İZMİR

1997

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

Soyadı : EROL

Adı : HATİCE

Merkezimizce Doldurulacaktır.

Kayıt No :

TEZİN ADI

Türkçe : Türk Siyasal Partilerinde Örgütlenme ve Liderler
Oligarşisi

İngilizce : Organisation in Turkish Political Parties and Oligarchy
of Leaders

TEZİN TÜRÜ

Yüksek Lisans Doktora Doçentlik Tıpta Uzmanlık Sanatta

Yeterlilik ☐

☐☐☐☐

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi

Fakülte :

Enstitü : Sosyal Bilimler

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :

TEZİN YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan

Basım Yeri

Basım Tarihi

İSBN

TEZİN YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : ÖZÜERMAN TULAY

Ünvanı : Doç. Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL : TÜRKÇE	TEZİN SAYFA SAYISI :153
TEZİN KONUSU (KONULARI) : 1 - TÜRK SİYASAL PARTİLERİNDE ÖRGÜTLENME 2 - TÜRK SİYASAL PARTİLERİNDE LİDERLER OLİGARŞİSİ	
TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELEER : 1 - SİYASAL PARTİLER 2 - ÖRGÜTLENME	
İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELEER : 1 - POLITICAL PARTIES 2 - ORGANISATION 3 - LEADERS OLIGARCHY	
1 -Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum. ☐ 2 - Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir ☒ 3 - Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir ☐ Yazarın İmzası : Tarih : 23.05.1997	

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “ Türk Siyasal Partilerinde Örgütlenme ve Liderler Oligarşisi “ adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığımı ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

23..05.1997

HATİCE EROL

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün/...../1997 tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin maddesine göre Kamu Yönetimi Anabilim / Anasanat Dalı yüksek lisans öğrencisi'nın konulu tezi incelenmiş ve aday 25.10.1997 tarihinde, saat 13.30 da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra60..... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerice sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezinbaşarılı.....olduğuna oy birliği ile karar verildi.

Doç. Dr. Erol AKI
ÜYE
Erol Akı

Prof. Dr. Hüsnü Erkan
BAŞKAN
Hüsnü Erkan

Doç. Dr. Tolay Özüerme
ÜYE
Tolay Özüerme

ÖZET

Siyasal sistemde yaşanan sorunlar ile parti yapıları ve lider davranışları arasında yakın ilişki bulunmaktadır. Liderin parti içi iktidar dağılımında etkin duruma gelmesi parti içi demokrasiyi sınırlamakta bu da sistemdeki demokratik gelişmeyi olumsuz yönde etkilemektedir.

Bu çalışmada Türkiye’de ilk siyasal partilerin kuruluşundan günümüze kadar olan dönemde toplumsal yaşamda etkin olan partilerin örgüt yapıları, parti içi iktidar dağılımı ve liderlik konuları incelenmeye çalışılmıştır. Siyasal partilerle ilgili yasalar ve tüzüklerle, daha önce yapılmış araştırmalardan ve gazetelerden yararlanılarak Türkiye’nin yakın tarihinin sorunları ile siyasal parti geleneği arasındaki bağlantılar incelenmiştir.

ABSTRACT

There is a close relationship between the party structures with the current problems of the political system and behaviours of the leaders. Leader's becoming effective in the power distribution in the party limits the democracy in the party and this affects the democratic development of the system negatively

During this study, the organization structures, power distribution in the party and leadership of the parties that have been effective in the public life from the first party establishment in the Turkey upto day Have been studied. The laws and regulations concerning the political parties, the relations between the political party tradition and the near post problems of Turkey has been studied, by utilizing the previous researches and newspaper

İÇİNDEKİLER

Sayfa

GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
TÜRKİYE'DE İLK SİYASAL PARTİ ÖRGÜTLENMELERİ	2
I-CUMHURİYET ÖNCESİ SİYASAL PARTİ ÖRGÜTLENMELERİ	2
A-İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ	2
1-İttihat ve Terakki'nin İç Yapısı	3
2-Liderlik	4
3-İttihat ve Terakki'nin Örgütlenmesi	5
B-HÜRRİYET VE İTİLAFA FİRKASI	6
1-Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Bileşimi	6
2-Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Örgütlenmesi	7
C-ANADOLU VE RUMELİ MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ	8
1-Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde Örgütlenme	9
2-Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde Liderlik	10
II-KURTULUŞ SAVAŞI SONRASI SİYASAL PARTİ ÖRGÜTLENMELERİ	11
A-HALK FİRKASI	12
1-Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Örgüt Yapısı	13
2-Cumhuriyet Halk Fırkası'nda Parti Üyeliği	15
3-Cumhuriyet Halk Fırkası'nda Liderlerin Seçimi	17
a)Kurultay (Genel Kongre)	18
b)Merkez Karar Organları	20
c)Yardımcı Kuruluşlar	21
d)Partinin Yerel Organları	23
e) Meclis Grupları	24
4-CHF'de Liderler Oligarşisi	25
B-MUHALİF ÖRGÜTLENMELER	27
1-TERAKKİPERVER CUMHURİYET FİRKASI	27
2-SERBEST CUMHURİYET FİRKASI	29

İKİNCİ BÖLÜM

1945-1980 SÜRECİNDE SİYASAL PARTİLER, LİDERLİK VE OLİGARŞİK EĞİLİMLER	33
I - 1945-1960 DÖNEMİNDE SİYASAL PARTİLER	33
A-DEMOKRAT PARTİ	33
1-Demokrat Parti'nin Kuruluşu	34
2-Demokrat Parti'nin Örgüt Yapısı	36
3-Demokrat Parti'de Parti Üyeliği	37
4-Demokrat Parti'de Liderlerin Seçimi	38
a)Büyük Kongre	39
b)Demokrat Parti'de Merkez Karar Organları	40
c)Demokrat Parti'nin Yardımcı Kuruluşları	42
d)Demokrat Parti'nin Yerel Organları	42
e)Demokrat Parti Meclis Grubu	43
5-Demokrat Parti'de Liderler Oligarşisi	44
B-1946-1960 DÖNEMİNDE CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NDE LİDER OLİGARŞİSİ	48
II - 1960 - 1980 DÖNEMİNDE SİYASAL PARTİLER	52
A-CHP'DE LİDERLİK VE PARTİ İÇİ GÜÇ DAĞILIMI	52
1-İsmet İnönü Dönemi	53
2-Bülent Ecevit Dönemi	60
3-Parti Liderleri ve Parlamento Üyeleri	62
4-CHP'de Parti İçi Demokrasi	63
B-ADALET PARTİSİ	66
1-AP'de Liderlerin Seçimi	68
2-AP İçinde Liderlik ve Parti İçi Güç Dağılımı	69
a)Ragıp Gümüşpala Dönemi	69
b)Süleyman Demirel Dönemi	70
3-Parti Liderleri ve Parlamento Üyeleri	73
4-İç Çemberin Bileşimi ve Yenilenmesi	74
5-AP'de Parti İçi Demokrasi	75

C-MİLLÎ NİZAM PARTİSİ	77
D-MİLLÎ SELAMET PARTİSİ	79
1-MSP'de Liderin Seçimi	79
2-MSP'nin Örgüt Yapısı	80
3-MSP'de Parti Üyeliği	81
E-MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ	81
1-MHP'nin Örgüt Yapısı ve Lider Oligarşisi	82
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
12 EYLÜL 1980'DEN GÜNÜMÜZE TÜRK SİYASAL PARTİLERİ VE LİDERLER OLİGARŞİSİ	84
I-12 EYLÜL VE GEÇİŞ DÖNEMİ	84
II-1980 SONRASI SİYASAL PARTİ ÖRGÜTLENMELERİ VE LİDERLER OLİGARŞİSİ	89
A-ANAVATAN PARTİSİ	91
1-Anavatan Partisi'nin Örgüt Yapısı ve Liderlerin Seçimi	92
2-Anavatan Partisinde Liderlik	94
B-DEMOKRATİK SOL PARTİ	102
1-DSP'nin Örgüt Yapısı ve Liderlerin Seçimi	104
2-DSP'de Liderlik	108
C-DOĞRU YOL PARTİSİ	110
1-DYP'nin Örgüt Yapısı ve Liderlerin Seçimi	112
2-DYP'de Liderlik	113
D-HALKÇI PARTİ	117
E-SOSYAL DEMOKRASİ PARTİSİ	119
F-SOSYAL DEMOKRAT HALKÇI PARTİ	120
1-SHP'nin Örgüt Yapısı ve Liderlerin Seçimi	121
2-SHP'de Liderlik	124
G-REFAH PARTİSİ	131
1-Refaah Partisi'nin Örgüt Yapısı ve Liderlerin Seçimi	132
H-MİLLİYETÇİ ÇALIŞMA PARTİSİ - MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ	134
1-MHP'nin Örgüt Yapısı ve Liderlerin Seçimi	134
SONUÇ	137
KAYNAKLAR	140

KISALTMALAR

AP	: Adalet Partisi
A-RMHC	: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
A-RMHG	: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu
ANAP	: Anavatan Partisi
bkz.	: Bakınız
BTP	: Büyük Türkiye Partisi
BMM	: Büyük Millet Meclisi
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DP	: Demokrat Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
GİK	: Genel İdare Kurulu
HP	: Halkçı Parti
md.	: Madde
MÇP	: Milliyetçi Çalışma Partisi
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MP	: Muhafazakar Parti
MKYK	: Merkez Karar Yönetim Kurulu
MYK	: Merkez Yönetim Kurulu
MTM	: Merkez Temsilciler Meclisi
RP	: Refah Partisi
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SODEP	: Sosyal Demokrasi Partisi
SPK	: Siyasi Partiler Kanunu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri

GİRİŞ

Çağdaş siyasal sistemlerin en önemli kurumlarından olan siyasal partiler demokrasinin de vazgeçilmez unsurlarıdır.

Bu çalışmada Türkiye’de siyasal parti örgütlenmeleri üzerinde durulmuştur. Amacımız Duverger’in kadro ve kitle partileri sınıflandırmasının Türk siyasal partiler açısından ne ölçüde geçerli olduğunu araştırmaktır. Bu amaçla, Türkiye’de kurulmuş ve siyasal yaşamda etkili olmuş partiler incelenecek ve siyasal partilerin örgüt yapıları, genel merkez - yerel organ ilişkileri, parti içi iktidar dağılımı ve liderlerin oligarşik eğilimleri ele alınmıştır.

Parti yapıları incelenirken liderlerin rolü ve seçilme yöntemleri, örgütte merkeziyetçilik derecesi, liderliğin örgüt hiyerarşisi içindeki gücü karar almaya ve politika belirlemeye katılma derecesi, üyeliğin temeli ve yaygınlığı gibi konulara önem verilmiştir.

Örgütte merkeziyetçilik derecesini, yani genel merkez - taşra örgütü ilişkisinin yönünü belirleyici yanıt siyasal kültürdedir. Başka bir deyişle, ülkenin yönetim geleneği, partilerin büyüklüğü, partilerin parasal ve kadro desteklerinin niteliği, parti liderliği, örgüt yapıları, partilerle ilgili yasalar ve tüzükleri bu ilişkinin ve yapının niteliğini belirlemektedir. Bu yüzden siyasal partilerle ilgili yasalar ve tüzükler tezin hareket noktası olmuştur.

1980’e kadar olan bölümde daha önce siyasal partilerle ilgili yapılmış araştırmalardan faydalanılmıştır. 1980 sonrasında ise yakın tarihi incelemenin güçlükleri ile karşılaşmış, bu dönemde siyasal partilerle ilgili kaynaklar sınırlı olduğundan daha çok gazetelerden yararlanılmıştır.

Sonuç bölümünde ise siyasal sistemde yaşanan sorunların parti yapıları ve lider davranışlarıyla bağlantılı olması nedeniyle siyasal partilerde yapılacak düzenlemelerle ilgili önerilere yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE İLK SİYASAL PARTİ ÖRGÜTLENMELERİ

I - CUMHURİYET ÖNCESİ SİYASAL PARTİ ÖRGÜTLENMELERİ

1908 Hareketine kadar Türkiye'de gerçek anlamda siyasal parti örgütlenmelerine rastlanmamaktadır. 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'in ilanıyla geniş bir siyasal faaliyet dönemi başlamış ve Türkiye'de en fazla siyasal dernek bu dönemde kurulmuştur. (Tunaya,1952:75).

Bu dönemde kurulan siyasi kuruluşların temel amacı devleti kurtarmak olmuştur. "Devleti o günün batı modellerine uyarak kurtarmak isteyenler de ikiye ayrılıyor zamanla. Bir görüş, reformların yukarıdan aşağıya ve devlet eliyle yapılmasını öneriyor. Ahmet Rıza Bey ve Ziya Gökalp savunuyor bu görüşü. Öbür görüşe göre burjuva yetişebilmesi için yani teşebbüsü şahsinin gelişebilmesi için, merkezi devletin zayıflaması, adem-i merkezîyet gerekiyor. Bu görüşü de Prens Sabahattin Bey savunuyor. Ülkemizde uzun süre etkinliğini sürdürecektir iki siyasi akımın temelleri atılmış oluyor böylece. Birincisinin en önemli temsilcileri İttihat ve Terakki ve 1960'ların sonuna kadar CHP. İkinci akımın temsilcileri Hürriyet ve İtilaf, Terakkiperver Fırka, Serbest Fırka, Demokrat Parti ve AP..." (Sarica, 1973:245-246)

1908-1918 döneminin önemli siyasal kuruluşları, daha sonra fırka niteliği kazanacak olan İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Hürriyet ve İtilaf Fırkasıdır.

A-İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ

1889 yılında istibdat rejimine karşı, "Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane öğrencilerinden küçük bir grup "İttihad-ı Osmani" (Osmanlı Birliği) adıyla gizli bir cemiyet kurmuştur. İttihad-ı Osmani Cemiyeti aynı yıl Paris'te bulunan

“İttihat ve Terakki Cemiyeti” ile birleşmiş ve bu adı benimsemişlerdir. Asıl İttihat ve Terakki Cemiyeti 1906 yılında “Osmanlı Hürriyet Cemiyeti” adıyla asker ve bürokratların girişimiyle kurulmuştur. 1907 yılında Paris Örgütü ile anlaşılan Cemiyet önce “Terakki ve İttihat” sonra da “İttihat ve Terakki” adını almıştır. (Tunaya, 1989:7; Kabasakal, 1991:24; Akşin, 1980:17).

1-İttihat ve Terakki’nin İç Yapısı

İç yapı bakımından İttihat ve Terakki’nin türdeş olamayışı, soyut kurtuluş ve Abdülhamit rejimini her çeşit unsurla birleşerek yıkma stratejisinin bir sonucudur.

İttihat ve Terakki türdeş olmayan yapısıyla aynı zamanda bir kitle partisi olmuştur. İçinden çıkardığı ünlü isimlerin etkisi ve baskısı altında kalmasına rağmen kadro partisi olamamıştır. Tunaya’nın da belirttiği gibi “İttihat ve Terakki seçimden seçime harekete geçen bir mekanizma değildir, her zaman faaldir” (Tunaya, 1984:213).

İttihat ve Terakki’nin en önemli yapısal sorunu, fırka-cemiyet ayrılığı ve bunun doğurduğu problemler olmuştur. Bir teze göre, İttihat ve Terakki, hükümet işlerine karıştığı eleştirilerini perde-lemek amacıyla, bu ikiliğe başvurmuş ve bundan yararlanmayı ummuştur (Akşin, 1971:156). Tunaya’ya göre ise Cemiyet önce yer altında gizli olarak özellikle 1906-1908 yılları arasında gelişmiş bir örgütlenmedir. Cemiyet ile Fırka arasındaki karşılaştırmada, Cemiyet daha ağır basmaktadır. Karizmatik görüntüsüyle bütün ülkede örgütlenmiştir ve bir siyasal partiye dönüşmeyi de tasarlamamıştır. Fırka, cemiyetin patronluğu ve propogandası altında seçtirilmiş kişilerden oluşturulmuştur. Böylece milletvekilleri, Cemiyet’in “adamları” durumundadırlar. Fırka bir üst yapıdır, geçicidir ve değişkendir (Tunaya, 1989:200-201).

Cemiyetin 1908'de gizlilikten çıktığı ilan edilmiş ancak kongresini gizli yapmıştır. 1909 Kongresi'yle cemiyet ve fırkanın her bakımdan birbirinden ayrıldığı ilan edilmiş, her ikisi içinde ayrı birer "Dahili Nizamname" yapılmıştır. Fırka, cemiyetin parlamentodaki grubu olarak kabul edilmiştir (Tunaya, 1989:201-202). 1910 Kongresiyle ise, cemiyet fırka ilişkisinde fırka, cemiyet programının gerçekleştiricisi olmuştur (Tunaya, 1989:202). 1911 Kongresiyle de cemiyet, fırka paralellliğini kaldırma ve bütünleştirme yoluna gitmiştir (Tunaya, 1989:203).

1913 Kongresi İttihat ve Terakki kongreleri içinde en önemlisidir. Bu kongrede İttihat ve Terakki kişileri, gazeteleri ve zümreleri de kapsayan geniş bir kitle partisi olduğunu kabul etmiştir. Böylece bu siyasal parti, zümrelerden oluşmuş cemiyeti de içine almış, cemiyet firkalaşmıştır. Yine hakim olan cemiyet örgütüdür ve yine fırka olmakla beraber cemiyet-fırka ikiliği ortadan kalkmamış, geniş örgütün içine aktarılmıştır (Tunaya, 1989:204).

İttihat ve Terakki demokratik bir yapıya özellikle 1913'ten sonra gitmek istemiştir. Aşağıdan yukarı, seçimle kurulan kademelerin, Umumi Kongrede birleşmeleri bu durumu kanıtlar. Ancak bu düzenin uygulamada olağanüstü koşullar gereği ne derece gerçekleşebildiği tartışmalıdır (Tunaya, 1989:212).

1913 kongresinde yapılan bir başka değişiklikle, örgüt içi disipline yer verilmiş; cemiyet aleyhtarlarının, örgütten çıkarılacakları belirtilmiştir. Disiplin, fırka gazetelerini de bağlayıcıdır (Tunaya, 1984:33-34). İttihat ve Terakki'nin yapısal durumu yanın-da, O'nun partiler yelpazesi içindeki yeri bir "merkez partisi" dir (Tunaya, 1989:212).

2-Liderlik

İttihat ve Terakki Cemiyet'inde liderlik her zaman kolektif bir nitelik taşımıştır. Parti liderliği sayılabilecek olan "reis-i umumilik" ancak 1913

kongresinde tüzüğe girmiştir. Bu göreve getirilen kişi ise (Sait Halim Paşa) gerçek bir liderden çok, simgesel bir lider sayılabilir (Ahmad, 1971:234;).Talat-Cemal-Enver üçlüsü lider kadrosu olarak görülse de iç hiyerarşiye asıl hakim organ her zaman için Merkez-i Umumi olmuştur. "Talat Paşa, İttihatçı takımın içe hakim, örgütü elinde tutan en güçlü bir numaralı adamı olarak görülmüştür". Enver Paşa'nın da ordusu ve Teşkilat-ı Mahsusa'sı vardır. Cemal Paşa ise zor zamanların adamı olmuştur (Tunaya, 1989:221).

İttihat ve Terakki içinde biri sivil, diğeri askerden oluşan iki kanadın bulunduğu ileri sürülmektedir. Sivil kanadın başını çeken Talat Bey'dir, parlamento grubu ile Kara Kemal'in önderliğindeki İstanbul örgütü de ona destek olmaktadır. Bu kanadın üyeleri, İttihat ve Terakki'nin eski fedaileridir (Kabasakal;1991:55). İttihat ve Terakki'de liderliğin kollektif bir nitelik taşıması, lider oligarşisinin oluşmasını engellemiştir.

3-İttihat ve Terakki'nin Örgütlenmesi

1908 Tüzüğüne göre Cemiyet'in organları; Umumi Kongre, Umumi Kongrede seçilen üç üyeden oluşan Merkez-i Umumi, vilayet heyeti merkeziyeleri, sancak, kaza ve nahiye heyeti merkeziyeleri ve kulüplerdir (Kabasakal, 1991:57). Fakat 1908 seçimleriyle bir parlamento grubu doğmuş, fırka-cemiyet ilişkileri ve iktidar sorunu üzerine 1913 kongresinde düzenlenen tüzükle cemiyet-fırka eşitliği çözümü benimsenmiştir. Yeni örgütlenme ise; reis-i umuminin yönetimindeki Meclis-i Umumi (Meclis-i Umumi iki kola ayrılmaktadır; a) Yasama organı dışındaki örgüt işlerinden sorumlu bir katib-i umumi yönetimi altındaki Meclis-i Umumi, b) Yasama meclisi işleriyle ilgilenen bir vekil-i umumi yönetiminde toplanan Kalem-i Umumi), merkez ve mülhakata (bağlı yerler) ait olmak üzere sancak örgütü (bir katibi mes'ul yönetimindeki heyet-i merkeziye), kongreler, kulüpler, özelliği nedeniyle İstanbul örgütüdür. (bkz. Tunaya, 1989:203-204; Tunaya, 1984:103-117; Kabasakal,1991: 57).

B-HÜRRİYET VE İTİLAFA FIRKASI

Hürriyet ve İtilaf Fırkası, İkinci Meşrutiyet'in en büyük ve en güçlü muhalefet partisi olmuştur. Fırkanın ortaya çıkışı son derece bunalımlı bir döneme rastlamıştır. İtalya, Trablusgarp'a saldırmıştır. Parlamento karışıklıklar içindedir. 21 Kasım 1911 tarihinde kurulan fırka, yönetime egemenliğini günden güne koymakta bulunan İttihat ve Terakki'nin karşısındaki tüm muhalefet ırmaklarının döküldüğü bir göl olmuştur (Tunaya, 1984:265).

1-Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Bileşimi

Tunaya, Hürriyet ve İtilaf'ın anatomisini iki bölümde ince-lemektedir (Tunaya,1984:265). Meclis içinde, muhalefet partileri fırkanın ilk kurucuları olmuşlardır. Mutedil Hürriyetperveran ve Ahali Fırkaları bu çekirdeği oluşturmuşlardır. Kendileri milliyetçi-görünüşte Osmanlıcı-tutumlarını ittihatçı ulusçuluğuna karşı ortaya koymak arzusunda olan Rum, Bulgar, Arnavut, Arap, Ermeni mebusların büyük kısmı Fırka'ya katılmışlardır. Kanun-i Esasi değişikliği çatışmalarında ortaya çıkan hizbi müstakil (hiçbir partiye üye olmadıkları savında olan mebusların oluşturduğu bağımsız grup) de yeni partiye katılmıştır.

Meclis dışında, yeni muhalefet partisi ülke çapında gayri memnunların toplandıkları bir çatı haline gelmiştir. Eski ittihatçılar, devre dışı bırakılan ilmiyeciler, eski ahrarcılar, demokratlar, sosyalistler gibi düşünceleri ve dünya görüşleri birbirine taban tabana zıt bir kalabalık bulunmaktadır. Hürriyet ve İtilaf, hakim bir parti karşısında oluşan muhalefet toplanmasının en belirgin örneklerinden birisidir.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası da, İttihat ve Terakki gibi türdeş olmayan bir yapıya sahiptir. Bu döneme ilişkin bir araştırmada, "Hürriyet ve İtilaf Fırkası, liberallerin tutucularla, yobazların açık fikirlilerle, meşrutiyetçilerin

mutlakiyetçilerle yan yana bulundukları bir kargaşalıktan başka bir şey değildi.” denilmektedir (Ahmad, 1971:152)

Fırkanın “fikir yapısı, ademi merkezietçi Prens Sebahattin’in görüşlerine dayanıyordu” (Küçükömer, 1968:88). Hürriyet ve İtilaf’ın programında osmanlıcılık, adem-i merkezietçilik ve teşebbüs özgürlüğü, meşrutietçilik ve liberal ekonomi görüşleri ağırlıktaydı.

2.Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın Örgütlenmesi

Fırka, önce Mutedil Hürriyetperveran’ın şubelerini devral-mıştır (Tunaya,1984:281). Özellikle İstanbul’da kolaylıkla örgütlen-miş, şubeler sosyal yardım işleriyle ilgilenmişlerdir.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası tek kongresini 3 Haziran 1912’de yapmıştır. Fırka çalışmalarının değerlendirildiği kongre iç çekişmelere sahne olmuştur.

Fırkanın kuruluşundan bir ay kadar sonra yapılan ara seçimlerde Hürriyet ve İtilaf’ın adayı bir oy farkla seçimi kazanmıştır (11 Aralık 1911 Seçimleri). Muhalefetten tedirginlik duyan İttihat ve Terakki, hem muhalefetten kurtulmak hem de kendi üyelerini kontrol altına alabilmek için, hükümetin meclis üzerinde egemenlik kurması yolunda girişimlerde bulunmuştur. Bu amaçla Kanun-i Esasi değişikliği teklifi Meclis’te çoğunluk sağlayamayınca Meclis-i Mebusan feshedilmiştir.

Sopalı seçim olarak adlandırılan 1912 genel seçimi ile kurulan ikinci dönem Meclis-i Mebusan’ında muhalefet çok az oranda temsil edilmiştir. Arnavutluk isyanından yararlanan Halaskaran Zabitan Grubu eylemleri sonunda Mebusan Meclisi feshedilmiştir. Meclisin olmadığı, sıkıyönetimli bir dönem başlamıştır. Babıali Baskını ile İttihat ve Terakki yeniden yönetime gelmiş ve muhalefet sindirilmiştir. Hürriyet ve İtilaf Fırkası, 1913’ten itibaren,

Mütareke Dönemine kadar herhangi bir vilayette görülmemiştir (Tunaya, 1984:265-283).

Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Mütareke Devresinin de en geniş örgütlü siyasal kuruluşudur. Fırka ileri gelenlerinin, sürgünde ya da yurt dışında bulunmaları nedeniyle, Hürriyet ve İtilaf'ın toparlanıp bir varlık göstermesi oldukça zaman almıştır (Akşin, 1976:179-180). Başkanlığa Miralay Sadık Bey, ikinci başkanlığa ise Gümölcineli İsmail Bey seçilmişlerdir (Selek, 1981:89-91). Eski örgütü yeniden canlandırma çalışmaları sırasında, birçok yerde İttihat ve Terakki mensupları ile yeni kurulmaya başlayan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri buna olanak vermemişlerdir. Fakat, fırkanın şube açmadığı yerlerde eski taraftarları alttan alta faaliyete geçmişlerdir. Anadolu Hareketini cephe alan Fırka, 1919 seçimlerine katılmamıştır. 1920 yılında ikiye ayrılmıştır. Ayrılanlar "Mutedil Hürriyet ve İtilaf Fırkası" adını alarak ayrı bir merkez-i umumi oluşturmuşlardır. Yeni fırka ilk şubelerini Kasımpaşa ve Fatih'te açarak örgütlenmiştir. Ayrılık giderilince, yaşamı bir ay kadar süren fırka feshedilmiştir (Bkz. Tunaya, 1952:449-455; Tunaya, 1986:264-307).

Bu dönemde daha pek çok siyasal kuruluş bulunmasına rağmen etkinliklerinin sınırlı olması nedeniyle onlara değinilmemiştir.

C-ANADOLU VE RUMELİ MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ

"Yakın tarihimizde Mütareke Devresi adı verilen safha, siyasal parti ve siyasetle ilgilenen türlü kuruluşların en fazla sayıda mevcut oldukları, kaynaştıkları dönemdir. " (Tunaya, 1952:403-404). Bu kadar kısa bir sürede (1918-1922) hepsi yasama meclisi dışında kurulmuş ve çoğu İstanbul Hükümetinden yana siyasal parti ve derneklerin sayısı 31'dir.

Birinci Dünya Savaşı'nın yenilgiyle sonuçlanması ve 30 Ekim 1918 günü Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, durumun önemini

kavrayan birçok kişi vatan topraklarının savunma çarelerini düşünmeye başlamıştır. Tunaya'ya göre, milli mücadelenin öğeleri ve savaşçıları bireyler değil, derneklerdir (Tunaya, 1952:755). Bu dönem de kurulan derneklerin birer siyasal parti sayılmaları imkansız olduğu kadar, varlıkları da çok partili rejimi belirlemekten uzaktır. Bunlar geçiş ve ihtilal dönemine ilişkin kuruluşlarıdır. Ülkenin çeşitli bölgelerinde iç ve dış baskılara karşı Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ulusal direnişin çekirdeğini oluşturmuşlardır. 4-11 Eylül 1919 tarihlerinde toplanan Sivas Kongresi'nde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin birleştirilmesiyle Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuştur.

1-Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde Örgütlenme

Mustafa Kemal'in başı çektiği asker-sivil aydın kadro, Ana-dolu'ya geçip örgütlenme faaliyetlerine giriştiğinde eşrafın önderliğinde ki örgütlenme ve direnişlerde devam etmektedir. Mustafa Kemal Samsun'a çıktığında, Anadolu'nun en kıdemli subayıdır. Bu niteliğiyle, Anadolu'daki bütün askeri birlikleri emir ve komuta alanı içinde bulundurmaktadır. Üstelik, "paşalık", "padişah fahri yaverliği" gibi ünvanlar da O'nun elindeki pratik araçlardır. Nitekim, Mustafa Kemal, bu yetkilerini büyük bir ustalıkla kullanmayı ve Anadolu'daki ordular üzerinde kontrol kurmayı başarmıştır. Mustafa Kemal direniş hareketlerini halka mal edebilmek için de Müdafaa-i Hukuku-Cemiyetleri ile ilişki kurmuş ve onları bir çatı altında toplamaya çalışmıştır. (Bila, 1979:11-15)

23 Temmuz 1919'da toplanan Erzurum Kongresi genellikle iki özelliği nedeniyle önemli sayılır. Birincisi, Mustafa Kemal'e liderlik yolunu açması; ikincisi, daha sonra oluşacak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ön çalışmasını yapmış ve tüzüğünü hazırlamış olmasıdır (Bila, 1979:15).

Erzurum Kongresi'ni takiben, 4-19 Eylül 1919 tarihlerinde toplanan Sivas Kongresi'nde ise, Anadolu ve Rumeli'de kurulmuş olan bütün Müdafaa-i Hukuk

Cemiyetleri, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında tek bir dernek haline getirilmiştir. Ayrıca Sivas Kongresi bu dernek adına iş görmeye yetkili bir Temsil Heyeti seçmiş ve Mustafa Kemal'i bu heyetin başkanlığına getirmiştir. Değişik görüşteki kişilerden oluşan bu heyet, Kurtuluş Savaşı'nın önder kadrosunu meydana getiren koalisyonun küçük bir kopyası niteliğindedir. Ergil'in deyiimiyle "Kurtuluş hareketinde yer alan bütün toplumsal katmanların koalisyonu, önemli ölçüde Heyeti Temsiliye'nin kurgusuna yansımıştır." (Ergil, 1981:163). TBMM'nin kuruluşuna kadar bu Temsil Heyeti Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına, ulusal direniş hareketinin yöneticisi ve uygulayıcı olmuştur.

2-Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde Liderlik

Kimilerine göre, "Milli mücadelenin önderleri yine Saray ve sivil yönetici kadrolardır." (Ağaoğlu, 1972:43). Önder kadro, teker teker incelendiğinde bu değerlendirmenin doğru olduğu görülür. Bu kadro içinde lider sayılabilecek iki kişi vardır: Mustafa Kemal ve Rauf Orbay (Kabasakal,1991:99). Selek, "1919 Türkiye'sinde Rauf Bey'in şöhreti ve itibarı Mustafa Kemal Paşa'nın isminden ve rütbesinden ağır basıyordu. Balkan Harbi'nin Hamidiye kahramanı, Birinci Dünya Savaşı'nın Çanakkale kahramanından çok övülmüş ve millete duyurulmuştur" demektedir (Selek, 1981:143). Ancak, Mustafa Kemal Paşa Anadolu'daki en kıdemli subay olması ve uygulamalarıyla liderliğini benimsetmiştir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (A-RMHC) tüzüğünde, liderlik konusunda herhangi bir madde yoktur. Yetkiler 9-16 üyeden oluşan Heyet-i Temsiliye'de toplanmıştır. Tüzüğün yedinci maddesi, Heyet-i Temsiliye üyelerinin içlerinden birinin reis olacağını belirtmekle birlikte, reis görev ve yetkilerinde bir ayrıcalık tanımamıştır (bkz. Tunaya,1952:514-519; Tunçay,1992:341-346; Goloğlu, 1969:220-226).

Büyük Millet Meclisi açıldığında Heyeti Temsiliye'nin yerine Meclis Başkanlığı geçmiş, Müdafaa-i Hukuk Grubu kurulunca da, (grup tüzüğü uyarınca) A-RHMC genel kongresi toplanıncaya kadar grup idare heyeti, cemiyetin merkez yönetim organı olmuştur. (md. 4) Meclis başkanlığını da, grup idare heyeti reisliğini de üstlenen Mustafa Kemal her iki aşamada da liderliğini pekiştirmeye çalışmış, Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndan sonra ise tüm meclis ve ulusça tartışılmaz liderliği onaylanmıştır (Kabasakal, 1991:100).

II-KURTULUŞ SAVAŞI SONRASI SİYASAL PARTİ ÖRGÜTLENMELERİ

Kurtuluş Savaşı sonrası Halk Fırkası'nın kuruluşunu ve muhalif siyasal parti örgütlenmelerini açıklayabilmek için Birinci Büyük Millet Meclisi'ne ve bu meclisteki gruplara değinmek gerekir.

21 Ocak 1921 tarihinde kabul edilen Anayasa'nın adı konmamış bir "CUMHURİYET" ilanı olması, halifelik ve sultanlıktan söz etmeyişi ile meclis içinde yeni gruplar (veya hizipler) oluşmaya başlamıştır (Goloğlu, 1971:159). Meclis içinde oluşan grupların başlıcaları, Tenasüt Grubu, İstiklal Grubu, Müdafaa-i Hukuk Zümresi, Halk Zümresi, Islahat Zümresi'dir.

Meclisteki gruplar arasındaki mücadeleler, ülke içinde milli birliğin sağlanmasını güçleştirici, meclis içinde karar almayı zorlaştıracı bir sonuç yaratmıştır (Goloğlu, 1971:159-160). Bu gelişmeler karşısında Atatürk'ün tavrı, Mecliste "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu" (A-RMHG) adıyla bir grup kurmak olmuştur. A-RMHG, Meclis içindeki ilk resmi örgüt olduğu için "Birinci Grup" olarak anılır (Öz, 1992:78). Birinci Grup dışında kalan üyeler ise daha sonra, ilk grup içinde Atatürk'e karşı olanlarla birlikte "İkinci Grubu" kurmuşlardır. Birinci Grub'un genelde iktidarı ve reformculuğu, bu gruba

muhalefetin artması üzerine kurulan ikinci Grubun ise muhafazakarlığı ve muhalefeti temsil ettiği söylenir (Güneş, 1987:438).¹

Birinci Grup üyeleri Halk Fırkası'nın kuruluşuyla burada faaliyet göstermiş, İkinci Grup üyeleri ise muhalif örgütlenmelerinde rol oynamışlardır.

A-HALK FIRKASI

Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk grup üyelerinin Meclis'te bir parti disipliniyle hareket etmelerini sağlamak üzere aynı isim altında grup oluşturmaları 10 Mayıs 1921'de gerçekleşmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın A-RMHC Başkanı sıfatıyla, Meclisteki grubun Halk Fırkası'na dönüşeceğini açıklayan Dokuz Umde (ülkü) Bildirisi ise (8 Nisan 1923) Halk Fırkası'nın kuruluşunun temel dayanağı olmuştur (Tunçay, 1992:51).

Halk Fırkası özellikle örgütsel yapısı açısından A-RMHC'nin devamıdır. Cemiyetin amaçları milli mücadelenin kazanılmasıyla özdeş olduğundan, partiye dönüşümle beraber bu amaçlar da değişmiş, daha doğrusu varlık sebebi ortadan kalkan yeni cemiyetin yeni biçimine geçiş zorunlu hale gelmiştir. Zaten cemiyetin kurulduğu tarih olan Sivas Kongresi, partinin birinci büyük kongresi olarak kabul edilir (Öz, 1992:81).

7 Ağustos- 9 Eylül 1923 tarihleri arasında "fırkaya mensup milletvekilleri ile yapılan toplantılarda, fırka tüzüğü görüşülerek kabul edilmiş, fırka başkanlığına Mustafa Kemal Paşa seçilmiştir. Bu tüzük, 1927'de yenisi yapılincaya kadar ufak tefek değişikliklerle yürürlükte kalmıştır (Tunçay, 1992:57).

¹ Böyle bir genelleme bu grupların homojen birer grup olduğu anlamına gelmemelidir .Ayrıca her iki grupta da "muhafazakarlar"ın olduğu bilinmektedir. (Güneş, 1987:432)

9 Eylül 1923'te resmen kurulan Halk Fırkası 29 Ekim 1923'te yeni Meclis'in Türkiye'de cumhuriyeti ilan etmesinden sonra 10 Kasım 1924'te adını Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) olarak değiştirmiştir.

CHP 27 yıl boyunca iktidarda kalmış, 1946'da çok partili yaşama geçinceye kadar otoriter rejimin tek partisi olarak varlık göstermiştir. Aslında, 1923'den 1946'ya kadar olan dönem CHP'nin kendini meşru kılma çabası ve Mustafa Kemal tarafından başlatılan modernleşme hareketinin öncülüğünü yapmaya çalışması ile geçmiştir.²

1-Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Örgüt Yapısı

Türkiye'de siyasal partilerin örgütsel yapılarının genel karakteristiği, partilerin kökenleri, gelişme süreçleri ve siyasal sistem içindeki konumları ile yakından ilgilidir (Bektaş, 1993:39). Türk siyasal partilerinin hemen hepsi parlamento içinden doğan partiler sınıflamasına girmektedir.³

CHP'nin örgüt yapısı, 9 Eylül 1923'de kabul edilen tüzüğe göre, Partinin merkez örgütü, Umumi Riyaset, Fırka Divanı, Umumi Heyeti İdare'den, yerel örgütü ise vilayet heyeti idareleri, vilayet mutemedi, kaza heyeti idaresi, kaza mutemedi, nahiye köy ve mahalle teşkilatından oluşmaktadır. (Halk Fırkası Nizamnamesi, Bkz Tunçay, 1992:362-369).

² 1924'ten itibaren Parti, Mustafa Kemal'in girişimleri doğrultusunda, modernleşmeye doğru önemli aşamalar kaydetmiştir. Bunların ilki halifelğin kaldırılmasıdır. Sonra meclis egemenliğini temel alan yeni bir anayasa oluşturulmuştur. Daha sonra batılılaşma hareketi, eğitim ve alfabede yenilik (Latin Harflerinin alınması), batılı kıyafetlerin kabulü, İsviçre Medeni Kanunun uyarlanması ve diğer tercüme edilmiş kanunların (İtalya, İsviçre, Almanya) kabulüyle sürmüştür. Türkiye'nin modernleşme çalışmalarının başlaması esnasında uygulanan politikalar ve yapılan yenilikler için (bkz. Kili, 1976:48-84).

³ 1961 yılında sendika liderleri kuruluşuna öncülük etmiştir. Türkiye İşçi Partisi (TİP) bu sınıflamanın dışında kalmaktadır. Duverger, partileri doğuş biçimlerine göre "seçimlerde ve parlamentoda doğan partiler ve parlamento dışı doğan partiler" olarak ele almaktadır. Daha geniş bilgi için bkz. Duverger, 1974:15-31.

Parti örgütlerinin özerkliği açısından ele alınması gereken en önemli konu, parti üyelerinin kaynağıdır. Sadece CHP değil, Türkiye İşçi Partisi hariç bütün Türk siyasal partileri dolaysız (direct) partilerdir. Parti üyeleri başka toplumsal grupların yardımı olmaksızın parti topluluğunu kendileri meydana getirmektedirler.⁴

Üyelik kavramı açısından kadro ve kitle partisi sınıflamasına göre CHP bir kadro partisidir.

Partilerin merkez ve taşra örgütleri arasındaki bağlantıyı ele alıp, örgütlenmeyi bu açıdan dikkate alacak olursak, Türk partilerinin kuvvetli bağlantı gösterdikleri söylenebilir.⁵ CHP'nin tüzük ve programlarında parti organlarını ve bunlar arasındaki ilişkileri belirten açık biçimsel kurallar, yani bir örgüt planı mevcuttur.

1965 yılında hazırlanan Siyasi Partiler Kanunu (SPK), partilerin örgüt yapılarının birbirine uygun olmasını zorunlu kılmıştır. Siyasi parti teşkilatları, ocak örgütleriyle başlamaktaiken 1960'dan sonra siyasi partilerin il ve ilçe merkezleri dışında örgüt kurmaları yasaklanmıştır. 1965 SPK'nun 17. maddesinin 2. fıkrası da bu yasaklamayı benimsemiştir. SPK'ya göre köy ve mahalle muhtarlık bölgelerinde parti işlerinin yürütülmesi için parti görevlileri bulunabilecektir. Bu durum parti içi demokrasiyi zedeleyici bir gelişmedir.

⁴ Dolaysız (direct) ve dolaylı (indirect) partiler arasındaki ayrım Duverger tarafından yapılmıştır. Dolaysız partilerde üyeler başka toplumsal grupların yardımı olmaksızın parti topluluğunu kendileri meydana getirmektedirler. Dolaylı partilerde ise, temel grupların (meslek v.b.) birleşmelerinden oluşmaktadırlar. Daha geniş bilgi için bkz. Duverger, 1974:38-51) 1961 yılında bazı sendika liderlerinin kuruluşuna öncülük ettiği Türkiye İşçi Partisi dolaylı (Indirect) yapıya örnek sayılabilir.

⁵ Partilerin iç yapıları hiç bir kurala bağlı değilse ve diledikleri gibi örgütlenmede parti örgütleri serbest, taşra ile merkez arasındaki bağlantı da kesinlikten uzaktır. Dolayısıyla, hizip ve şahıs mücadelelerinden doğan belirsiz ve değişken bağlarla birbirlerine bağlanmış komitelerden kurulu tutarsız bir yığın söz konusudur. Tam tersine, parti organları ve bunlar arasındaki ilişkileri belirten açık kurallar ve kısaca bir "örgüt planı" söz konusuysa, organların yetkileri birbirinden ayırılmışsa taşra ile merkez arasındaki bağlantı kesinse o takdirde kuvvetli bağlantı söz konusudur. Daha geniş bilgi için bkz. Duverger, 1974:79-103.

Demokratik sistemlerde arzu edilen, siyasal partilerin demokratik bir iç düzene sahip olmaları ve faaliyetlerini demokratik bir şekilde yürütmeleridir. Bunun ilk şartı da Bosuter'in belirttiği gibi "parti iradesinin aşağıdan yukarı oluşmasının mümkün olabileceği bir örgüte sahip olmalarıdır" (Bosuter, 1969:21-23). Bu nedenle, önce seçmenlerin faal duruma getirilmesi, sonra da örgütü meydana getirecek üyelerin aktif olarak üst kademeyi etkileyebilmeleri, yöneticilerini seçebilmeleri, parti kararlarına katılmaları sağlanmalıdır.

2- Cumhuriyet Halk Fırkası'nda Parti Üyeliği

Duverger'in belirttiği gibi kesin bir taahhüname imzasını ve yıllık aidat ödenmesini kapsayan şekli kayıt mekanizması sadece kitle partilerinde vardır. Kadro partilerinde bunlardan ne biri, ne de öteki görülür; üyeliğe kabul, sürekli aidatın yerini arasıra yapılan bağışlar alır. Dolayısıyla hiçbir kesin üyelik kriteri yoktur ve katılmanın decesini ancak üyenin parti içindeki faaliyetleri tayin eder (Duverger,1974:108). CHP'nin hangi tip yapıya sahip olduğunu belirtmek için üyelik mekanizmasının incelenmesi gerekir.

CHP'nde üye-parti ilişkileri tüzükle düzenlenmiştir. CHP'nin ilk tüzüğünde (1923) partiye üye olma hakkı oldukça geniş tutulmuştur. Buna göre, her Türk ve dışarıdan gelip Türk uyruğunu ve kültürünü kabul edenler partiye üye olabileceklerdir (md.3). Üyelikte aranan tek şart, üyelik talebinde bulunanın parti tüzüğü ve programına bağlı kalacağına dair imzalı bir belge vermesidir (md 4). Parti üyeliğinden çıkarılma ise girişe göre biraz daha zorlaştırılmıştır. Bir üye partiden, ancak genel esaslara muhalefet ettiklerinde, mensup bulundukları örgütün yönetim kurulunun gerekçeli teklifi üzerine parti divanının kararıyla çıkarılabilir (md.6).

Parti içinde, kongrelerin, üst kurullardan bağımsız olarak karar verme hakkı geliştikçe, milletvekili adaylarının ön seçimlerinde, il genel meclisi ve belediye meclis üyeleri parti adaylarının belirlenmesinde, ilçelerin, delegelerin

etkisi arttıkça üye yazımı ve üyeliğin kabulü, itiraz ve benzer işlemler ilgi çekmiş ve bu ilgi tüzükte üye yazımının düzenlenmesini genişletmiştir (Bektaş, 1993:44).

Bu açık "üyelik sistemi"⁶ 1927'de toplanan büyük kongrede kabul edilen yeni tüzükle değiştirilmiştir. Yeni tüzükle gelen sistem oldukça katı bir üyelik sistemidir. Fırkaya girme şartlarına uyan her vatandaş (CHP Tüzük 1927, md.8), iki arkadaş tarafından ocağa tanıtılacak ve bir "taahhütname verecektir. Ocakların kararları teşkilat heyetinin kabulü ile geçerlilik kazanacaktır (md.9). Fırkaya mensup olanlar ocak tarafından deftere kaydolunurlar. 1927 tüzüğündeki bu tanıtma ve taahhütname verme şartı, parti kapanıncaya kadar devam etmiştir.

1931 tarihli III. Büyük Kongrede kabul edilen tüzükte eskisinden farklı olarak "Fırka henüz siyasi meşguliyet çağına gelmemiş olan bütün Türk gençlerinin Fırkanın tabii namzedi sayar" (md.6) hükmü yer almıştır.

1935 tarihinde toplanan IV.Büyük Kongre'de ise üyelerin görevleri ve üyelik sıfatı konusunda önemli değişiklikler yapılmış, parti üyelik sistemi uzun bir prosedüre dayandırılmıştır. Bu kongreyi izleyen diğer kongrelerde (1939,1943) kabul edilen tüzüklerde de bu temel üye kabul sistemi korunmuştur. Yalnız 1939 tarihli tüzükte, 1938 yılında çıkarılan Cemiyetler Kanunu'ndaki değişikliğe uygun olarak partiye üye olma yaşı 18'den 22'ye çıkarılmıştır (1939 tarihli Tüzük md.11-16;1943 tarihli Tüzük md. 8-15).

Bektaş'ın CHP üyeleriyle yaptığı görüşmelere göre "CHP'nde üyelik işlemleri, üye yazım ve sayımları fiiliyatta sağlam bir temele dayanmamaktadır. Üye kayıtlarının düzenli tutulabilmesi ve gerçek üyelerin düzenli belirlenebilmesi hiçbir zaman mümkün olmamıştır. Üyelerin kaydedildikleri üye

⁶Duverger, üyelik işlemi konusunda açık ve sınırlı üyelik şeklinde ikili bir ayırım yapmıştır. Açık üyelikte, belirli bir üyelik formunu imzalamak ve aidat ödemek dışında partiye giriş sınırlandırılmamıştır. Sınırlı üyelik ise, buna göre daha uzun formaliteye tabidir. Öncelikle müracat ve bunun yetkili organlarca kabulü gerekir. Bunu mecburu kefillik (bir veya iki üyenin referansları) sistemi izler. Bu sistem genellikle totaliter, komünist ve faşist partilerde görülen bir uygulamadır Duverger, 1974:116-117).

kayıt defterlerinin çoğunlukla düzensiz ve yanlış bilgilerle dolu olduğu söylenebilir. “ (Daha geniş bilgi için bkz. Bektaş, 1993:44-46).

Ayrıca üyelerden aidat toplama durumu da söz konusu değildir. Parti finansmanının büyük ölçüde özel bağışlara ve devlet yardımlarına dayanması, zengin ve nüfuzlu kişilerin partiye üye olmalarını kolaylaştıran faktörlerdir.

3-CHP’de Liderlerin Seçimi

Günümüz temsili demokrasilerinde, parti liderlerinin gittikçe artan nüfuz ve otoritelerinin parti içi güç dağılımı ve parti içi demokrasi açısından değerlendirilmesi gerekir.

İktidara gelindiğinde, parlamenter sistemde hükümeti kurma görevi genellikle parti liderlerine verildiğinden, genel başkanın çoğu zaman başbakan durumunda bulunması, prestij ve otoritesini güçlendirmektedir. Bu durum, genel başkanların parti organları üzerinde kişisel hakimiyetlerini kolaylıkla kurabilmesine imkan vermektedir ve kendilerine muhalefet edilmesini zorlaştırmaktadır. Diğer taraftan, liderlerin, kendilerini seçen kongreye karşı gittikçe önem kazandıkları ve böylece fazla güçlkle karşılaşmaksızın liderliklerini muhafaza imkanı sağladıkları söylenebilir (Bektaş, 1993:53).

Ayrıca liderler, doğal olarak iktidarlarını koruma ve artırma eğiliminde olduklarından, üyeler ise, bu eğilimi engellemek şöyle dursun, tersine liderlerini putlaştırmak suretiyle, onu büsbütün güçlendirdiklerinden daha da oligarşik yapıya bürünürler. Ancak parti liderleri, hemen daima demokratik kurallar uyarınca üyeler tarafından ve oldukça kısa bir görev süresi için seçilirler (Duverger, 1974:190-191). “Güçlü liderlerden, demokratik kurallara uygun şekilde iş başına geldikleri ve çoğunluğun onayına muhtaç oldukları sürece korkmaya lüzum yoktur” (Bosuter, 1969:60).

Liderlerin, parti içi demokrasi gereği ve oligarşik nitelik almalarını önlemek için genel kongrede, hiç değilse, genel kongre tarafından seçilen merkez karar organınca seçilmesi gereklidir (Bosuter, 1969:61-62). Türk siyasal partileri ve CHP (Yeni Türkiye Partisi ve Türkiye İşçi Partisi hariç) tüzüklerinde, genel başkanın büyük kongre tarafından seçilmelerini benimsemişlerdir.

a) Kurultay (Genel Kongre)

“Parti içi demokrasi, parti yöneticilerinin seçimle ve belirli bir süre için iş başına gelmelerini, partinin önemli problemleri hakkında çözüm tekliflerini ve genel yönünü tayin edecek kararların alt kademelerden yukarıya doğru gerçek ve demokratik bir vetire içinde oluşmasını gerektirir” (Bosuter, 1969:37). Bu nedenle, parti hi-yerarşisinde en yüksek organ, yerel örgütün ve partililerin bütünüünün iradesini temsil yeteneğine sahip olan genel kongredir.

CHP, 1919’da toplanan Sivas Kongresini ilk kongresi saymıştır. 1919-1927 yılları arası kongre yapılmamıştır. Tek parti yönetimi sırasında 1927, 1931, 1935, 1939 ve 1943’te Büyük Kongreler toplanmış, 1938 ve 1946’da olağanüstü kurultay yapılmıştır (Tunaya, 1952:567-575).

CHP’de 1923 Tüzüğü’ne göre, umumi reis, büyük kongrenin, fırka divanının ve meclisteki fırka grubu ile umumi heyeti idarenin doğal başkanıdır (Halk Fırkası Nizamnamesi 1923, bkz., Tunçay, 1992:362-369). Fırka adına söz söyleme yetkisi ancak onundur. Fakat bu yetkiyi gerekli görürse başka bir fırka üyesine devre-debilecektir (md.18). 1923 Tüzüğüne göre, Halk Fırkası umumi reisini, TBMM üyelerinden oluşan kongre seçecektir (md.5).

CHP 1927 tarihli Büyük Kongresinde kabul edilen tüzük değişikliği ile “Atatürk’ün CHF’nın umumi reisi ve banisi” olduğu belirtilmiştir(md.6), yedinci

maddeyle de bu tüzüğün diğer başlangıç maddeleriyle beraber bu hükmünün de hiç bir şekilde değiştirilemeyeceği karar altına alınmıştır.

1927 yılında CHP Gurubu'nda kabul edilen tüzük değişikliği ile Fırka Divanı'nın, milletvekillerini tespit etmesi ve seçim işlerini yürütmesi hükmü (1923 Tüzüğü md.26) değiştirilerek, bu görev umumi reise verilmiştir (Tunçay,1992:176). Böylece parti TBMM üyelerini tespit etme görevi, geniş bir kuruldan alınarak "parti genel başkanına" verilmiştir(1927 Tüzüğü md.21-25). Bunun, milletvekillerinin parti üst yönetimine bağlılığının artışı, iktidarın tekelleşmesi anlamına geldiği açıktır.⁷

1931 ve 1935 Tüzükleri bu konularda yeni hükümler getirmemişlerdir. Ancak, milletvekili adaylarının saptanmasında, Umum-i Risayet Divanı'nın, Grup İdare Heyetiyle Umumi İdare Heyetinin reyini yoklayabileceği hükme bağlanmıştır (1931, md. 20;1935, md.26).

1923 Tüzüğüne göre büyük kongre, yılda bir kez fırka divanının saptayacağı yerde toplanacaktır (md.8). Halk Fırkasının bütün mebuslarıyla mutemetleri büyük kongrenin doğal üyesidirler, Büyük kongreye ayrıca her vilayetten de ikişer delege seçilerek katılacaktır (md.9). 1927 Tüzüğüyle, mıntika müfettişleri de büyük kongrenin doğal üyeleri arasına katılmıştır (md.11). Ayrıca 1927 Kongresi'nde parti kongrelerinin her yıl toplanması yerine, umumi reisin saptayacağı yer ve zamanda dört yılda bir toplanması kararlaştırılmıştır (md.10).

1931 Tüzüğü'yle müfettiş ve mutemetlerin kongre üyeleri olmaları kaldırılmıştır. Büyük kongre üyeleri, CHF mebusları, her ilden vilayet kongresince seçilen ikişer delegeyle, üye sayısı onbini geçen yerlerde her onbin kişi için ayrıca kongrelerce seçilecek birer delege, fırkaya bağlı olduğu

⁷ Esat Öz, Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım adlı yapıtında "Bu biçimde oluşan TBMM'nin çalışmaları rahatsızlık yaratacak, bu da ileride Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasına yol açan en önemli sebeplerden biri olacaktır" demektedir (Öz,1992:131).

umumi reislik divanınca onaylanmış tüzel kişiliklerin birer temsilcileridir (md.25). 1935 Tüzüğü'ne göre ise, Genel Yönetim Kurulu (Umumi İdare Heyeti) yeleri ile İl Yönetim Kurulu (Vilayet İdare Heyeti) başkanları da büyük kurultayın üyeleridir (md.31).

Sonuçta büyük kongrenin oluşum biçiminde merkezin rolünün daha belirgin olduğu söylenebilir. Büyük kongrelerde delegelerin milletvekillerine oranı olduğa düşük düzeyde kalmıştır. Delegelerin oranı, tek parti dönemi boyunca yüzde kırkı aşamamıştır. Ayrıca illerden gelen delegeler arasında yer alan il başkanlarının önemli bir kısmını merkezden atananlar oluşturmuştur (z,1993:188-189). Böylece büyük kongreye katılımda ve dolayısıyla temel parti politikalarının kararlaştırılmasında inisiyatif, büyük ölçüde parti üst yönetiminin ve özellikle parti başkanlık divanının elinde olmuştur.

b) Merkez Karar Organları

Siyasal partilerde program, tüzük ve kongre kararlarının çerçevesinde parti faaliyetlerini yönetecek ve alt kademeleri denetleyecek bir merkez organının varlığına ihtiyaç duyulmaktadır.

“Merkez yönetim organının kuruluşu ve yetkileri ile denetlenmesi gibi parti içi demokrasiyi ve oligarşik eğilimlerin kolaylıkla realize edilmesini ilgilendiren konunun önemi büyüktür” (Bektaş, 1993:58).

CHP'nin 1923 Tüzüğüne göre, merkez karar organları, büyük kongreden sonra Umumi Riyaset, Fırka Divanı ve Umumi Heyeti İdere'den oluşmuştur.

Umumi Riyaset Divanı, umumi reis ve kendisinin doğrudan seçeceği umumi reis vekiliyle, Umumi Heyeti İdare yeleri arasından seçeceği katib-i umumiden oluşur (1927 Tüzüğü, md.21). Özellikle tek parti döneminde umumi risayet divanı büyük önem ve ağırlık taşımıştır.

Fırka Divanı, 1923 Tüzüğü'ne göre, fırkaya mensup vekillerle (bakanlar) umumi heyeti idare ve fırka grubu heyeti idaresi üyelerinden oluşan bir kuruldur (md.20). Fırka divanı, partinin iç ve dış politikası ve yönetiminden fırkaya karşı sorumludur (md.21). Büyük kongrenin toplantıda bulunmadığı zamanlar, fırka program ve nizamnamesini yorumlama yetkisini taşıyan (md.22) Divan, mebus adaylarını saptamak ve seçimleri yönetmek görevini de üstlenmiştir (md.26). 1927 Tüzük değişikliği ile fırka divanının milletvekillerini saptamak ve seçim işlerinin yürütmesi hükmü değiştirilerek, bu görev Reis-i Umumi'ye verilmiştir.

1923 Tüzüğü'ne göre umumi heyeti idare, dokuz üyeden oluşur. Sürekli toplantı halinde (md.31) olan bu kurulun umumi reis doğal başkanıdır. Umumi reis, kurul üyelerinden birisini katib-i umumiliğe seçerek, kendisi adına görev yapmasını sağlar (md.32). kurul üyeleri büyük kongre tarafından seçilirler ve ikinci bir kongreye kadar görev yaparlar.

c) Yardımcı Kuruluşlar

Yardımcı kuruluşlar partinin her kademesinde, yönetim kurullarınca kendiliğinden veya kongrenin isteği veya bir üst kademe yönetim kurulunun talebi üzerine kurulan danışma ve ihtisas komisyonları ile gençlik ve kadın kolları gibi organlardır.

Tek parti döneminde yardımcı kuruluşlardan en önemlileri, Türk Ocakları ve daha sonra onun yerini alan Halkevleridir. CHF'nin 1927 Büyük Kongresinde kabul edilen yeni tüzüğünün kırkıncı maddesiyle Türk Ocakları da partinin denetimi altında bir kuruluş sayılmıştır (Tunçay, 1992:296).

Türk Ocakları fiilen 20 Haziran 1911 yılında kurulmasına rağmen, tüzüğün birinci maddesinde kuruluş tarihi 12 Mart 1912 olarak gösterilmiştir (Erden, 1964:14-23). Türk milliyetçiliği fikrini yaymak amacıyla faaliyet gösteren

Türk Ocakları, zamanın önemli aydınlarını bünyesinde toplayan bir örgüt olmuştur. Düşman işgali karşısında tepki gösteren Türk Ocakları, işgal kuvvetleri tarafından 1920'de kapatılmış, daha sonra tekrar faaliyete (1923) başlamıştır. Aralık 1924'te Atatürk'ün imzaladığı bir kararnameyle kamuya yararlı bir dernek olmuştur. Bu tarihten sonra devlet desteği ve denetimi artarak devam etmiştir. Türk Ocakları, bu dönemde reformların topluma benimsetilmesinin en önemli araçlarından birisi olmuştur (Tunçay, 1992:378-386).

10 Nisan 1931'de hükümetin talebi üzerine toplanan Türk Ocakları Olağanüstü Kongresi'nde, Türk Ocakları feshedilmiş ve bütün borç ve hakların CHF'na devredilmesi kararlaştırılmıştır. Türk Ocaklarının kapatılışıyla ilgili bir çok fikir ileri sürülmüştür. Bunlar, ocak yönetiminin son yıllarda faşist düşünceye sempati duymaya başlamış olduğundan, Pan -.Türkist eğilimlerin yabancıları rahatsız etmesine, bir kısım ocaklının SCF'na destek vermesinden, ocakların CHF'na rakip bir örgüt olarak gelişmesine kadar çeşitlilik gösterir.⁸

Öz'e göre Türk Ocaklarının kapatılıp yerine Halkevlerinin açılmasının nedeni "siyasi ve ideolojik konjoktürün almakta olduğu biçimle açıklanabilir. Bu dönemde parti bünyesinde bulunacak ve doğrudan parti amaçlarına hizmet edecek ihtiyaç nedeniyle, tek parti mantığı parti dışında varolabilecek siyasal-kültürel amaçlı örgütlere özerklik verilmesine engel olduğu için, böyle bir yola başvurulmuştur demek mümkündür" (Öz, 1992:110).

1931 yılında toplanan CHP III. Büyük Kongresi Türk Ocakları yerine Halkevleri'nin kurulmasına karar vermiştir. CHP, Halkevleri için bir yönetmelik hazırlamıştır. Bu yönetmeliğe göre: "Halkevleri-nin kapıları partiye yazılı olan veya olmayan bütün yurttaşlara açıktır. Halkevleri kendilerine tebliğ edilmiş talimatnameler esasları içinde kendi çalışmalarını ve

⁸ Türk Ocaklarının kapatılış sebepleri üzerinde yapılan bu yorumlar için bkz. bkz.(Baydar, 1968:70-77); (Akder, 1960:4-6)

iç inzibatlarını düzenlemekte serbesttirler” (CHP Halkevleri Talimatnamesi 1932:5).

Halkevleri hükümetin ve partinin de desteğiyle ülke düzeyinde yaygınlaşmıştır. Üyelik ve faaliyetlere katılma, CHP’ye üye olsun ve olmasın herkese açık olmakla birlikte, halkevlerinin yönetim organlarına ancak CHP mensupları aday olabilmıştır. CHP ile halkevleri içiçe geçmiştir. Weiker adlı araştırmacı “Halkevlerinin çok partili demokrasiye hazırlamaktaki rolünü etkileyen en önemli sorun, hiç bir zaman yeterli ölçüde çözilemeyen CHP ile ilişkileridir. Halkevleri CHP’ye yönetsel ve parasal açıdan çok sıkı bağlarla bağlıdır” demektedir (Weiker, 1973:317).

Çok partili yaşama geçişin ardından 8.8.1951 tarihinde kabul edilen yasa ile halkevi olarak kullanılmış binaların mülkiyeti devlete devredilmiştir. Böylece, yeni bir statüye kavuşturulamamış olan halkevleri, resmen kapatılmamış, ama fiilen işlemez duruma getirilmiştir (Tunaya, 1952:697).

d) Partinin Yerel Organları

Liderlerin demokratik kurallara uygun olarak seçiminden ve parti içi demokrasiden sözdebilmek için, yerel organların kuruluş ve işleyişlerinin demokratik kurallara uygunluğunun sağlanması gerekir.

CHP, köy ve mahallelerden başlayarak örgütlenmiştir, ama bu örgütlenme her yerde yapılamamış, yapılan yerlerde de katılma yüzeysel ve sınırlı kalmıştır. CHP tüzüklerine göre, mahalle ve köy örgütünü sırasıyla nahiye, kaza ve vilayet örgütleri izlemektedir. Yetkiler merkez organlarında toplanmamış olsa bu örgütlenme demokratik bir şekilde işleyebilirdi. Oysa merkez, yönetici atanmasından başlayarak, yerel organların işleyişini sürekli denetim altında tutmuş ve onları güdümlenmiştir (Kabasakal, 1991:149).

e) Meclis Grupları

Halk Fırkası Meclis Grubu, partili milletvekillerinden oluşmakta, 1923 Tüzüğü'ne göre, kendi içinden seçilen bir reis ve iki reis vekiliyle dokuz üyeden oluşan bir heyeti idare tarafından yönetilmektedir (md.85). Grupta alınan kararlara tüm üyelerin uyması zorunludur. Görüşmelerde azınlıkta kalanlar çoğunluk kararlarına uymakla yükümlüdürler (md.93).

Weiker, bu dönemde milletvekilleri üzerinde katı bir disiplin uygulandığına değinerek, "milletvekilleri üzerindeki ilk denetimin, doğal olarak aday saptanması" olduğunu belirtmektedir (Weiker,1973:203). 1930-1946 yılları arasında parti başkanlık divanı -aslında fiilen Atatürk - bu görevi yapmış, 1947'den sonra yerel örgütlere yetki tanınmıştır (Kabasakal, 1991:140).

29 Mayıs 1939'da toplanan CHP Büyük Kurultayı, parti içinde denetim amacıyla "Müstakil Grup" adıyla ikinci bir grup oluşturmuştur. Ancak bu grubun geçmişi, 1931 yılındaki seçimlerde parti yönetiminin bazı seçim bölgelerinde eksik aday göstererek, parti üyesi olmayan bir grup adayın parlamentoya girmesiyle başlatılabilir. Parti Müstakil Grubu, tüzüğün 125. maddesine göre parti kurultayının milletvekilleri arasından seçtiği 21 üyeden meydana gelir ve meclis içinde "müstakil bir hüviyet" taşırlar. Bunlar CHP meclis grubu toplantılarında bulunmalarına rağmen, görüş beyan edemeyecekler, oylamaya katılamayacaklardır. Grup üyeleri, ancak meclis genel kurulunda görüş beyan edip, oylamaya katılabilirler. Müstakil Grubun görevi, parti hükümetinin devlet işlerinde başarısına yardımcı olmaktır.

Müstakil Grup, gerek kalmadığı gerekçesiyle, 10 Mayıs 1946'da yapılan II. Olağanüstü Kurultayda kaldırılmıştır.

Samet Ağaoğlu, Halk Partisi Tüzüğü'nün "Bu partiye mensup olanlar ile partinin milletvekili olmuş azaları arasında büyük bir uçurum açtığı, bütün parti faaliyetlerini meclis grubu içinde toplayarak diğer teşkilatı hareketsiz bir şekilde

bıraktığını" ileri sürmektedir. Ona göre, "Hatta, Halk Partisi Tüzüğü, mahalli teşkilatına siyasetle meşgul olmayı yasak etmektedir." (Ağaoğlu, 1947:30).

4-CHP'de Liderler Oligarşisi

CHP'de liderlik her zaman ve özellikle tek parti döneminde büyük önem ve ağırlık taşımıştır. Şevket Süreyya Aydemir, "Halk Partisi, diğer partiler içinde ve halkın oyları ile yani bir parlamento mücadelesi yaparak gelmiş bir parti değildi. O bir devlet partisiydi. Bir devlet yani birazda dikta olmak hakkını, 1919'dan beri gelen olaylardan ve hepsinin üstünde de Atatürk'ün ebediyyen tartışma kabul etmezliğine bağladığı hatıralardan alıyordu" demektedir (Aydemir, 1968, cilt 3:92). "Gücünü halktan değil, kurucusu olduğu devletten alan parti, bu dönemde adıyla çatışan görüntü vermektedir. Partinin liderleri de bunun bilincindedirler" (Tunçay, 1992:271).⁹

1923 Tüzüğü'ne göre umumi reisi, TBMM üyelerinden oluşan kongre seçecektir (1923, md.5). Ayrıca milletvekili adaylarını belirleme yetkisinde, fırkaya mensup bakanlarla, umumi heyeti idare ve fırka grubu heyeti idaresi üyelerinden oluşan fırka divanıdır (1923, md. 320).

1927 Kongresi'nde kabul edilen tüzükle milletvekili adaylarını belirleme yetkisi fırka divanı gibi geniş bir kuruldan alınarak, umumi reis başkanlığında, reis vekili ve katib-i umumiden oluşan umumi riyaset divanına verilmiştir (1927, md.21,23). Ayrıca tüzük değişikliği ile "Cumhuriyet Halk Fırkasının Umumi Reisi, fırkanın banisi olan Gazi Mustafa Kemal " (md.6) maddesi kabul edilmiştir.

⁹ CHP, halkın içinden gelen ve halkın içinde kalan bir üyeler partisi olamadı. Çok partili rejime geçinceye kadar, siyasi hayatına böyle devam etti. CHP otoriter bir devlet düzeninin siyasi kadrosuydu. Bir şef partisi, bir devlet partisiydi; hatta bilindiği gibi bu partinin başı fiilen Atatürk ve şeklen de onun devrinde ve onun namına Başvekil İsmet İnönü'dür. Yani hükümetin reisi idi (Aydemir, 1968, cilt 3:32).

Atatürk, “partinin banisi ve ebedi başkanı” olmuş (md.2); İsmet İnönü ise “değişmez genel başkan” seçilmiştir. Bu görev ancak, ölüm, görevi sürdürmeyi engelleyen bir hastalık veya istifa durumunda boşalabilecektir (md.3-4). Ancak, çok partili yaşama geçiş kararı alınmasından sonra 10 Mayıs 1946 CHP II. Olağanüstü Kurultayında “değişmez genel başkanlık” kaldırılmıştır. Samet Ağaoğlu, değişmez genel başkana tanınan yetkiler konusunda “Yani, bir tek kelime ile Halk Partisinde Genel Başkan, bütün partinin kayıtsız şartsız hakimi haline geldi” demektedir (Ağaoğlu, 1947:25).

Tek parti döneminde CHP’yi değerlendirirken Aydemir,ise “Hülasa, otoritesini zaferden alan bir şefin eseri olan ve bütün üst kademeleri, O’nun bu mücadeledeki arkadaşlarının elinde bulunan böyle bir kuruluştaki parti içi denetimden tabii bahsedilemezdi. Hükümet ise, partinin değil, Tek Adam’ın ve İkinci Adam’ın kontrolündeydi. Böyle bir nizam, o devrin zorunluluğuydu. Bu nizamda partinin hükümet üstündeki kontrolü, elbette şekilden ibaret kalacaktı. Nitekim öyle de oldu. Kurultaylarda alttan üste etkiler ve tepkiler yapan düşünceler de yoktu.(...) Seçimler ise halkoyundan çok, parti merkezinin takdiri ile yürüyordu.” demektedir (Aydemir, 1968, cilt 3:89).

Güneş, CHP’nin tek parti dönemi hakkında “CHP’de parti içi demokrasi baştan beri çok zayıftı. Buna neden olan en önemli faktör, parti meclisi ve milletvekillerinin, liderin mutlak oluruyla seçilmeleridir. Ama 1931’den sonra parti için seçim kanallarının belli kanallarla “düzenlenmesi eğilimi ortaya çıktı. 1935 yılında CHP artık yalnızca bir parti değil, aynı zamanda bir devlet partisi olmuştu... Devlet ve parti arasında yasal bir bağ da bulunmaktadır. Parti sekreteri işleri bakanı, yerel parti liderleri de bölgenin valileri konumundaydılar. Yerel idare ve merkezi idare parti ile iç içe geçmekteydi. Dahası, parti ideolojisini oluşturan ilkeler devletin ideolojik ilkeleri olarak anayasada da yer almaktaydı.” demektedir (Güneş, 1987:73-74).

Tek parti döneminin muhalif siyasi parti denemeleri Terakki-perver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'dır.

B-MUHALİF ÖRGÜTLENMELER

1- TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI

1923 seçimleriyle II. Grup meclisten silinmiştir. Ancak, BMM. ikinci döneminde de Halk Fırkası içinde yer almakla birlikte bazı konularda muhalefet eden üyeler bulunmuştur. Bu sırada Gazi Mustafa Kemal'in gittikçe artan siyasi gücü karşısında, bu otoriteye sınır çizilmesi ihtiyacı kimi üyelerce benimsenmiştir. Böylece, parti içinde daha ilk günden bazı hizipleşmeler kendisini hissettirmeye başlamıştır. Bu hizipleşmeler bir süre yeni bir partinin doğmuna neden olmuştur.¹⁰

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın oluşmasına yol açan siyasi olay, 20 Ekim 1924 günü, Menteşe, (Muğla) mebusu Esat Efendi'nin Mübadele, İmar ve İskan Vekili Refet Bey'e yönelttiği soru önergesidir. Bu önergede, mübadil ve muhacirlerin yerleştirilmelerinde görülen beceriksizlik ve yolsuzlukları eleştirilmektedir. Bir hafta sonraki toplantıda bakanın verdiği yanıtı, meclis doyurucu bulmamış, "soru" "istizah"a (gensoru) çevrilmiştir (Tunçay, 1992 :100). Bu olayın ardından Kazım Karabekir Paşa ve Ali Fuat Paşa'nın askerlikten istifa etmesi ve mecliste eleştirilerin sertleşmesi üzerine, Mustafa Kemal Paşa bir "Paşalar Komplosu"ndan kuşkulananarak kendisine bağlı komutanları meclisten çekip ordu üzerindeki denetimini pekiştirmiş, görevinden istifa eden Karabekir ve Ali Fuat Paşaların da, devir ve teslim işlerini tamamlamadıkları gerekçesiyle-gensoru görüşmeleri tamamlanıncaya kadar-meclise katılmalarını engellemiştir.

¹⁰ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu ve gelişimi hakkında daha geniş bilgi için bkz, Tunaya, 1952:621-622; Tunçay, 1992:99-110; Teziç, 1976:245).

8 Kasım 1924 günü yapılan oylamada hükümet ondokuz güvensizlik oyuna karşılık yüz kırksekiz oyla güvenoyu almış, kırk bir milletvekili oylamaya katılmamıştır (Tunçay, 1992:101). Bu olaylar üzerine hükümete güvensizlik oyu verenlerin yeni bir parti kuracağı kesinlik kazanmıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 17 Kasım 1924 günü resmen kurulmuştur. Yeni fırkanın kurucuları, meclis içinde Mustafa Kemal'e karşı birleşen eski İttihatçılar ve Gazi'nin yakın silah arkadaşlarıdır.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kişisel çekişmeler sonucu doğduğu kanısı yaygındır. Suna Kili, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası için "Kuruluşunda bu parti ile CHF arasında bazı konularda görüş ayrılığı yanında, her iki partinin üyelerinin bazıları arasında, kaynağı Milli Mücadele dönemlerinden gelen bir şahsiyet mücadelesi de vardı." demektedir (Kili, 1976:77). Samet Ağaoğlu'nun inancı ise bu partinin geniş ölçüde Atatürk çevresindeki iktidar rekabetinin sonucunda doğduğudur (Ağaoğlu, 1972:23),

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Ankara, İstanbul, Urfa, Sivas ve özellikle doğu illerinde örgütlenmiştir.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşuyla birlikte, muhalefete karşı sertlik yanlısı olan İsmet Paşa, başvekillikten istifa etmiş, bu göreve muhalefete karşı daha ılımlı olan Fethi Bey (Okyar) getirilmiştir. Ancak bir süre sonra Şeyh Said Ayaklanması karşısında gerekli önlemleri almayarak etkisiz kaldığı ileri sürülen Fethi Bey iktidar koltuğunu yine İsmet Paşa'ya bırakmıştır.

Takrir-i Sükûn Yasası ve İstiklal Mahkemeleri'nin işlemeye başlamasıyla, İsmet Paşa'ya olan muhalefet de kaybolmuştur. Ayaklanma bölgesi ve Ankara İstiklal Mahkemeleri'nde görülen bazı davalarda Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kimi üyelerinin de ilişkilendirilmesi ve fırkanın irticayı desteklediği

gerekçesiyle hükümet, Takrir-i Sükûn Kanunu'nun kendisine tanıdığı yetkiye dayanarak 3 Haziran 1925 günü partiyi kapatmıştır.¹¹

Tek parti dönemi, Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimiyle ikinci kez kesintiye uğramış, ancak bu çok partili hayata geçiş deneyimi de uzun ömürlü olamamıştır.

2-SERBEST CUMHURİYET FIRKASI

Serbest Cumhuriyet Fırkası, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na göre gerek kuruluş, gerekse sona eriş biçimine göre oldukça farklı özellikler gösterir. İki parti de CHF'nin bünyesinden doğmuş olmasına rağmen Serbest Cumhuriyet Fırkası, Atatürk'ün destek ve direnmesi hatta güdümlenmesi ile kurulmuştur (Weiker, 1973:65). Oysa Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Atatürk'ün isteklerine karşı doğal bir muhalefet hareketinin partiden ayrılmasıyla doğmuştur.

Serbest Fırka girişiminin birçok nedenleri vardır. Dış dünyanın doğrudan ve dolaylı etkileri, ekonomik güçlükler yanında, meclis içinde hükümet denetimini sağlayarak, yanlış uygulamaların önüne geçmek ve çok partili demokrasinin gereğini yerine getirerek ülkenin dışarıdaki görünümünü değiştirmek bunlardandır (Tunçay,1992:245-247). Atatürk'ün CHF içindeki iktidar dengelerini yeniden düzenleme isteği, (Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşuna yol açan sebeplerle ilişkili olarak) üzerinde durulması gereken bir diğer noktadır. Bu konuda kesin birşey söylemek çok zor olsa bile uzun yıllar CHF başkanlığı ve başbakanlık görevini fiilen üzerinde bulunduran İsmet İnönü'nün, parti içindeki gücünü arttırdığını söylemek mümkündür.

Atatürk, görünürde bir rakip yaratarak, İnönü'nün gücünü törpülemek istemiş olabilir.¹² Yetkin'e göre, "...toplumun siyasal eğilimlerinin saptanmak

¹¹ İstiklal Mahkemeleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Aybars,1995.

¹² Daha geniş bilgi için bkz.Tunçay, 1992:245-247; Aydemir 3.Cilt 1973:398; Yetkin, 1982:66,83; Karpat, 1967:64.

istenmesi ve Gazi'nin Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) ile İsmet Paşa'ya üstünlüğünü kanıtlamak ve O'nu dizginlemek isteği bir başka neden"dir (Yetkin,1982:66-83). Tunçay'a göre, "...Mustafa Kemal Paşa, muhtemelen, Mecliste CHF icraatının eleştirilmesini hatta İsmet Paşa'nın biraz hırpalanmasını istiyordu. Buna izin vermekle, kendi partisinin o sırada ki yöneticilerine "onlarsız olunmaz olmadıklarını sezdirecek, dolayısıyla partisi içinde kendi gücünü arttırmış olacaktı. Fakat SCF'nin istediğinden daha hızlı daha ileri gitmesi üzerine, bir ölçüde hizaya getirilmesini umduğu yöneticilerde dahil olduğu halde, partisiyle dayanışma gösterme gereğini duymuştur." (Tunçay, 1992:254).

Gazi'nin bir muhalefet partisi kurma düşüncesi 1930 yılı Temmuzunda, Paris Büyükelçisi Ali Fethi Bey'in tatilini geçirmek üzere İstanbul'a gelmesiyle uygulamaya konulmuştur.Fethi Bey'in, Gazi'yi ziyareti sırasında İnönü Hükümeti'ne yönelik eleştirileri, bu girişimi kolaylaştırmış, kendisinden yeni bir parti kurması istenmiştir. Fethi Bey öneriyi benimseyince, yeni bir partinin kurulacağı, Gazi ve Fethi Bey arasındaki karşılıklı sunulan mektuplarla kamuoyuna duyurulmuştur (Tunçay, 1992:249).

Partiye "Serbest Cumhuriyet Fırkası" adını da Gazi vermiştir. Partinin programı oldukça liberaldir. Devlet tekellerinin kaldırılması, vergilerin düşürülmesi ve daha geniş düşünce özgürlüğü programın ana hatlarıdır (Kongar,1993:154).

Mustafa Kemal, SCF'na, örgütlenmesi için gerekli parayı vereceğini ve yeter sayıda mebus ayıracağını belirtmiştir (Ağaoğlu, 1969:5). Ancak kırk kadar milletvekilinin SCF'ye gireceği tahmin edilirken, Mustafa Kemal'in ısrarlarına rağmen ondörtte kalmıştır (Tunçay,1992:257-258).

SCF tüzüğü'nün 16. maddesine göre, genel merkez durumunda olan "merkez ocağı" bir umumi reis, bir umumi katip ve bir umumi muhasiple dokuz

üyeden oluşacaktır (Tunçay, 1992:398-405). Ağaoğlu teşkilatlanma hakkında “Nizamnameye göre fırkanın teşkilatı aşağıdan yukarıya doğru yürür, kuvvetini şahıslardan çok kurumlarda arar. Bu yüzden bizim teşkilatta umumi müfettişlik, mutemetlik vesaire gibi kişiselleşmiş organlar yoktur. Faaliyet ve kuvvet fırkamıza mensup kişiler tarafından seçilecek heyetlerde yoğunlaştırılmıştır” demektedir (Yetkin, 1982:100). Ancak, fırka tüzüğüünün sonunda yer alan geçici maddeye göre, kongre yapılınca kadar vilayet ocakları kaza ocaklarının, kaza ocakları nahiye ocaklarının, nahiye ocakları da köy ve mahalle ocaklarının kurulmasına yetki verecektir. Sonuçta yukarıdan aşağıya doğru örgütlenme yapılmıştır (Kabasakal, 1991:121).

SCF örgütlenmesi özellikle Ege ve İzmir yöresinde yoğun bir şekilde gerçekleştirmiştir. Fırka kurulduktan kısa bir süre sonra büyük bir ilgi ve rağbet görmüştür. Ayrıca Fethi Bey’in iktidara aday oldukları yönündeki açıklamaları CHF yönetimini telaşlandırmıştır (Yetkin, 1982:130). Tunçay “Başarı belirtileri, SCF’nın hızla iktidara gelme isteğini kamçılamış, partinin sonunu hazırlayan en önemli etken bu olmuştur.” demektedir. (Tunçay, 1992:270).

Gelişmeler üzerine Gazi’nin CHF’dan yana tarafsızlığını bozması üzerine, SCF yöneticilerini bir durum değerlendirmesi yapmış ve Gazi’nin onayını aldıktan sonra 17 Kasım 1930 günü yayınlanan fesih beyannamesi ile SCF’nı kapatmışlardır (Tunçay, 1992:27).

Bu dönemde başka parti girişimleri de olmuştur. Ancak hükümet bunlara ya kuruluş aşamasında izin vermemiş, ya da kurulduktan bir süre sonra kapatarak yeni parti kurulması yolundaki çabaların hoş karşılanmayacağını açıkça belirtmiştir (Bkz. Tunaya, 1952:637, Tunçay, 1992:274-275).

Serbest Cumhuriyet Fırkası olayından sonra “CHP kendisine çeki düzen vermek lüzumunu duymuş ve bir derlenip toparlanma devresine girmiştir. (Giritlioğlu, 1965:90).

Bahri Savcı, çok partili siyasal hayata geçiş denemelerinin başarısızlığı konusunda “ok partili bir sistemin yerleşmesi için ülkede koşullar elverişli olmadığını, Atatürk’ün her iki girişimi de istemeyerek son verdiğini ve bu yönde en kısa zamanda tekrar bir girişimde bulunmak görüşünde” olduğunu söylemektedir.¹³

1945 yılına kadar Türk siyasal hayatı tek parti sistemi çerçevesinde sürmüştür.

¹³ Bahri Savcı, “Atatürk ve çok Parti Sistemi”, Cumhuriyet, 29 Temmuz 1963.

İKİNCİ BÖLÜM

1945-1980 SÜRECİNDE SİYASAL PARTİLER, LİDERLİK VE OLİGARŞİK EĞİLİMLER

I - 1945 - 1960 DÖNEMİNDE SİYASAL PARTİLER

A-DEMOKRAT PARTİ

Demokrat Parti 7 Ocak 1946'da kurulmuştur. Bununla beraber Demokrat Parti'nin ortaya çıkışını hazırlayan etkenler daha savaş yıllarında kendilerini hissettirmeye başlamıştır.

1945 yılı ortalarına kadar tek parti sistemi çerçevesinde işlemiş olan Türk siyasal hayatında, bu tarihten itibaren çok partili rejime geçiş konusunda gittikçe artan oranda CHP iktidarına baskılar yapılmaya başlamıştır. Aslında CHP Beşinci Büyük Kurultayı'nda (1939) bir muhalefet organı yaratabilmek uygun görülmüştür. Ancak, Serbest Fırka denemesinden farklı olarak, bu defa bu organın parti içinde ve parti denetiminde kurulması kararlaştırılmıştır. "Müstakil Grup" bu düşüncenin eseridir. Bu kontrollü muhalefet fikri, giderek gerçek bir muhalefete dönüşmeye başlamıştır.

Çok partili hayata geçiş nedenlerini şöyle sıralamak mümkündür: II.Dünya Savaşı sırasında Türkiye'de uygulanan iktisadi politika, bizzat bu politikanın eseri olan savaş zenginleri zümresi hariç, toplumun bütün kesimlerini hoşnutsuz kılmıştır.

Türkiye ile aralarında farklılıklar olmasına rağmen, tek parti sistemiyle yönetilen Nazi Almanyası'nın ve Faşist İtalya'nın yenilgiye uğramalarının da ülkede tek parti sistemine karşı bir ortamın yaratılmasına katkısı olmuştur.

Uluslararası ilişkilerde bloklaşma politikasının uygulanmaya konulması ve bu arada Sovyetler Birliği'nin Boğazlarla ilgili olarak Türkiye'ye nota vermesi, ülkemizi ABD'nin önderliğinde ki Batı Blokuna yaklaştırırken, bu blokta geçerli olan demokratik rejimin esas alınmasını da beraberinde getirmiştir.

Ayrıca CHP'nin bütün toplum kesimlerini kapsamı iddiasına ve bütün grupları bünyesinde temsil ettirmek isteyen halkçı politika izlemesine rağmen, II. Dünya Savaşı içinde gelişmiş yeni Türk burjuvazisi ile geleneksel toplumun büyük toprak sahipleri, CHP, "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" ve "Varlık Vergisi"ni çıkarınca, CHP'ne karşı çıkmışlardır.

Ayrıca, CHP'ne katılmayan, Cumhuriyet döneminde siyasal hayatta aktif rol oynamayan, rol almaları engellenen bazı gerici din çevreleri de kendi açılarından tek parti sistemine ve böylece CHP iktidarına son vermek istemişlerdir.¹

Cumhurbaşkanı ve CHP Genel Başkanı İnönü ise, 19 Mayıs 1945'de bayram nedeniyle yaptığı konuşmada, Türk siyasal yaşamında demokrasi ilkelerinin daha geniş ölçüde hüküm süreceğini belirtmiş, 1 Kasım 1945 günü Meclis açış konuşmasında da hükümet partisi karşısında bir muhalefet partisinin gereğine değinmiştir (Ahmad, 1976:13-15).

1-Demokrat Parti'nin Kuruluşu

CHP içinden Demokrat Parti'nin doğumuna neden olan muhalefet, Meclis'te Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tasarısı ile, 21 Mayıs 1945'te başlayan bütçe görüşmeleri sırasında belirginleşmiştir. Gerek Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, gerekse bütçe görüşmeleri, ileride önemli bir rol oynayacak yeni bir muhalefet liderini sahneye çıkarmıştır. Gerçekten 1945

¹ Çok partili hayata geçiş nedenleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Kili 1976:91-95; Timur, 1994:9-17; Goloğlu, 1982:31-35; Giritlioğlu, 1965:169-171).

Mayısında Aydın milletvekili Adnan Menderes TBMM'ndeki konuşmalarıyla siyasi çevrelerin dikkatlerini üzerine çekmeyi başarmıştır (Timur, 1994:12).

Demokrat Parti'nin (DP) kuruluşu Dörtlü Takrir'e bağlanır. Çiftçi Topraklandırma Kanunu'nun Meclis'te kabul edildiği günlerde CHP'li dört milletvekili daha sonra "Dörtlü Takrir (önerge)" adıyla anılacak bir önergeyi CHP Meclis Grubuna vermişlerdir.² İzmir milletvekili Celal Bayar, Aydın milletvekili Adnan Menderes, İçel milletvekili Refik Koraltan ve Kars milletvekili Fuat Köprülü'nün imzalarını taşıyan bu önergede yasalardaki ve parti tüzüğündeki anti-demokratik hükümlerin ayıklanması istenmiştir (Burçak, 1979:241-244). CHP Meclis Grubunda görüşülen önerge reddedilmiştir. Karpat'a göre önergenin reddedilmesi kasıtlıdır ve sebep Halk Partisi ileri gelenlerinin gerçek bir muhalefet partisinin kurulmasına imkan vermek istemeleridir (Karpat, 1967:130). Önergenin gerçek amacı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür.³

Dörtlü Takrir'in görüşülüp reddedildiği günlerde ülkede bir de ara seçim vardır. 17 Haziran'da altı milletvekilliği için yapılan seçimde, CHP'nin resmi aday göstermemesi de muhalif siyasal partilerin kurulması için teşvik edici bir etken olmuştur.

Önergelerinin reddedilmesi üzerine Menderes ve Köprülü, Vatan gazetesinde benzer konuları işlemeye başlamışlardır. 21 Eylül 1945'de Parti Divanı bu iki milletvekilinin partiden çıkarılmasına oybirliğiyle karar vermiştir. Bu ihraç kararını eleştiren Refik Koraltan'da kısa zaman sonra ihraç edilmiştir (Ahmad, 1976:15-16). 28 Eylül 1945'te milletvekilliğinden istifa etmekle birlikte, parti üyeliğini sürdüren Bayar'da 3 Aralık'ta partiden istifa etmiştir ve dört

² Dörtlü Önerge hakkında daha geniş bilgi için bkz. Avcıoğlu, 1982:492; Sencer, 1971:196-199

³ Giritlioğlu'na göre; "Parti içinde bazı düzenlemelerin yapılmasını istemekle birlikte, gerçekte bağımsız bir siyasal kimlik kazanmak amacıyla temel oluşturmaya" yöneliktir (Giritlioğlu, 1965:169-171). Goloğlu'na göre ise, "Dörtlü önerge sahipleri, Türkiye'nin çok partili Cumhuriyet dönemine girmesini istiyorlardı. Fakat bunu açıktan açığa söyleyememişler ve sanki parti içinde yapılacak bir şey varmış gibi davranmışlardı" (Goloğlu, 1982:34). Bayar, Milliyet Başyazarı Abdi İpekçi'nin "Aslında yeni bir parti kurma düşünceniz yok muydu o zaman ?" sorusunu şöyle yanıtlamıştır: "O vakit yoktu. Ben kendi hesabıma söylüyorum, diğer arkadaşlar adına söyleyemem. Halk Partisini normal bir parti haline getirmek için mücadele edecektik parti içinde." (Milliyet, 10 Eylül 1973).

milletvekili yeni bir parti kurma durumuna gelmişlerdir. Bu dört milletvekili 7 Ocak 1946'da Celal Bayar'ın liderliğinde Demokrat Parti'yi resmen kurmuşlardır (Eroğul, 1990:12). Karpaz, kurucularından üçünün halen milletvekili sıfatı taşımaları nedeniyle Demokrat Parti'nin parlamento içinden doğan bir parti olduğunu söylemektedir (Karpaz, 1967:135).

Temmuz başında varlıklı bir işadımı Nuri Demirağ, Milli Kalkınma Partisi adıyla yeni bir parti kurmak için İçişleri Bakanlığına başvurmuş ve 18 Temmuz 1945'te kurulmasına izin verilmiştir (Ahmad, 1976:14). Bu parti siyasette önemli bir rol oynamamakla birlikte, dönemin ilk muhalefet partisi olmuştur (Tunaya, 1952:638).

2-Demokrat Parti'nin Örgüt Yapısı

DP'nin örgüt yapısı için CHP'nin örgüt yapısı incelenmesi sırasında da belirtildiği şekilde, diğer Türk siyasal partileri gibi DP'de parlamento içinden doğan partiler sınıflamasına girmektedir (Karpaz, 1967:135).

CHP gibi DP de "dolaysız partiler" sınıflamasına girmektedir. Dolayısıyla üyelerinin sendikalar, dernekler, kooperatifler gibi sosyal gruplarla doğrudan bağlantıları yoktur. Kısaca, üyeler başka sosyal grupların desteği olmaksızın, parti topluluğunu kendileri meydana getirmişlerdir (Duverger, 1974:37-51).

Demokrat Parti'nin kurulduğu gün kamoyuna açıklanan tüzüğüne göre büyük kongre toplanıncaya kadar, kurucular, Genel İdare Kurulu'nu oluşturmuşlar ve parti genel başkanlığına Celal Bayar'ı seçmişlerdir (Eroğul, 1990:12).

Kendisinden önceki partilerin liderleri gibi DP liderleri de tabandan başlayan demokratik bir örgütlenmeyi arzulamışlar ve bunu gerçekleştirdiklerini

öne sürmüşlerdir. DP örgütlenmesinin daha ilk aylarında, 29 Haziran 1946'da DP Adana il merkezinde Bayar, "Partimiz yukarıdan aşağıya doğru kurulmuş bir parti değildir" demiştir (Cumhuriyet, 30 Haziran 1946).

Ağaoğlu'na göre ise DP tüzüğü'nün yarattığı bünye ve işleyiş tamamen demokratik esaslara dayanmaktadır. Ağaoğlu bunun örneklerini şöyle sıralamaktadır: "Doğal üyeliklere yer verilmemiş, her kademe için seçim şart konulmuştur, kongre üyelerinin fazlalığı, demokratik temsili daha kuvvetli ifade etmektedir, partiye mensup milletvekilleri seçilmek şartıyla kongreye üye olabilirler, genel idare kuruluyla mahalli teşekküller arasındaki münasebetler bu teşekküllerin muhtariyetlerini sağlayacak esaslara göre tanzim edilmiştir" (Ağaoğlu, 1947:28).

DP'nin örgütlenmesi, ilk aylarda oldukça yavaş gitmiştir. Parti halk arasında ilgi görmüş, fakat illerde örgüt kurma girişiminde bulunulan bazı yerlerde valilerin engellemeleriyle karşılaşmışlardır (Kabasakal, 1991:170). İlk bir kaç ayda ki yavaş örgütlenme daha sonra yerini hızlı ve yaygın örgütlenmeye bırakmıştır. DP'nin başarısındaki temel neden, elverişli toplumsal ortamdır.⁴

3-Demokrat Parti'de Parti Üyeliği

Üyeyi, partiye karşı bir taahhüname imzalayan ve sonra da aidatını düzenli şekilde ödeyen bir kimse olarak tanımlarsak, kadro partilerinin hiç üyeleri yoktur. Ancak bazen kadro partileri de kitle partilerini taklit ederek, alalade üyelere kapılarını açarlar. Aslında bu uygulama yaygın olup saf kadro partilerinin sayıları azdır. Bir üye kaydı sisteminin mevcut olmaması veya

⁴ Karpat'a göre, "1908'de İttihat ve Terakki'nin genişlemesi sırasında olduğu gibi, çoğu kere parti programı hakkında bilgisi bulunmayan birçok kişi toplanıp bir parti şubesi kuruyor ve bundan sonra DP merkez teşkilatını haberdar ediyorlardı. Sık sık Halk Partisi ilçe ve köy teşkilatının Demokratlara katıldığı oluyor, bazen ise istifa eden heyetlerinin yerini dolduracak yeter sayıda Halk Partisi üyeleri bulunamıyordu." (Karpat, 1967:346).

aidatların düzenli şekilde toplanmaması kadro ve kitle partisi ayrımında önemli bir kriterdir. Ve DP'de bu bilgilere göre kadro partisi sınıflamasına girer. Duverger'e göre "1950'de Türk Demokrat Partisi, seçimlerden önce üç ya da dört milyon üyesi olduğunu ileri sürerken, şüphesiz taraftarlarını ileri sürüyordu, gerçekte bu parti, esas itibarıyla bir kadro partisi" dir (Duverger, 1974:108).

DP'de üyelik için, CHP'nde olduğu gibi "Milli Mücadeleye aykırı harekette bulunmamış olmayı" şart koştur. Üye olmak için getirilen en az yaş sınırı, o tarihteki yasanın öngördüğü 22'dir (Demokrat Parti Tüzük ve Programı, 1946, md.3).

DP'nin kuruluşundan sonra ki gelişmesi çok süratli olmuştur. Kurulduğu tarihten on bir ay sonra Celal Bayar DP'nin bir milyondan çok üyesi olduğunu ileri sürmüştür (Yeni Sabah, 25 Kasım 1946). Liderlerin üye kabulünde titiz davranmak istemelerine rağmen önüne gelen DP'ye girmiştir (Cumhuriyet, başyazı, 27 Ocak 1946).

Demokrat Parti'de üyelere düzenli aidat toplama söz konusu değildir. Parti finansmanı büyük ölçüde özel bağışlara dayanmıştır ve bu durum, zengin ve nüfuzlu kişilerin partiye üye olmasını kolaylaştıran ve parti içi demokrasiyi olumsuz etkileyen bir sonuç doğurmuştur.

4-Demokrat Parti'de Liderlerin Seçimi

Liderlerin, parti içi demokrasi gereği ve oligarşik nitelik almalarının önlemek için genel kongrede, hiç değilse, genel kongre tarafından seçilen merkez karar organında seçilmesi gereklidir (Bosuter, 1969:61-62). Demokrat Parti de tüzüklerinde, genel başkanın büyük kongre tarafından seçilmesini benimsemiştir.

a) Büyük Kongre

Parti hiyerarşisinde en yüksek organ, yerel örgütün ve partililerin bütününü iradesinin temsil yeteneğine sahip olan Büyük Kongre, Demokrat Parti 1946 Tüzüğü'nün 6. maddesine göre, iki yılda bir, Genel İdare Kurulunun belirleyeceği yer ve zamanda toplanacaktır. Gerekli durumlarda, Genel İdare Kurulu kararıyla, Büyük Kongre olağanüstü toplantıya çağrılabilir. Ancak bu kongrede yalnızca toplantıya getirilen konular görüşülebilecektir.

Büyük Kongre, Parti Başkanı ve Genel İdare Kurulu üyeleriyle illerden gelen delegelerden oluşacaktır.(md.7) Büyük Kongre, Parti Başkanı, on kişilik Genel İdare Kurulunu ve yedi kişilik Merkez Haysiyet Divanı üyelerini seçecektir. Parti program ve tüzüğü'nün yapılması ve değiştirilmesi üyelerden üçte ikisinin oylarıyla gerçekleştirilebilir (md 10).

Demokrat Parti Birinci Büyük Kongresi 7 Ocak 1947'de toplanmıştır. 906 delege katıldığı ileri sürülen kongrede bir çok üye söz almış ve çok heyecanlı konuşmalar yapılmıştır. Hiç kimsenin yeterlilik önergeleriyle susturulamadığı Kongre, tam anlamıyla bir özgürlük havası içinde geçmiştir. Kongre, yaptığı tüzük değişikliğiyle genel idare kurulu üye sayısını 15'e çıkarmıştır. Milletvekili adaylarının saptanmasında genel merkeze bir ölçüde de olsa yetki tanımıştır. 548 delegeden 541'inin oyunu alan Bayar, yeniden parti başkanlığına seçilmiş, Kongre "Hürriyet Misakı"nı da kabul etmiştir.⁵

II. Büyük Kongre, 20 Haziran 1949'da toplanmıştır. Parti içi sorunların yoğun olduğu bir dönemden sonra toplanmış bulunan Kongre, tüzük değişikliği ile milletvekili seçimlerinde, Genel İdare Kuruluna, adayların yüzde yirmisini saptama yetkisi vermiştir. Kongrede Ana Davalar Komisyonu'nca hazırlanan bir

⁵ DP Birinci Büyük Kongresi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Goloğlu, 1982:151-157; Eroğlu, 1990:22-23; Burçak, 1979:105-112; Tunaya, 1952:660).

metin onaylanmış ve seçimler yenilenmiştir. Bayar, yeniden parti başkanlığına getirilmiş, genel idare kuruluna da yine kurucular egemen olmuşlardır.⁶

DP'nin III. Büyük Kongresi, 15 Ekim 1951'de 1160 delegenin katılımıyla toplanmıştır. Kongre, tüzükte yaptığı değişiklikle Genel İdare Kurulu'nun üye sayısını 15'ten 21'e çıkarmış, milletvekillerinin il idare kurulu başkanlığı yapmamları kararlaştırılmış, seçimlerde Adnan Menderes parti başkanı seçilmiştir (Eroğul, 1990:67-68).

DP tüzüğünde Büyük Kongrenin iki yılda bir toplanması öngörülmesine rağmen 1955'e kadar kongre toplanmamıştır. 15 Ekim 1955'te toplanan IV. Büyük Kongreye 1300 kadar delege katılmıştır. Partinin başkanlığı seçimlerinde Adnan Menderes başkan seçilirken, Menderes'e muhalif Köprülü genel başkandan sonra en çok oy alan üye olmuştur. Bu durum parti içinde Menderes'e duyulan muhalefetin bir göstergesidir (Eroğul, 1990:113-114).

1955'ten sonra DP Büyük Kongresi toplanmamıştır. Bu durum, kuruluşunda, demokrasi ve özellikle de parti içi demokrasiyi yaşatma iddiasında olan DP lider kadrolarının demokrasiden ne derece uzaklaştığının bir göstergesidir.

b- Demokrat Parti'nin Merkez Karar Organları

Siyasal partilerde program, tüzük ve kongre kararları çerçevesinde parti faaliyetlerini yönetecek ve alt kademeleri denetleyecek bir merkez organının varlığına ihtiyaç vardır. DP'nin 1946 tüzüğüne göre, merkez karar organları; Genel İdare Kurulu, Merkez Haysiyet Divanı ile Parti Başkanıdır. Bunların Büyük Kongre tarafından seçilmesi öngörülmele birlikte, ilk büyük Kongre toplanıncaya kadar, tüm yetkiler kurucularda olmuştur (Kabasakal, 1991:204).

⁶ DP II. Büyük Kongresi hakkında bkz. Goloğlu, 1982:270-273; Burçak, 1979:168-178; Karpat, 1959:232-233; Tunaya, 1952:661; Eroğul, 1990: 40-41)

Büyük Kongreden sonra DP'nin en yüksek organı olan Genel İdare Kurulu program ve tüzük hükümleriyle kongre kararlarına göre, partinin bütün örgütünün yönetiminden sorumludur. Gerek görülen yerlerde örgüt kurmak, il kongrelerinde idare kurullarına seçilen üyelerin seçimlerini incelemek, örgütü denetlemek, il idare kurullarının görüşlerini alarak milletvekili adaylarını saptamak ve gerektiğinde tüzüğü yorumlamak bu kurulun yetkisindedir (md.13).

Merkez Haysiyet Divanı, il haysiyet divanlarınca verilen ve itiraz yoluyla gelen disiplin kararlarının kesin olarak sonuçlandırma yetkisine sahiptir. Genel İdare Kurulu ile il haysiyet divanları üyeleri konusunda karar vermek bu kurula aittir. Bu divanın kararlarına itiraz olduğunda kesin karar büyük kongrece verilecektir (md.18).

1946 tarihli ilk DP tüzüğüne göre, partiyi parti başkanı temsil eder. Büyük Kongrenin, genel idare kurulunun doğal başkanıdır. Parti adına söz söylemek yetkisi başkana aittir. Başkan, gerekirse "kendisini ilgilendiren işler için genel idare kurulu üyelerinden birisini vekil tayin edecektir (md.12). Toker'in belirttiğine göre, "Genel Başkan gezileri için Ankara'dan ayrıldığında, kendisine gayri resmi olarak Köprülü vekalet ederdi. DP'de Genel Başkan Vekilliği yoktu. Hatta genel sekreterlik yoktu. Bayar'ın altında bütün Genel İdare Kurulu üyeleri eşittirler.(...) Adnan Menderes, Partinin sözcüsü durumundaydı. Tebliğleri, tamimleri, demeçleri o yazardı" (Toker, 1970:122).

"Demokrat Parti liderleri, gerek Bayar gerekse 1950 seçimlerinden sonra başbakanlığa ve parti başkanlığına getirilen Menderes, siyasal eğitimlerini tek parti döneminde almışlardır" (Kongar, 1993:164). "Demokrat Parti kurucularının ve birçok yöneticilerinin Halk Partisi ekolünden yetişmiş olmaları, onları sonuna kadar bu ekolün etkisinde bırakmıştır" (Aydemir, 1968, cilt 3;365).

c-Demokrat Parti'nin Yardımcı Kuruluşları

Demokrat Parti, 7 Ocak 1945'de "Genç Demokratlar" adıyla bir gençlik örgütü kurmuştur (Ahmad, 1976:116). Ancak partinin gençlik kolları iyi işlememiştir (Kabasakal, 1991:208).

Demokrat Parti ileri gelenleri, Partinin üniversitelerde ocak kurmamasını istemişler, ancak 13 Aralık 1958'de İstanbul Üniversitesi'nde "DP Gençlik Kolu" kurmuşlardır (Ahmad, 1976 :188).

d-Demokrat Parti'nin Yerel Organları

Liderlerin demokratik kurallara uygun olarak seçiminden ve parti içi demokrasiden söz edebilmek için yerel örgütlerin kuruluş ve işleyişlerinin demokratik kurallara uygunluğunun sağlanması gerekir. Demokrat Parti 1946 Tüzüğü'nün genel idare kuruluna ilişkin 13.maddesinin b fıkrasına ve geçici 44.maddesine göre, genel idare kurulu, örgüt kurmayı uygun bulduğu il ve ilçelerde üyesi üçten yediye kadar olmak üzere, müteşebbüs heyetler kurabilecektir. Karpat, yerel örgüt ve genel merkez arasındaki ilişkilerin demokratik bir temele dayanması gerekirken uygulamada bu dengenin genel idare kurulundan yana bozulmuş olduğunu belirtmiştir (Karpat, 1959:415-416).

DP'nin örgütlenmeleri sırasında CHP yöneticilerinin isteği DP'nin sınır illerinde ve Doğu'da örgütlenmemesidir. Ancak DP birçok yerde eski Serbest Fırka yöneticilerini miras olarak devralmıştır (Toker, 1970:133-141).

DP Tüzüğü, taşradaki örgüt kurulları için ortak hükümler getirmiştir. Tüm yönetim kurulları kendi kongrelerince seçilecektir. DP aşağıdan yukarı bir örgütlenme uygulamak istemiştir. DP'nin ilk kongrelerinde de gerçekten

demokratik bir hava esmiştir. Kendilerini gösterenler yönetime getirilmişlerdir.⁷ Ancak daha sonra genel merkezi ve genel başkanın istediği kişiler seçilmeye başlamıştır.

e- Demokrat Parti Meclis Grubu

Kurulduğunda DP'nin Meclis'teki üye sayısı üçtür. Ancak 1946 seçimlerinden sonra Meclis'te bir grup oluşturulabilmiştir. Başlangıçta grup başkanlığını Bayar, başkan vekilliğini ise Köprülü yapmıştır.

DP'nin tüzüğünde meclis grupları ile ilgili tek tüzük hükmü 13. maddenin d fıkrasıdır. Buna göre, il idare kurullarının görüşlerini alarak, milletvekili adaylarını saptama yetkisi genel idare kurulundur. Bu hüküm DP I. Büyük Kongresinde önemli bir tartışma konusu olmuştur. Delegeler adayların tümünün örgütçe saptanmasını istemişler ve Bayar'ın araya girmesiyle ortayol bulunmuştur. Temelde adayları örgüt belirleyecek ama genel merkeze bir ölçüde de olsa müdahale olanağı tanınacaktır. II. Büyük Kongrede ise adayların yüzde sekseninin örgütçe yüzde yirmisinin Genel İdare Kurulu tarafından belirlenmesine karar verilmiştir.

Özetle DP'de liderlerin belirlenmesinde 1951 yılına kadar demokrasinin gerektirdiği kurallara uyulmuştur. DP'nin muhalefet olduğu dönemde parti içi demokrasinin işlediği söylenebilir. Ancak 1950 seçimleriyle DP'nin büyük çoğunlukla iktidara gelmesinin ardından, DP Büyük Kongresi tüzük hükümlerine göre iki yılda bir toplanması gerekirken, sadece 1951 ve 1955'te toplanmıştır. 1955'ten sonra (1957 İzmit il kongresi, 1958 Manisa, 1959 Diyarbakır, 1959 Ankara il kongreleri hariç) il ve ilçe kongreleri yapılmamıştır.

⁷ Aydemir "DP, ilk defa aşağıdan gelen bir sosyal hareket olarak organik bir temel üzerine oturtulabilmiştir. Menderes'in şahsında... bir sözcü bulmuştur. Bu sözcü de etrafında, hatta parlamentodan ziyade parlamento dışında, yaygın bir halk lideri kadrosu yaratabilmiştir. Ocak başkanları, bucak başkanları ve her taraftan türeyen gönüllü politikacılar şeklindeki bu geniş kadro, şehirde, kasabada, köyle kentte siyaseti yayarak, siyaseti halka mal ederek, hatta bir nevi

5) Demokrat Parti'de Liderler Oligarşisi

Toker, DP'nin muhalefet yıllarındaki liderlik konusunda "Demokrat Parti'nin iktidara varışına kadar kahramanlık günlerinde partinin ruhu Celal Bayar'dı. Ne Menderes, ne de bir başkası. Bunu değiştirmek imkanı yoktur. Bütün meseleler gelir, Bayar'a dayanırdı. Nihai kararları hep O alırdı, O aldırırdı. Genel politikayı çizen O idi. Beyin oydu" (Toker, 1970:121) demektedir.

Demokrat Parti liderleri, gerek Bayar, gerekse 1950 Seçimlerinden sonra başbakanlığı ve Parti Başkanlığına getirilen Menderes siyasal eğitimlerini tek parti döneminde almışlardır. Kongar, "Bayar-Menderes ikilisi, Atatürk-İsmet Paşa okulunun öğrencileriydiler" demektedir (Kongar, 1993:111). DP kurucularının ve yöneticilerinin Halk Partisi ekolünden yetişmiş olmaları, onları sonuna kadar bu ekolün etkisinde bırakmıştır (Aydemir, 1968,cilt 3:365).

Şevket Süreyya Aydemir, ayrıca "DP'nin tarihi, hem de daha ilk günlerden başlayarak, hem kendi içinden atılanların, hem kendi içinde kalanların birbirleriyle ve sonu gelmez kavgalarıyla başlar ve ... bu kavga, partinin öldüğü, yani bir ihtilal süngerinin DP harfleri üzerinden bir çarpı işareti çektiği güne kadar sürer" demektedir (Aydemir, 1969:154-155).

DP içindeki ilk bunalım, 12 Temmuz 1947'den sonra⁸ Kenan Öner ve arkadaşlarının iktidar ve muhalefet arasındaki yumuşamayı "muvazaa" olarak

şahsiyetleşmenin, şahsiyet gururunun doğmasına, yerleşmesine hizmet etmiştir. Susan halk, konuşan halk olmuştur (Aydemir, 1969:223) demektedir.

⁸ DP I.Büyük Kongresinde kabul edilen "Ana Davalar Komisyonu" Raporu CHP'nin tepkisine ve DP ile Peker Hükümeti arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur. DP-CHP arasındaki gerilimin artması üzerine Bayar'la İnönü arasında bir dizi görüşme yapılmıştır. Sonuçta İnönü kamuoyuna "12 Temmuz Beyannamesi" adıyla bilinen açıklamayı yapmıştır. Bu Beyanname iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkilerin rahatlamasını sağlamıştır. Ancak Beyanname, DP içinde yoğun tepkilere ve parti yöneticilerinin "muvaza" ile suçlanmasına neden olmuştur. DP Genel İdare Kurulunun sekiz üyesi

niteleyip, kuruculara cephe almaları üzerine doğmuştur (Sarol, 1983:56). "Bazılarının, "Fuat Köprülü-Kenan Öner" mücadelesi olarak nitelediği bu çatışmada taraflıları "ılımlılar ve sertler" diye adlandıranlarda bulunmaktadır" (Goloğlu, 1982:231). Bu çatışmadan kurucular, istifalar ve ihraçlarla galip çıkmışlardır. Eroğul, "DP'nin üst kademesini şiddetle sarsan bu olayların en önemli nedeni, herhalde kişisel çekememezliklerdi. Muhalefet hareketine sonradan katılanların dört öncünün mevkiini kıskanıyorlardı. Kurucular ise üstünlüklerini korumak için her çareye başvurmaya hazırıldılar. Anlaşmazlığın ideolojik olmadığına bir delili de teşkilata yayılmamasıdır. Sadece Afyon gibi, ihraç edilen bazı milletvekillerinin güçlü bulunduğu bir iki yerde çatlamalar oldu. Fakat esas bünyesi itibariyle Parti Genel İdare Kuruluna sadık kaldı" demektedir. (Eroğul, 1990:35).

DP'den çıkan ve çıkarılanların bir kısmı 10 Mayıs 1948'de Meclis'te "Müstakil Demokratlar Grubu"nu oluşturmuşlardır (Tunaya, 1952:655-657). Bunların dışındaki bir kesim ise yeni bir parti kurma hazırlığına girişmiş, 20 Temmuz 1948'de Mareşal Fevzi Çakmak'ın fahri başkanlığında Millet Partisi'ni kurmuşlardır. 5 Temmuz 1949'da Müstakil Demokratlar Grubu ve Afyon'da kurulmuş olan Öz Demokratlar Partisi, Millet Partisine katılmışlardır (Tunaya, 1952:712-718). Parti 1950 genel seçimlerinde yalnız Kırşehir'de bir milletvekili çıkarabilmiştir. 1950-1951-1952 yıllarında üç kongre toplamış, 1953 Kongresinde çıkan parti içi sorunlardan yararlanan DP Hükümeti, Millet Partisi hakkında soruşturma açtırmış ve Parti 8 Temmuz 1953'te mahkeme kararıyla kapatılmıştır (Ahmad, 1976:111; Eroğul, 1990:78-79).

1949'da II.Büyük Kongresi toplandığında Parti, Meclis Grubunun yarısını yitirmiş, ilk kongresinin seçtiği Genel İdare Kurulu (GİK) üyelerinden üçte birini ihraç etmek durumunda kalmıştır. Bu Kongrede Bayar yeniden Parti Başkanlığına seçilmiş, GİK'una yine kurucular egemen olmuşlardır.

Bayar'ı toplantıya çağırıp, Grup kararı olmadıkça Grup adına, Genel İdare Kurulu kararı olmadıkça Parti adına herhangi bir girişimde bulunmamasını istemişlerdir" (Karpaz 1967:169-195)

1950 seçimleriyle iktidarı devralan DP, 20 Mayıs 1950'de toplanan meclis grubun da Bayar'ı Cumhurbaşkanlığına aday göstermeyi kararlaştırmış⁹ 9 Haziran 1950'de Menderes, GİK tarafından Genel Başkanlığa seçilmiştir.

DP iktidarının ilk yıllarında GİK İzmir, İstanbul, Adana, Balıkesir, Bursa il kongrelerine müdahalede bulunmuştur. Yerel yöneticiler merkezin gücü ve yönetimi tekeline alarak aşırı otoriteye başvurduğunu ileri sürüp, parti liderliğini eleştirmişlerdir. Eskişehir ve Zonguldak il kongrelerinde de benzer sorunlar yaşanmış ve bütün bu karışıklıklar genel merkezin müdahalesi ve onun isteği yönünde karara bağlanmıştır (Eroğul, 1990:63; Ahmad, 1976:79-86). Neticede 1951 yılında DP örgütü, birçok sarsıntı geçirdikten sonra, yöneticilerine daha çok sadık ve demokrasi sloganı altında gizlenen esas gerçeği kabullenmiş bir hale gelmiştir.

1951'de 1160 delegenin katılımıyla toplanan DP III.Büyük Kongresinde Adnan Menderes yeniden parti başkanlığına seçilmiş, GİK ve Yüksek Haysiyet Divanına yine onun grubu egemen olmuştur (Ahmad, 1976:89)

Daha sonra DP iktidarının muhalefete baskı uygulamaları başlamıştır. Üniversite profesörlerinin siyasetle uğraşmalarını yasaklanmış, CHP'nin mallarına, parasına ve matbaasına el konmuş, Millet Partisi hükümetin açtığı bir soruşturma sonucu mahkeme kararıyla kapatılmıştır (Teziç, 1976:266-276). Partilerin seçim ittifakı engellenmiş, radyo hükümetin tekeline alınmıştır (Ahmad, 1976:125).

Eroğul, "DP içinde başlayan çürümenin son bir belirtisi de, parti içi demokrasinin artan bir saygısızlığa uğramasıdır. Normal olarak 1953'de Büyük

⁹ 1950'de Cumhurbaşkanlığına Bayar'ın seçilmesi için kulis yaptığını söyleyen Sarol, "Sıkıştık mı, 'Yukarısı da böyle istiyor' anlamına gelecek bir imada bulunmayı ihmal etmiyorduk. Bu son laf, tartışmayı bıçak gibi kesiyordu" demektedir (Sarol, 1983:117-118). Bu açıklama ileri sürülenin aksine 'bir yukarı egemenliği'nin bulunduğunu göstermektedir.

Kongrenin toplanması gerekirken yöneticiler buna yanaşmamışlardır. Bundan başka, Parti içinde bütün itirazcı sesler amansızca susturulmuştur. Nihayet bu dönemde DP ile Menderes'in özdeşleşme süreci başlamıştır. Böylece demokrasinin daha da örselenmesine ve parti içinde de keyfi bir idare kurulmasına yol açılmıştır." demektedir (Eroğul, 1990:93).

1955'de toplanan IV.Büyük Kongresi'nde Menderes yine başkan seçilmiştir ve GİK Menderes ekibinden oluşmuştur, ancak parti içi muhalefet her geçen gün artmıştır. Parti içindeki gerginlik şiddetini 29 Kasım 1955'te bir patlamayla göstermiştir. DP'nin bu en fırtınalı grup toplantısında, grup, bakanlara yüklenerek birer birer istifa ettirmiştir.

Aydemir bunun nedenini şöyle açıklamıştır, "1954 seçimlerini getirdiği yeni milletvekilleri, artık eski insanlar değildiler. Çünkü DP vilayetlerde yerleşmişti. DP illerde artık sözcülerini bulmuş, liderlerini yaratmıştı. Bu liderler kendilerini artık, evvelce olduğu gibi, merkezin desteğiyle ayakta duran gölge insanlar saymıyorlardı. Bu yeni insanlar, merkezi kendilerinin desteğine muhtaç, daha doğrusu merkez üstünde kendilerini söz sahibi olan insanlar olarak görüyorlardı. Hemen hepsi kendi çevrelerinde belli bir taraftar kadrosuna, yani halk içinde desteğe dayanıyorlardı. (...) Kendileri için daha yüksek mevkiler düşünmeyi de hakları görüyorlardı.(...) Grup içinde ayrıca gruplar da belirmişti (Aydemir, 1969:257). Bakanların teker teker istifasından sonra kendisi de istifayı düşünen Menderes, Mükerrer Sarol'un önerisi üzerine, gruptan yalnız kendisi için güvenoyu istemiş ve almıştır (Ahmad, 1976:144; Sarol, 1983:565-569).

27 Mayıs 1960 Devrimi'ni hazırlayan günlerde DP yönetici-lerinin muhalefete ve parti içi muhalefete baskıları artmıştır (Eroğul, 1990:118-223).

DP'nin seçim anlaşmalarını yasalarla önlenmesi muhalif partileri birleşmeye yöneltmiştir. İlk 16 Ekim 1958'de Cumhuriyetçi Millet Partisi ile Türkiye Köylü Partisi birleşmişler ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

doğmuştur. 24 Kasım 1958'de ise Hürriyet Partisi CHP'ne katılmıştır. muhalefetin güçbirliğine ve birleşmeye yönelmesi üzerine, DP yöneticileri "Vatan Cephesi" adı altında bir karşı hareket oluşturma gereği duymuşlardır (Eroğul, 1990-1995). Vatan Cephesi örgütlenmesi, Türkiye'de çok partili yaşam geleneğine büyük zarar veren kutuplaşma yaratmıştır (Kabasakal, 1991:195).

DP'nin yıkılışını hazırlayan ikinci önemli gelişme, Tahkikat Komisyonu'nun görev ve yetkileri hakkındaki konunun kabul edilmesidir. Komisyon siyasal faaliyetleri yasaklamıştır. Bu komisyona öylesine geniş yetkiler ve haklar tanınmıştır ki, meclisten ve mahkemelerden bile daha güçlü hale gelmiştir (Ahmad, 1976:208).

27 Mayıs 1960'da Türk Silahlı Kuvvetleri ülke yönetimini ele almışlardır. Bayar ve Menderes başta olmak üzere tüm DP liderleri tutuklanmış ve 14 Ekim 1960'da Yassıadada toplanan Yüksek Adalet Divanında yargılanmaya başlamışlardır. Fakat DP resmen kapatılmış değildir. DP, parti üyelerinden Cemal Özbey'in kongrenin süresinde yapılmamış olduğu gerekçesiyle açtığı dava üzerine 29 Eylül 1960'da Ankara Dördüncü Asliye Hukuk Mahkemesi kararıyla kapatılmıştır (Basın, 30.9.1960; Ahmad, 1976:223). Böylece çok partili siyasal yaşam kesintiye uğramıştır.

B-1946-1960 DÖNEMİNDE CUMHURİYET HALK PARTİSİNDE LİDER OLİGARŞİSİ

CHP, 1946 yılından başlayarak hemen her kurultayında bir takım tüzük değişiklikleri yapmış, tek parti döneminden kalan bazı hükümleri atarak, kendisini çok partili demokrasiye uydurmaya çalışmıştır.

1946'da toplanan CHP II. Olağanüstü Kurultayı'nda, İnönü'nün isteğiyle "Değişmez Genel Başkanlık" kaldırılmıştır. Tüzükte yapılan değişiklikle genel başkanın, dört yılda bir kurultayca seçilmesi kararlaştırılmış ve "Müstakil Grup"

uygulanmasına son verilmiştir. Değişmez genel başkanlık kaldırılmasına karşın, 1946-1960 yılları arası İnönü, CHP'nin tartışmasız lideridir.⁹

Çok partili siyasal yaşamın CHP Meclis Grubunda neden olduğu bir diğer gelişme Peker yanlısı "müfritler"le, Erim'in önderlik ettiği "35'ler"in ortaya çıkmasıdır. Bu iki grup arasında sert tartışmalar olmuş, CHP VI.Kurultayında da süren çekişme, ancak Peker'in başbakanlıktan çekilmesi ile sona ermiştir (Kabasakal, 1991:213).

1947'de toplanan CHP VII.Kurultayı'nda CHP yapısal bir değişme dönemine girmiştir (Tunaya, 1952:575-576). Bu kurultayda çok eleştirilen parti ile devlet başkanlığının birbirinden ayrılması konusu çözüme bağlanmıştır. Buna göre İnönü, genel başkan olarak kalacak, ama genel başkanlık yetkilerini onun adına genel başkan vekili kullanacaktır (Bila, 1979:224-225). Ayrıca milletvekili adayları örgüt tarafından belirlenecek parti divanın gizli oyla belirleyeceği aday miktarı yüzde otuzu geçemeyecektir. Parti örgütü bir miktar ademimerkezileştirilmiştir. Parti görevlileri artık geçmişte olduğu gibi atanmakla değil seçimle gelmeye başlamıştır (Ahmad, 1976:38).

1950 seçimleri ardından 28 Haziran 1950 de CHP VIII. Kurultayı toplanmıştır. Bu kurultayın amaçlarından biri partinin gençleştirilmesidir ve hatta bir grup, İnönü'nün partide ki etkin rolünden çekilmesini istemiştir (Cumhuriyet, 29.6.1950). Sonuçta kısmi bir gençleştirme yoluna gidilmiştir.

Tüzük değişiklikleriyle genel sekreterin doğrudan kurultayca seçilmesi, genel başkan vekilliğinin kaldırılması ve kurultayın her yıl toplanması kararlaştırılmıştır. İnönü tekrar genel başkanlığa seçilmiştir, fakat Kasım Gülek, İnönü'nün adayı olarak kabul edilen Nihat Erim de dahil olmak üzere bütün adayları yenerek genel sekreterliğe seçilmiştir (Cumhuriyet, 3.7.1950). Bu

⁹ Ecevit'e göre, "CHP içinde Sayın İnönü'nün tüzükten de ötede tarihi kişiliğinden gelen, devletin ve partinin kuruluşundan gelen bazı olğanüstü yetkileri vardır.(...) Bu CHP'nin bir geleneğidir, bir gerçeğidir. CHP'nin yazılı olmayan özel hukukunun bir gereğidir. CHP gibi bir lider partisinde böyle bir durum doğal sayılabilir."(Milliyet, 26 Ocak 1972).

arada önemli bir değişiklik, partinin taşra örgütlerine daha geniş bir özerklik verilmiştir (Ahmad, 1976:72).

26-30 Kasım 1951 tarihleri arası toplanan CHP IX.Kurultayında parti divanı yerine parti meclisi getirilmiş ve tüzük değişikliğiyle ocak, bucak, ilçe ve il başkanlarının kongrelerince seçilmesi öngörülmüş, milletvekilleri adaylarının tümünün örgüt tarafından saptanması kararlaştırılmış, partinin gençlik ve kadın kolları kurulabilmesi hükme bağlanmıştır (Bila, 1979:263). Ahmad, "İnönü'nün tekrar genel başkanlığına ve Kasım Gülek'in genel sekreterliğe seçilmesi partide modern ve geleneksel gruplar arasında bir çatışma evresinin başlayışına işaret ediyordu." demektedir (Ahmad, 1976:91; Cumhuriyet, 26.11-1.12.1952).

22 Haziran 1953'te toplanan CHP X.Kurultayı'nda İnönü, genel sekreterin belirlenmesinde eski sisteme dönülmesini yani kurultayda seçimi yerine genel yönetim kurulunca seçilmesini istemiştir. Ancak kurultay bu teklifi reddetmiş ve genel sekreterliğe yine Gülek seçilmiştir (Kabasakal, 1991:183-184).

1954 ve 1956 yıllarında toplanan CHP XI. ve XII. Kurultaylarında en çok partinin gençleştirilmesi, ekonomik ve toplumsal sorunlara ağırlık verilmesi üzerinde durulmuştur. Her iki kurultayda da Gülek yine genel sekreter seçilmiştir ama en güçlü rakiplerinin parti meclisine girmelerine engel olamamıştır (Bila, 1979:294-298; Ahmad, 1976:150).

9 Eylül 1957'de toplanan CHP XIII. Kurultayı'nda seçimlerde partiler arası işbirliğinin devamı parti yönetimine seçim ve işbirliği konusunda sınırsız yetki verilmiştir. Bu, İnönü'nün partiyi tamamen kontrolü altına aldığını göstermiş ve 26 Eylül 1957 tarihinde de CHP Meclisi yetkilerini tamamen İnönü'ye devretmiştir (Ahmad, 1976:167; Cumhuriyet, 27.9.1957).

12 Ocak 1959' da toplanan CHP XIV.Kurultayı'nda Ana Davalar Komisyonunca hazırlanan İlk Hedefler Beyannamesi görüşölüp, kabul edilmiştir. Parti meclisine gerektiğinde üçte iki çoğunlukla genel sekreteri görevden almak ve değıştirme yetkisi verilmiştir. Gülek yeniden genel sekreter seçilmiştir ama parti meclisinde ve on kişilik merkez yönetim kurulunda Gülek karşıtları çoğunluğu sağlamıştır (Kabasakal, 1991:196).

CHP, 1950-1960 dönemini, partinin iki lideri genel başkan ve genel sekreter arasındaki çekişmeleri de yaşayarak geçirmiştir. Ancak İnönü-Gülek çekişmesi her iki liderin de yıpranmasına neden olmuştur. Velidedeoğlu İnönü için, "...ülkede Atatürk'ün bile kuramadığı seçime dayalı siyasal demokrasiyi kurma hususundaki bütün özlemine rağmen, kendi partisi içindeki demokrasiyi kuramamış, bu partiyi... patriyarkal (pedarşahi) bir zihniyetle yönet-mek doğrultusundan bir an bile şaşmamış, kendisine karşı çıkanları, hatta çok uzaktan da olsa, rakip olabilecek kişileri, şu ya da bu şekilde hep saf dışı etmiştir." demektedir (Velidedeoğlu, 1973:256-257).

1950'den sonra CHP Kurultay tüzüklerinde taşra örgütlen-mesine önem verilmiştir. Ocak, bucak, ilçe ve il idare kurulları ve il haysiyet divanından oluşan taşra örgütünün atama ile değil kongrelerinde ki seçimlerle oluşturulması benimsenmiştir. Ancak yine de parti yönetim organlarında gençleşme ve iç hareketlilik ancak 1950'lerden sonra ortaya çıkmıştır. Karpat, "Halk Partisinin politikasını tayin eden organları üst kademelerdi" demektedir (Karpat, 1967:352)

Yine Karpat, "CHP, tek parti döneminden miras kalan iki temel sakatlığı bugün de göstermektedir. Eylem için girişim parti üst yönetiminden beklenmekte ve bu yüzden itahat ruhu ve lidere tapınma sürdürölmektedir. Bu partinin geçmişte ün kazanmış, birçok tanınmış üyesi liderin çevresini sarmış ve ona yapışmış olarak, çaba harcamadan iktidara gelmeyi ummaktadırlar. Bu ise parti içinde hareketi azaltmaktadır" demektedir (Karpat, 1959:407).

1950-1960 dönemi CHP Kurultayları, demokratikleşme yönünden tüzük değişikliklerin gerçekleştirildiği böylece parti içinde örgüt etkisinin arttığı bir dönem olmuştur (Kili, 1976:138). Bununla beraber, dokuz yıl boyunca kurultay delegelerinin oylarıyla üst üste genel sekreter seçilen Kasım Gülek'in örgüt üzerindeki hakimiyeti, aynı şekilde kurultay delegelerinin oylarıyla genel başkanlığı seçilen İnönü'yü genel sekreterin bu gücüne karşılık bazı önlemler almaya itmiştir. 12 Ocak 1959 tarihinde toplanan CHP XIV. Kurultayında yapılan tüzük değişikliğiyle, parti meclisine, genel sekreteri düşürme yetkisi verilmiştir. Kasım Gülek, 1954 seçim-lerinden sonra kendisine karşı partinin üst organında, parti meclisinde beliren ve giderek yoğunlaşan iç muhalefet sonunda 28 Eylül 1959'da genel sekreterlikten istifa etmiştir (Kili, 1976:139).

Kasım Gülek'ten sonra genel sekreterliğe İsmail Rüştü Aksal seçilmiştir. Fakat iç çekişmeler durmamıştır.

II - 1960- 1980 DÖNEMİNDE SİYASAL PARTİLER

1960 İhtilalinde, herhangi bir sosyal sınıfı iktidara getirmek değil, Demokrat Parti iktidarının güttüğü siyaset nedeniyle içte ve dışta sarsılan devlet saygınlığına yeniden güç kazandırmak istenildiği üzerinde durulmuştur (Kili, 1976:135). Türkiye'deki olayları inceleyen D.A. Rustow 1955 sonrası gelişmeler için şöyle demektedir, " Otuz yılı aşkın bir sivil idareden sonra orduyu tekrar politikaya sokan Menderes Hükümeti'nin kendisidir." (Rustow, 1966:366). Bu dönemde siyasal faaliyetler Milli Birlik Komitesi'nce durdurulmuştur.¹⁰

A-CHP'de Liderlik ve Parti İçi Güç Dağılımı

Parti liderliği, doğal olarak oligarşik bir biçim alma eğilimindedir. İktidar mücadelesi, bütün partilerde "kilit mevkiide olanların" durumlarını sağlamlaştır-

¹⁰ 1960 ihtilali nedenleri ve sivil yönetime geçişe kadar geçen süre hakkında geniş bilgi için bkz. Tunçay, 1992:177-184; Özdemir, 1992:191-215.

maya ve değişmezliklerini güven altına almaya, aşığıdan gelen kontrolleri yok etmek için gereken herşeyi yapmaya zorlamaktadır. Bu sürecin sonucu, üyeler tarafından kontrol edilemeyen aksine parti örgütü sayesinde üyelere istenen yönün verildiğı bir parti yönetimidir (Michels, 1962:364-371).

“Partilerin kitlelere dayanmasının kitleleri söz sahibi yapması gerekirken, parti merkezlerini güçlendirdiğini, parti kararlarının aşığıdan yukarıya oluşması yerine, belirli sayıda liderler tarafından alındığı, daima demokratik usullerle yapıldığı resmen söylenen seçimlerin, aslında idareci zümrenin otokratik usullerle işbaşına getirilmesinden başka hiç bir şeye yaramadığı gözükmetedir” (Payaslıoğlu, 1974:46).

Türk siyasal partilerinde ve CHP’de oligarşik eğilimlerin giderilmesi ve siyasal partilerin kararlarını ve demokratik bir yapıda alabilmeleri için hukuki düzenlemelerle sağlanmışsa da uygulamada istenen başarı sağlanamamıştır. Yasal olarak en etkili organın seçimle belirlenen delegelerden oluşmuş kurultay olmasına rağmen gücün lider ve merkez idare kurullarında toplandığı görülmüştür.

1960 - 1980 arası CHP’de ilk kez kurultayda lider değişikliği gerçekleşmiştir. Bu tarihler arası İsmet İnönü ve Bülent Ecevit dönemi şeklinde incelenecektir.

1-İsmet İnönü Dönemi

CHP XV. Kurultayı 24 Ağustos 1961 tarihinde toplanmıştır. Bu kurultay başından sonuna kadar iki hizip çarpışması şeklinde geçmiş, o güne kadar parti içinde liderliğine karşı tek bir itiraz sesi yükselmeyen İnönü’ye muhalefet ve itirazlar açığa çıkarılmıştır (Kili, 1976:140). Kurultay delegeleri “Paşacılar” ve “Gülekçiler” şeklinde ikiye ayrılmış, kurultay tartışmaları zaman zaman kavgaya dönüşmüştür. İnönü kurultayda yaptığı konuşma ile Gülek’in parti yönetiminden uzaklaştırılması yönünde ağırlığını koymuştur. Kurultayı “Ya onu,

ya beni" seçeneği ile karşı karşıya bırakmıştır. (Cumhuriyet, Milliyet, 25-27 Ağustos 1961). Bu sözler İnönü'nün sarsılmaz otoritesinin sarsıldığını ortaya koymuş, ama Kasım Gülek'in siyasal yaşamının da sonu olmuştur.

Sonuçta delegeler genel başkanın istediği yönde oy kullanmışlardır. İnönü kurultay delegelerinin 1309 oyunun 1164'ünü almıştır. İsmail Rüştü Aksal genel sekreterliğe seçilmiştir. Kurultayda parti tüzüğünde yapılan değişikliklerle, genel başkan gibi Kurultay oylarıyla seçilen genel sekreterin gücünü örgütten aldığı, dolayısıyla parti içinde ikinci adam durumuna geldiği ve bundan dolayı parti liderinin gücünü zaman zaman sarsabileceği gözönüne alınarak, genel sekreterin kurultayca seçilmesi işlemine son verilmiştir (Bila, 1979:312-342). Ayrıca ocak ve bucakların kapatılmasından sonra¹¹ hizmetlerin aksamaması gerekçesi ile il ve ilçe yönetim kurullarının üye sayıları artırılmıştır.

Daha kurultayın tartışmaları, iç çekişmelerinin örgütteki izleri silinmeden seçimlere gidilmiş, aday yoklamalarının hizipleşmeleri de buna eklenince, seçimde partinin 1957'de aldığı oy oranının % 40.6'dan % 36.7'e düşmesi hem merkez kadrosunda hem de parti örgütünde büyük hayal kırıklığına yol açmıştır.

Seçim sonrası hükümetin İnönü'nün başkanlığında kurulması parti örgütünde yeni umutların doğmasına vesile olmuşsa da uygulama örgütün isteklerine cevap vermekten uzak kalmış, örgütten gelen istekler "partizanlık yapılmayacak" düşüncesiyle geri çevrilmiş, örgütün her isteğinin altında "partizanlık yatıyor" olasılığı bir noktadan sonra örgüt-merkez arasında olması gereken ilişkiyi, karşılıklı etkileşimi sarsmış ve sonra şikayetler kongrelerde açık açık söylenir hale gelmiştir (Kili, 1976:142).

¹¹ Milli Birlik Komitesinin çıkardığı 8 sayılı Kanunla siyasi partilerin ocak, bucak ve merkez ilçe örgütleri kaldırılmıştır. CHP bu kararı benimsememiş, bizzat İnönü ocak ve bucakların siyasal eğitim merkezi olduğunu söylemiş fakat sonraki yıllarda da ocak ve bucakların yeniden açılması için yasal bir girişimde geçmemiştir (Kili, 1976:139).

“Demokratik olduğunu, örgüte dayandığını, organlarının geniş bir tabandan itibaren gelişen seçimlerle oluştuğunu söyleyen modern bir partide bu anlayış sağlıklı bir tutum değildir. Hem demokratik olmak hemde modern bir partide örgütten gelen istek, eğilim, dilek ve şikayetlerin toplandığı merkezdeki yönetim organın, partinin hükümetinde, Meclis grupların etkisiz, tesirsiz bırakmayı böylece demokratik mekanizmanın işlerliğini parti içinde kesmeyi, modern, demokratik parti anlayışıyla bağdaştırmak mümkün değildir” (Kili 1976:144).

XVI. Kurultay, iç çekişmenin asılsız olmadığını meydana çıkarmış, suçlamalar ve ithamlar sonucu dört CHP’li (Kasım Gülek, Nihat Erim, Avni Doğan, Turgut Göle) parti haysiyet divanına verilmiştir. Bu dört kişinin parti kongrelerinde, İnönü’nün parti içindeki hakimeyitini tehdit eder nitelikte sert bir dille konuşmaları buna neden olarak gösterilmiştir (Cumhuriyet, 7- 8.12.1962) Kurultay bu eski partili ve yöneticilerin partiden geçici olarak ihraçları isteminin yarattığı tepkiler ve yine İnönü’nün kontrolü ve müdahalesi ile geçmiştir (Milliyet, Cumhuriyet, 14-17.12.1962). Ayrıca kurultayda tüzükte yapılan bir değişiklikle il ve ilçe yönetim kurulları ile parti meclisinde kadın ve gençlik kollarının birer üyeyle temsil edilmeleri sağlanmıştır (Kili, 1976:153).

XVII. Kurultay, 16 Ekim 1964 tarihinde toplanmıştır. Kurultayda, tüzükte bazı değişiklikler yapılmıştır. İllerin merkez ve çevrelerinde partinin ilçe yönetim kurulu ve örgütü kurulabilecektir. Ayrıcı il ve ilçe yönetim kurullarına gençlik ve kadın kolu il ve ilçe başkanlarının katılmaları sağlanmış ve böylece yardımcı kol başkanları oy hakkına sahip olmadan ana kademelerin yönetim kurulu toplantılarına katılabileceklerdir. Bu suretle, gençlik ve kadın kollarının bağlı oldukları il ve ilçe yönetim kurullarında birer temsilci ve birer yardımcı kol başkanı ile temsil hakları gerçekleşmiş olmaktadır (Kili, 1976:154). Seçimlerde parti meclisi Kemal Satır’ı tekrar genel sekreterliğe seçmiş, Nihat Erim Parti Meclisine girmiştir.¹²

¹² Kemal Satır, Kasım Gülek’ten sonra Genel Sekreter seçilen İsmail Rüştü Aksal’ın sağlık problemleri nedeniyle görevinden ayrılması üzerine 1 Eylül 1962’de Genel Sekreter seçilmiştir (Ulus, 21.9.1962)

CHP'nin 1965 sonrası dönemi, gerek parti yönetimi, gerekse oluşturulan görüş ve düşünceler yönünden hızlı ve sürekli oluşumlar, gelişmeler içinde geçmiştir. Bu oluşum ve gelişmelerin başlangıcı, 1965 seçimlerine giderken ortaya atılan ve partinin siyasal yelpazedeki yerini belirlemek amacıyla söylenen "ortanın solu" deyimine dayanır (Kili, 1976:211),

CHP'nin iç yapısında ortanın solu hareketine kadar geçen süredeki çekişmelerin, hizipleşmelerin kişiler yönünden çelişkiler, tutarsızlıklar içinde geçmesi partinin ilkelerindeki görüş ayrılıklarından doğmamıştır. Bütün ayrılıkların, birleşmelerin temelinde, parti içi iktidar mücadelesi, lidere yakınlık, liderden sonra parti yönetimini ele geçirme amacı saklıdır. Düşünce, anlayış farklılıklarından doğan mücadele "ortanın solu" hareketiyle başlamış, fakat 12 Mart 1971 Muhtırası'na kadar süren çekişmelerde "geleneksel" iç mücadele hizipleşmelerinden kurtulup, soldaki bir partinin görüş farklılıklarının yarattığı yönetim rekabetine ulaşamamıştır.

Bunda liderin, İnönü'nün, ikinci plandaki lider kadrosuna "dengeli tutma", Parti Meclislerinde, Merkez Yönetim Kurulları'nda hizipleri bir arada bulundurma, "iç muhalefeti" sorumlu organlarda temsil ettirme alışkanlıkları etken olmuştur denebilir. Bu alışkanlık, bu tutum lideri bazen bir hizbin bazen bir başka hizbin yanına itmiş, dün "çevreden uzaklaştırılan" bugün "çevreye alınmış", bugün "çevrede bulunan" yarın "çevrenin dışına" itilmiştir. Liderdeki bu tutum, belki de CHP'nin tek parti döneminin alışkanlıklarından doğmuş olabilir. Bu anlayıştır ki, CHP'nin sorumlu organlarını tutarlı, uyumlu çalışan, politika oluşturan kuruluşlar haline getirememiştir (Kili, 1976:241-242).

İnönü parti üzerindeki kontrol ve hakimiyeti XVIII. Kurultayda da kullanmıştır. Bu kurultay parti içinde sağ kanadın ilk büyük yenilgisini, sol

kanadın da ilk önemli adımı atmasını sağlamıştır.¹³ İnönü'nün desteğiyle Bülent Ecevit Parti Genel Sekreteri seçilmiş ve kendisiyle birlikte ortanın solu politikasını savunan ekibi merkez yönetim kurulunu oluşturmuşlardır (Milliyet, Cumhuriyet, 22-23.9.1976). Ecevit'in Parti Meclisinin 43 üyesinin 31'inin oyuyla genel sekreterliğe seçilmesini bizzat İnönü'nün ileri gelen Parti Meclisi üyelerine empoze ettiği o günkü basın organlarından anlaşılabilir. İnönü, Parti Meclisinde denge sağlamak istemiş ve bu nedenle sağ kanadın belirgin isimlerinin de Parti Meclisine girebilmelerini sağlamıştır.¹⁴

1967 yılı başlarında, "8'ler" ve taraftarlarıyla, genel merkez ve İnönü arasındaki çatışma hızlanmıştır. Önceleri parti içi çatışmalara doğrudan katılmayan İnönü daha sonra Merkez Yönetim Kurulu ve genel sekreteri desteklediğini açıkça belirtmiş ve "8'lere" cephe almıştır (Bila, 1979:419-420). Meclis gruplarında çoğunluğu elinde bulunduran Feyzioğlu Grup Başkan Vekili olarak, Yönetim Kurulunun güvenoyu isteğinde bulunmuş ve grup toplantısını terkeden İnönü'ye rağmen Grup Yönetim Kurulları güvenoyu vererek Feyzioğlu'nu desteklemiştir. Ancak, 185 kişilik meclis grubundan sadece 88 üyenin katıldığı oylamada 84 beyaz oy çıkmıştır (Bila, 1979:421). Bir tarafta İnönü'ye rağmen grup teşkil edilmiş TBMM gruplarına hakim olmuş, diğer tarafta İnönü ve Merkez Yönetim Kurulu parti örgütüne hakim olmuştur. Sonuçta, parti içinde parti durumu söz konusu olmuştu.¹⁵

¹³ 1965 yılı biterken CHP de başlıca üç grup vardır. Ortanın soluna bağlı olan sol kanat, ortanın solunu sakıncalı bulanlar ve ortanın solunun da ötesinde partinin programına göre bile sağ tutucu görüşü savunan sağ kanat. Meclis ve senato gruplarında ortanın solunu sakıncalı bulanlar, ortacılar çoğunlukta bulunmakta, Parti Meclisinde ise ortanın solunu savunan genç kanada karşı ortacılar ile sağcılar işbirliği yapmaktadır. Bkz Bila, 1979:401-402)

¹⁴ Birlikte hareket eden ve ortanın sağını benimseyen "8'ler" olarak tanımlanan partililer de Parti Meclisinde yer almışlardır. Bu partililer: Turhan Feyzioğlu, Ferit Melen, Çoşkun Kırca, Emin Aksüt, Fehmi Alpaslan, Orhan Öztrak, Turhan Şahin, Şükrü Koç. Fakat ortanın sağı olarak bilinen Parti Meclisindeki bu sekiz üye yalnız değildir. Partinin Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisindeki üyelerinden büyük bir grup kendilerini desteklemektedir ve rakamla ifade edilerek kendilerine "63'ler" denilmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. Kili, 1976:232).

¹⁵ Abdi İpekçi bu konuda, "CHP'nin Merkez Yönetim Kurulu ile Grup Yönetim Kurulları aynı partinin iki organı halinde değil, rakip iki partinin birer organı havasında çalışmaya devam etmektedirler." demektedir. (Milliyet, 26.2.1967)

28 Nisan 1967’de toplanan IV. Olağanüstü Kurultay’da İnönü’nün istediği ve desteklediği doğrultuda sorun çözülmüş ve “8’ler” in disiplin kuruluna verilmesi kararı kabul edilmiştir. Nitekim, ihraç edilecekleri kesinleşen 8’ler partiden istifa etmişler, onlarla birlikte kırksekiz parlamenter partiden ayrılmıştır.¹⁶ Bu durum, CHP içinde liderin tercih edeceği tarafın kazanacağını bir daha vurgulamıştır.

3 Temmuz 1970 tarihindeki XX. Kurultayda genel sekretere ve Merkez Yönetim Kuruluna karşı Nihat Erim ve Kemal Satır mücadelesi yaşanmıştır. Ancak İnönü’nün Genel Sekreter Bülent Ecevit’ desteklediğini açıklaması üzerine (Milliyet, 6 Temmuz 1970) seçimler Ecevit’in başarısı ile sonuçlanmıştır.¹⁷

12 Mart 1971’de Türkiye radyolarından okunan “muhtıra” CHP tarihinde lider değişikliğine ulaşan olaylar ve gelişmeler zincirinin ilk halkasıdır. Kili bu konuda, “Muhtıra, Türk siyasal hayatını etkilemesi yanında, CHP’nin 1965 sonrasındaki “ortanın solu hareketinin” son ve kesin başarısının nedeni olmuştur... Muhtıranın, CHP’deki oluşumu etkilemesi, partideki “ortanın solu hareketine” katkısı, bu hareketin “yürütücüsü” Bülent Ecevit’in partinin 50 yıllık yöneticisi, lideri İnönü’yü yenerek parti liderliğine yükseltilmesinde böylesine şaşırtıcı bir gelişme yaratmıştır.” demektedir (Kili, 1976:267-268).

Aynı tarihte iktidarda bulunan Adalet Parti Hükümeti ve Başbakan Süleyman Demirel istifa etmiş (Ulus, 13 Mart 1971) ve 19 Mart 1971’de yeni hükümeti kurmak için görevlendirilen Nihat Erim CHP’yi karıştırmıştır. İnönü Erim Hükümetine katılmak ve desteklemek kararında olduğunu açıklamış fakat Genel Sekreter Ecevit ise arkasında ordu teması bulunan ve seçilmiş bir hükümete karşı yapılan bir müdahalenin sonucunda kurulan böyle bir hükümetin desteklendiği takdirde partinin ordu ile işbirliği yaptığı düşüncesinin

¹⁶ Partiden ayrılanların tam listesi ve bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Kili, 1976:237-242; Bila, 1979:426-429)

¹⁷ Parti Meclisi listeleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. (Kili 1976:262-263).

kamuoyunda tekrar ileri sürüleceğini belirtmiş ve böyle bir oluşumda ısrar edilirse istifa edeceğini belirtmiştir (Kili, 1976:270-271).

CHP Merkez Yönetim Kurulu Erim Başkanlığındaki Hükümette hiçbir CHP'linin yer almaması kararını kabul etmiş (Milliyet, Cumhuriyet, 21.3.1971) ve hükümette görev alacak CHP'lilerin ihracı konusunda görüş birliğine varmıştır (Cumhuriyet, 21.3.1971). Meclis Grupları Başkanvekili Kemal Satır ise CHP Meclis Gruplarının çoğunlukla yeni hükümette görev alma eğiliminde olduklarını açıklamıştır (Ulus, 20.3.1971). Bu genel merkez - meclis grupları çatışmasında İnönü, Merkez Yönetim Kurulu ve Ecevit'e karşı Meclis Grubu ve Satır'ı desteklemiştir.

21 Mart 1971 tarihinde CHP Meclis Grup Genel Kurulları toplanarak Erim Hükümetine katılma kararı verirken, Genel Sekreter Ecevit ve Merkez Yönetim Kurulu istifa etmiştir (Kili,1976:274-280). Parti teşkilatında kontrolü zayıf olan İnönü, Genel Sekreter Ecevit'in ve Merkez Yönetim Kurulunun istifa etmesinden sonra seçilen genel sekreter ve yeni Merkez Yönetim Kurullarından, Ecevit hareketini destekleyen ve bunu kamuoyuna duyuran bazı il yönetim kurullarının fesh edilmesinin, bunların yerine yeni kurullar getirilmesini istemiştir.¹⁸ Böylece İnönü kurultay delegelerine hakim olmayı istemiştir. Fakat bu isteği merkez yönetim kurullarında kabul edilmemiştir(Kili,1976:283-291).

Ayrıca il ve ilçe kongrelerinde Ecevitçilerin artan çoğunluğu karşısında İnönü olağanüstü kurultaya eski delegelerle gidilmesini istemiştir. Bu iç mücadeleler içinde 6 Mayıs 1972'de eski delegelerle toplanan CHP 5. Olağanüstü Kurultayı'nda İnönü delegelerin karşısına "ya ben, ya o" sorusuyla çıkmıştır(Bila, 1979:537-538).¹⁹ Ecevit ise kurultayda parti içi demokrasiye

¹⁸ Örgüt yönetim kurullarının fesih nedenleri hakkında bkz.(Bila, 1979:504-505)

¹⁹ Kurultay öncesi Parti Meclisi ve CHP Meclis Grupları içinde tartışmalar ve İnönü'nün eski delegelerle Kurultayı yapmak istemesinin nedenleri ve demeçleri hakkında daha geniş bilgi için bkz.(Kili, 1976:299-314; Bila, 1979:513-537).

önem veren konuşmasında “demokratik bir partinin kanunlara saygılı özgür üyeleri mi olacağız yoksa kapıkulları mı olacağız ? Karar sizindir” şeklinde tamamlamıştır. (Ecevit, “Kurultaylar ve Sonrası”. Ankara, İleri Yayınlar, s.1-57).

Kurultaydan parti meclisinin güvenoyu alması üzerine İnönü 8 Mayıs 1972 tarihinde genel başkanlıktan istifa etmiştir (Cumhuriyet, 9 Mayıs 1972). 14 Mayıs 1972’de toplanan özel kurultay Bülent Ecevit’i genel başkan seçmiştir (Milliyet, 15.Mayıs.1972). CHP de lider hakimiyeti ilkkez kırılmış örgütün ve kurultayın gerçek etkinliğini gösterdiği ilk kurultay yaşanmıştır.

2-Bülent Ecevit Dönemi

Bülent Ecevit’in genel başkan olmasından 1973 seçimlerine kadar geçen sürede partiden istifa edenler olmuştur.²⁰ 14 Ekim 1973 seçimleri CHP için başarılı geçmiş, 1969’da % 27.4 olan oy oranını % 33.3’e çıkarmıştır.

14 Aralık 1974 tarihinde toplanan 22.Kurultayda parti tüzüğünde önemli değişiklikler yapılmıştır. Parti genel başkanı, partinin yönetim organının seçimi üzerindeki hakimiyetini sınırlama gereğini duymuş, parti meclisi aday listesini il başkanlarının hazırlamasını kabul etmiştir. “Demokratik olmaya yönelik ve genel başkanın etkinliğini azaltarak örgütün diğer organlarının etkinliğine ağırlık veren bu durumun pek çok sakıncası da ortaya çıkmıştır ve Ecevit bu konuda çok eleştiri almıştır.” (Bektaş, 1993:89). 22.Kurultayın ardından genel merkez yönetimi ile gruplar arasında çatışma devam etmiştir.²¹

²⁰ Ayrılan partililer hakkında geniş bilgi için bkz. (Kili, 1976:332-339; Bila, 1979:564-566).

²¹ Ecevit bu konuda: “...Bizim genel merkezimizin içinde yabancılaşma sonucunu doğuracak bir yapı vardır. Yani Kurultay, geniş bir parti meclisi seçer, o parti meclisi de merkez yönetim kurulunu ve genel sekreterini seçer. Fakat ondan sonra merkez yönetim kurulu ile parti meclisinin geri kalan bölümü birbirinden kopmaya birbirinden yabancılaşmaya başlar. Böylelikle, tek bir listeden, birbirleriyle en iyi anlaşabilecekleri düşünülen kişiler arasından bir parti meclisi seçilmiş olsa bile birkaç ay sonra parti meclisi içinde bir kopukluk başlar.Ayrıca, gruplar-genel merkez yabancılaşması da söz konusudur. CHP’de grubun hem bir bütün olarak genel merkeze yabancılaşması hem ayrı ayrı merkez yönetim kurulu dışında kalan parti meclisi üyeleri ile yabancılaşması söz konusudur. Yani, genel merkez grup çekişmesi CHP’nin adeta ezeli bir niteliğidir” (Bülent Ecevit, Milliyet, 3.Haziran. 1976).

CHP yönetim kadrosu içinde anlaşmazlıklar, 8 Mart 1976 tarihinde beş Merkez Yönetim Kurulu üyesinin istifası ile sürmüştür. İstifaların ardından Parti Meclisi toplantısında yeni Merkez Yönetim Kurulu üyeleri seçilmiş ve Deniz Baykal ekibi tamamıyla tasfiye edilmiştir (Bila, 1979:642-644).

1976'da toplanan 23. Kurultayda parti içi çatışmaları engellemek ve Parti Meclisi ile Merkez Yönetim Kurulu arasındaki uyumsuzlukları kaldırmak amacıyla tüzük değişikliği ile Parti Meclisi ve Merkez Yönetim Kurulu kaldırılarak (CHP Tüzük 1976, md.31). Merkez Karar ve Yürütme organı olarak Genel Yönetim Kurulu getirilmiştir. Genel Yönetim Kurulu genel başkanın doğal üyesi ve başkanı olacağı yirmi üyesi kurultay tarafından seçilen bu kurul yirmibir üyeden oluşmaktadır "...hızlı karar alma, gizlilik ve hizipçiliği önleme bu değişikliğin önemli nedenleri arasında sayılmasına rağmen" (Bila, 1979:655) genel merkezin etkinliği önemli ölçüde artmıştır.

Yeni tüzükle genel sekreterin önemi kaybolmuştur. Genel sekreter yeni tüzüğe göre Genel Yönetim Kurulu üyeleri arasından seçilecektir. (1976 Tüzüğü, md.32) Parti genel başkanı, Genel Yönetim Kurulu Başkanıdır. Böylece ikinci lider görünümü kaldırılmıştır.

Parti içi muhalefet, Parti Meclisinin 24.Kurultayda yeniden kurulmasını istemiştir. Muhalefete göre, genel başkanında içinde bulunduğu Genel Yönetim Kurulu, kurultaylararası iki yıllık dönem-lerde hiçbir denetime ve yaptırıma bağlı değildir. Sadece kurultaya hesap vermekle yükümlüdür. Daha önce parti meclisi bu denetimi gerçekleştirmekteydi (Milliyet, Cumhuriyet, 19-25,Mayıs,1979) Kili'ye göre de "İki yıl görev yapacak bir organın görev süresi boyunca denetimden uzak kalması demokratik anlayışın kabul edeceği bir yönetim biçimi değildir" (Suna Kili, "Siyasal Partilerde İç Denetim" , Cumhuriyet, 22 Mayıs 1979).

25 Ağustos 1979 tarihinde başlayan 24. Kurultayda Parti Meclisinin yeniden kurulması istemi reddedilmiştir. Kurultayda Bülent Ecevit yeniden genel başkan seçilmiştir.²² Genel Yönetim Kurulu listesini tek başına hazırlayan Ecevit, basında "Parti içinde Genel Yönetim Kurulunu daha tecrübesiz bir kadro ile oluşturuyor, dolayısıyla yetkiler giderek liderde düğümleniyor. Böylece, bir çeşit lider yönetimi doğuyor" denilerek eleştirilmiştir (Milliyet, 28, Mayıs, 1979).

14 Ekim 1979 Ara seçimlerinde alınan yenilgi (CHP'nin oy oranı % 29.1'e düşmüştür) ve parti içinde muhalefetin eleştirilerinin artması üzerine 4 Kasım 1979 tarihinde toplanan 8. Olağanüstü Kurultay'da genel başkan Ecevit kendisi ve Genel Yönetim Kurulu için güvenoyu istemiştir (Bila, 1979:466). Ecevit, 4 çekimser 20 red oyuna karşılık 1341 oyla güvenoyu almıştır (Milliyet, 6 Kasım 1979). Ancak Genel Yönetim Kurulu listesi için muhalefetin ve Genel Başkan Ecevitin hazırladığı iki ayrı liste söz konusu olmuştur (Bila, 1979:473). Ecevit Kurultaydaki konuşmasında İnönü'yü hatırla-tırcasına eğer kendi listesi seçilmez ise Genel başkanlıktan istifa edeceğini söyleyerek kurultaya ağırlığın koymuştur (Milliyet, Cumhuriyet, 5 Mayıs 1979). Bununla birlikte Ecevitin Genel Yönetim Kurulu listesi 604'e karşılık 723 oy gibi az bir farkla seçilmiştir (Milliyet, 7 Kasım 1979).

Bektaş, "Aslında, 12 Eylül Askeri Müdahalesi ile siyasi partiler ve dolayısıyla CHP kapatılmasaydı, gelecek ilk kongrede, belki de daha önce parti bölünme tehlikesi ile karşılaşacaktı" demektedir (Bektaş, 1993:99).

3-Parti Liderleri ve Parlamento Üyeleri

Parti liderleri ve parlamento üyeleri arasındaki ilişki büyük önem taşımaktadır. Duverger, parti liderleri ve parlamento üyeleri arasındaki ilişki

²² Bülent Ecevit 1347 delegeden 1218 oy alarak seçilmiştir. Bu dönemde sorun Genel Başkanlık değildir. Örneğin parti içi muhalefetin liderlerinden Ali Topuz, İstanbul İl Kongresinde şöyle demiştir: "...Biz Ecevitin önderliğinde, partinin, lider partisi olmaktan çıkarılıp, örgüt partisi olmamasının üzüntü ve ezikliğini yaşıyoruz. Bu gün, partide Genel Başkanlık dışında ciddi bir organ yok" (Milliyet, 5 Mayıs 1979)

konusunda:”Demokrasi, parlamento üyelerinin parti liderilerinden, seçmenlerinde parti üyelerinden önde gelmesini gerektirir. Uygulamada ise çoğu zaman bunun tersi olur. Birçok partilerde, parti liderlerinin militan üyeler adına parlamento üyelerine emir vermeleri yönünde bir eğilim göze çarpar. Partinin, seçimli temsilcileri üzerindeki bu hakimiyeti liderlerin parti topluluğu içinde oligarşik mahiyeti ile karşılaştırıldığında, “dış” oligarşi diye adlandırılabilir bir çeşit oligarşi teşkil eder.” demektir (Duverger, 1974:248).

CHP, parlamento üyeleri ile merkez yönetim kurulları arasında güç mücadelesine ve çatışmalarına sahne olmuştur. “Parti yöneticileri ile parlamento grupları arasında çıkan çatışmalarda liderin ağırlığını koyduğu tarafın ki bu taraf çoğunlukla Merkez Yönetim Kurulları olmaktadır, kazandığı görülmüştür” (Bektaş, 1993:101).

Türk siyasal partileri genelde lider partisi görünümünü taşımaktadır. Her ne kadar iki yılda bir toplanan CHP kurultaylarında genel başkan seçimi tekrarlanıyorsa da sadece liderin onaylanması niteliğini taşıyan bir işlem söz konusu olmaktadır. Duverger’in de ifade ettiği gibi, “Teorik olarak, seçimin, bir oligarşinin doğuşunu önlemesi gerekirdi; gerçekte ise seçim, daha çok bunu kolaylaştırır gibi görülmektedir. Kitleler doğal olarak, muhafazakârdırlar; eski liderlere bağlanır ve yeni simaları şüphe ile karşılarlar” (Duverger, 1974:210).

Dolayısıyla, liderlerin seçimi demokratik yolla olsa bile değiştirilmeleri çok güç hatta hemen hemen imkansız olmaktadır. 1980 öncesi 60 yıllık varlığı süresince CHP sadece üç genel başkana sahip olmuştur.

4-CHP’de Parti İçi Demokrasi

Parti içi demokrasinin gerçekleşmesinde önemli işlevi olan ocak ve bucak örgütlenmelerinin 1965 Siyasi Partiler Kanunu ile kapatılması hem parti içi demokrasiye hem de kitlelerin siyasete katılma istemine büyük ölçüde zarar

vermiştir. Ocak ve bucak örgütlerinin kapatılması, partilerin il ve ilçe örgütlerinin önemini artırmıştır. Ancak partinin il örgütü çoğunlukla merkezin etkisi altındadır.

CHP liderlerinin seçimi delege sistemine dayanmaktadır. Partinin kayıtlı üyeleri ilçe kongresi için delege seçer, ilçe kongrelerinde il kongreleri için il kongreleri ise kurultay için delege seçer. Son aşamada da kurultay parti liderlerini seçer.

Parti üyelerinin kendi liderlerinin doğrudan seçiminde farklı olarak bu dört dereceli seçim her kademede demokrasinin zedelenmesine neden olmuştur. Genelde her kademede delegeler çevrenin nüfuzlu kişilerinden oluşurlar. Parti liderlerinin merkezden etkileri de göz önüne alınacak olursa demokratik bir zedelenmenin söz konusu olacağı açıktır. Duverger, demokrasiyi ortadan kaldırmanın yollarından birinin delege sistemi olduğunu ileri sürmektedir (Duverger, 1974:197). Herşeye rağmen, liderlerin belirlenmesi işlemi seçim yoluyla olduğu için teorik olarak demokrasi söz konusudur.

CHP'nin merkez örgütlerini oluşturan elit kişilerin, partinin yerel örgütü üzerindeki hakimiyeti ve seçimler esnasında yerel kongreleri etkileyebilecekleri gözönünde bulundurulunca, parti içi demokrasinin işlerliğinden bahsetmek de mümkün olmamaktadır. Ayrıca kongreler genellikle seçim olayını yerine getirmek ile yetinmekte, parti politikalarının tartışılma imkanı sağlanamadığından dolayı kararların alınmasına katılma işleviden yararlanılamamaktadır. Partiye ilgili bütün kararlar, merkez idare kurulları ve çoğunlukla lider ve yakın çevresinde alınmaktadır (Bektaş, 1993:115). Çok kısıtlı olsa zaman zaman örgüt, parti politikasını etkileyebilmiş ve sorumluluk isteyen kararların oluşumunda rol oynamıştır.

1972 tarihinde CHP'de ilk defa demokratik yolla genel başkan değişimi mümkün olmuştur. Diğer bir deyişle, delegelerin, parti üyelerinin iradeleriyle,

serbest oylarıyla lider değişiminin gerçekleştirildiği ilk kurultaydır (Kili,1976:325).

1974 Tüzük Kurultayı da parti içi demokrasi açısından önemli yenilikler getirmiştir. “Örgüt kurullarının” kurulması ve bu nedenle çevreden merkeze doğru politika oluşturma, bunu daha geniş bir tabana oturtma ve demokratikleştirme, merkezin dışına yayma amacı gözönünde tutulmuştur. Ancak 1976 Tüzük değişiklikleri ile merkezin ve genel başkanın tüzüğe göre artan yetkilerinin bir müddet sonra eskisine nazaran daha otokratik ve oligarşik bir yönetime yol açtığı söylenebilir. “Sonuçta, CHP, bir yandan parti içi demokrasinin daha iyi sağlanmasını savunurken, bir yandan da yönetimin iyice merkezileşmesine engel olamamıştır” (Bektaş, 1993 :121).

Parti içi demokrasi açısından siyasi partilerin, parlamento ve mahalli idareler seçimlerinde göstereceği adayların tayini son derece önemlidir. 1965 Siyasi Partiler Kanunu’nda adayların seçim bölgelerindeki bütün partililerce belirlenmesinin esas alan ön seçim sisteminin kabul edilmiş, ön seçimlere katılacak üyelerin tespiti parti tüzük ve yönetmeliklerine bırakılmıştır. (1965 SPK, md.29, md. 30) . Siyasi partiler kanunu ayrıca merkez yoklaması (1965 SPK md.31) ile adaylarını belirleme yetkisini merkez karar organlarına tanımıştır. (md.11)

CHP’de adayların belirlenmesinde, parti merkezi ile mahalli örgütler arasında devamlı bir çatışma söz konusu olmuştur. “CHP’de ve aynı zamanda bütün siyasal partilerde önseçim sisteminin uygulanması parti içi demokrasi açısından olumludur” nitekim, ön seçim sistemi çeşitli demokratik ülkelerde demokrasinin gereği olarak kabul edilmektedir (Araslı, 1972:67). Ancak sistemin yerel örgütlerin genellikle eşraf ve toprak ağalarının tekelinde bulunması (Gürbüz, 1961:30-35), düzenli kayıt sisteminin olmaması ve aday adaylarının üye oldukları partiye ödedikleri adaylık aidatının yüksekliği, toplumun nüfuzlu kişilerinin aday olmasını kolaylaştırdığından bu yolla

demokrasinin sağlanamadığı görülmüştür (Bosuter, 1969:98-102; Araslı, 1972:131-142 ve 214-216).

Bosuter, "Türk siyasal partileri kadro partileri niteliğinden sıyrılıp, çağdaş kitle partilerine dönüşemediği sürece, adaylık rejimini demokratikleştirmek üzere getirilecek her sistem yetersiz kalacaktır". demiştir (Bosuter, "Aday Seçimleri" Milliyet 5 Haziran 1969). Kasım Gülek'te "...Parti içindeki bunalımın temel sebebi, biz parti içinde demokrasiyi kuramadık. Sadece CHP'de değil, diğer partiler içinde de parti yöneticileri otokrasisi var. Memleketin siyasi hayatında bu büyük noksan. ...Şimdi bir örnek vereyim. Parti içinde, parti yönetimini elinde tutanlar, istedikleri anda, istedikleri yerde, kongrede seçimle gelmiş idare heyetlerini bir emirle fesh edebilirler. Bu, partiler kanununun verdiği bir haktır. Yine partiler kanunun kendileri verdiği bir hak önseçimdir. Aday adaylığı kazanmış, ama parti merkezi veto edebiliyor. Parti merkezi bu kadar otoriteci güce sahip olunca ister istemez otorite oluyor..." demektedir (Kasım Gülek, "CHP'de Son Gelişmeler", Milliyet 29 Mayıs 1972).

Bununla beraber, CHP, 1980'lere kadar Türk siyasal hayatında parti içi demokrasiyi az da olsa, zaman zaman gerçekleştirebilen ve kurultayda lider değişikliğini uygulayabilen tek örnek olmuştur.

B-ADALET PARTİSİ

AP Ragıp Gümüşpala'nın genel başkanlığında 11 Şubat 1961 tarihinde kurulmuştur. Adalet Partisi, 27 Mayıs 1960 Devriminin ardından Demokrat Parti'nin feshedilmesi üzerine onun mirasçısı olarak kabul edilen partidir. "AP'nin kökeninde ve hızla gelişmesinde DP'nin mirası önemli rol oynamıştır" (Bektaş, 1993:35). DP'yi destekleyen sosyal sınıflar, AP'yi de desteklemişlerdir.

AP'de DP gibi, CHP'nin seçkin politikalarına karşıydı. Sherwood'un belirttiği gibi "CHP, Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarında ve

Cumhuriyet'in ilk yirmibeş yılında siyasete hakim olan sınıfları temsil eden eski seçkinlerin partisiydi. Bu sınıflar, bürokratlar, kent aydınları, subaylar ve büyük toprak sahipleri de dahil olmak üzere kısal kesimdeki "eşraf"ın oluşturduğu geleneksel sınıfı kapsıyordu. Nitekim, AP, eski yönetici sınıfın iktidarına karşı olan çevreleri temsil ediyordu. AP, devlet girişimlerine yerleşmiş bürokrasinin iktidarına karşı çıkmaya can atan üreticiyi veya sosyal serveti üzerinde tam bir hakimiyete sahip olmak konusunda kararlı olan yeni zengin küçük bütün üreticisini temsil ediyordu" (Sherwood, 1967:56).

Yükselen yeni sosyal gruplara hitap eden AP, doğal olarak, Türkiye'nin nispeten zenginleşen batı vilayetlerinde, Ege Bölge-sinde, Marmara ve Karadeniz yöresinde en güçlü biçimde ortaya çıkmıştır. Bu bölgelerde nüfusun çoğunluğu bağımsız toprak sahiplerinden oluşuyordu (Bektaş, 1993:56-57).

AP örgüt yapısının genel karakteristik özelliklerinden birisi "dolaysız partiler" sınıflamasına girmesidir.²³ Üyeleri, sendikalar, dernekler, kooperatifler gibi sosyal gruplarla bağlantıları olmaksızın parti topluluğunu doğrudan kendileri meydana getirmişlerdir.

AP'nin düzenli üye kayıt sisteminin mevcut olmaması ve aidatların sağlıklı şekilde işlememesi nedeniyle kadro partisi sınıflamasına sokmak mümkündür (Bektaş, 1993:134-137). AP'nin örgütü CHP gibi seçimden seçime faaliyete geçmektedir ve seçimleri hazırlamak, kampanyayı yürütmek ve adaylarla teması sağlamak için seçkinlerin biraraya getirilmesi söz konusudur.

AP bütün sosyal gruplara seslendiğini iddia etmekle birlikte bu konuda yapılan araştırmalar, AP'nin özellikle tüccarlar, sanayiciler ve büyük toprak sahipleri tarafından desteklendiğini göstermektedir (Ergüden ve Özgediz, "Halk Partileri Nasıl Görüyor?", Hürriyet, 19 Mayıs 1977).

²³ Dolaylı ve dolaysız partiler sınıflaması için daha geniş bilgi için bkz. Duverger, 1974:4-60

1-AP'de Liderlerin Seçimi

AP'de üst kadame liderleri partinin en üst organı olan Genel Kongrede seçilir (AP, 1976 Tüzüğü, md.46). Genel kongre seçilmiş üyeler ve tabii üyelerden oluşmaktadır. Merkez organları üyeleri ile partili bakanlar ve TBMM üyeleri tabii üyeleridir (1976 Tüzüğü. md.45/B). Seçilmiş üye sayısı 1200'ü aşamayacaktır ve genel kurul delegeleri her il için, o ilin TBMM üye sayısının iki katı olarak belirlenmiştir (1976 Tüzüğü, md.45/A).

AP'de genel kongreden sonra ikinci derece güce sahip organ merkez temsilciler meclisidir. AP tüzüğüne göre Merkez Temsilciler Meclisi, genel başkan, Genel İdare Kurulu üyeleri, eski genel başkanlar, 15 TBMM üyesi, il kongrelerinde seçilmiş 67 il temsilcisi, kongrelerini yapmış kadın ve gençlik kolları genel başkanlarından kurulur (md.58). Merkez Temsilciler Meclisi, genel kongrenin direktiflerine göre parti politikasını tayin etmekle yükümlüdür (md.59).

Merkez Temsilciler Meclisinden sonra gelen ve genel kongre ile Merkez Temsilciler Meclisi kararlarına uygun olarak parti genel politikasını saptayan ve uygulayan organ genel idare kuruludur (md.62) 35 kişiden oluşan Genel İdare Kurulu, genel bakan, senato grup başkanı ve meclis grup başkanvekilleri hariç olmak üzere diğer üyeleri genel kongrede seçilir (md.61).

Parti genel başkanı iki yıllık görev süresi için genel kongrede seçilir (md.65). Genel başkanlığın boşalması halinde Merkez Temsilciler Meclisi 15 gün içinde toplanarak ilk kongreye kadar görev yapacak bir genel başkan vekili seçecektir. Bektaş "Merkez Temsilciler Meclisinin genel başkan seçme yetkisinin esas sahibi olan kongreden çok farklı bünye taşıdığı gözönünde tutulursa başkan vekili seçme yetkisinin, hiç olmazsa kongrenin seçtiği Genel İdare Kuruluna taşınması daha tutarlı kabul edilebilirdi." demektedir (Bektaş, 1993:141-142).

Ayrıca AP tüzüğü, genel başkanın sorumluluğunu genişletmiş, ancak herhangi bir müeyyide getirmemiştir (Md. 66). Genel başkanın, kongreye karşı sorumluluğunun tek müeyyidesi tekrar seçilememektir. Ayrıca, GİK ve MTM'nin görev ve yetkileri arasında genel başkan görevinden alma konusu yoktur.

AP'de liderlerin belirlenmesi, demokrasinin gerektirdiği kurallara uygun olarak seçimler yolu ile gerçekleşmiştir. Her kademedeki yöneticiler, kendi kademelerinin üyelerinden (muhtarlık bölgesi) veya alt kademe temsilcilerinden (ilçe ve il kongreleri ve genel kongre) meydana gelen kongrelerde seçilmişlerdir.

2-Adalet Partisi İçinde Liderlik ve Parti İçi Güç Dağılımı

Bütün Türk siyasal partileri gibi AP'de de lider hakimiyetine ve oligarşik eğilimlere rastlanmaktadır. Siyasal yaşamımızda, liderlerin çoğu, uzun yıllar tanıdığımız ve partilerin başında gördüğümüz kişilerdir. Lider değişimi ve yenilenmesi birkaç istisna hariç gerçekleşmemiştir.

a) Ragıp Gümüşpala Dönemi

AP 11 Şubat 1962'de Ragıp Gümüşpala'nın başkanlığında kurulmuştur. Partinin kuruluşunda farklı fikirler bir araya gelmiştir. Bunlar politikaya ilk defa girenler, DP milletvekilleri ile İslam milliyetçiliği taraftarlarıdır (Bektaş, 1993:150-151). Bu durum parti içinde "İlmlılar" ve "Aşırılar" olarak isimlendirilen iki grup oluşumunu getirmiştir. Yeni politikaya atılanlar ile eski DP'liler "İlmlılar" grubunu, islamcı milliyetçi grup ise "Aşırılar" grubunu oluşturmuştur (Bektaş, 1993:151). 1961 ve 1962 yılları arası parti içi hizip sorunun yaşandığı yıllar olmuştur.

AP Genel Kongresi, 30 Kasım 1962'de toplanmıştır. Kongrede Aşırılar ile İlimliler arasında çekişmeler çıkmış, Ragıp Gümüşpala tekrar genel başkanlığa seçilmiştir ve Gümüşpala'nın İlimliler'i desteklemesine rağmen Genel İdare Kurulu seçimlerini Aşırılar kazanmıştır (Ahmad, 1976:225;). Kongre'de Gümüşpala kuvvetli ve partisine hakim lider görüntüsü verememiştir.

Gümüşpala'nın 4 Haziran 1964'de ölümü AP'de lider sorunun ortaya çıkarmıştır. Parti içinde emekliler grubu, aynı zamanda askeri güçlerin desteğini sağlayabileceği düşüncesiyle emekli general Tekin Arıburun'u desteklemişlerdir (Cumhuriyet, 13 Haziran 1964). Ekim ayı içinde partinin yeni politikaya atılan üyeleri ise genel başkan adaylarından Saadettin Bilgiç'e karşı Ali Fuat Başgil'i desteklemiştir. Bu arada genç grup ise Süleyman Demirel'i aday göstermiştir (Cumhuriyet, 9 Eylül 1964).

Gümüşpala, AP'nin başında olduğu üç yıl boyunca kuvvetli, partiye hakim olabilecek bir lider görünümünden ziyade daha çok parti başkanı fonksiyonunu yerine getiren bir lider imajını vermiştir. İnönü gibi herkese kendini kabul ettiren bir liderden ziyade, sembolik bir varlık olarak kalmıştır (Milliyet, 22 Haziran 1964).

b) Süleyman Demirel Dönemi

27 Kasım 1964 tarihinde AP İkinci Genel Kongresi toplanmıştır. Saadettin Bilgiç, Tekin Arıburun, Süleyman Demirel'in genel başkanlık için aday olduğu kongrede, Süleyman Demirel süpriz bir sonuçla 1679 oydan 1072'sini alarak Genel Başkan seçilmiştir (Milliyet, Cumhuriyet, 27-30 Kasım 1964).

Demirel Genel Başkan seçildikten sonra aşırılar ve ilimliler grupları arasında tarafsız kalarak, denge kurmuş ve parti üzerinde kontrolünü

sağlamıştır. AP 10 Ekim 1965 Genel Seçimleri'nde büyük zafer kazanmıştır. Bu başarı, Demirel'in parti içinde gücünü kuvvetlendirmesine olanak vermiştir.²⁴

27 Kasım 1966'da toplanan AP Üçüncü Genel Kongresinde Demirel ezici bir çoğunlukla yeniden genel başkan seçilmiştir. Aşırı milliyetçi kanadın yenilgisiyle sonuçlanan kongrede yapılan tüzük değişikliğiyle genel merkezin daha otoriter ve güçlü konuma getirilmesi sağlanmıştır (Milliyet, 20 Kasım 1966). "AP, 1964 Kongresi'nde bir lider yaratmış, 1966 Kongresi'nde ise siyasi kadrosunu kurmuştur. Böylece AP'de oluşturulmaya çalışılan lider kadrosunun bu kongreden sonra kurulduğunu söylemek mümkündür. Demirel kendi etrafını oluşturduğu gibi kendi hakimiyetini bu defa tam olarak kurmuştur" (Abdi İpekçi, Milliyet, 30 Kasım 1966).

29-30 Kasım 1968 tarihleri arasında AP'nin Dördüncü Büyük Kongre'si toplanmıştır. Kongrede ileri sürülen en önemli konu eski DP'lilere siyasi haklarının geri verilmesidir. Bu istek gerçekte, Süleyman Demirel'in liderliğine ve onun grubunun hakim durumda oluşuna dolaylı yoldan bir saldırıdır. 30 Aralıkta Kongre eski DP'lilere siyasi hak iddiasını kabul etmiştir. Demirel tekrar genel başkanlığa seçilmiş ve grubu eskisinden de daha güçlü bir duruma geçmiştir. Bu hava, parti içinde anlaşmazlığın çıkmasına ve bunun sonucu olarak da birçok kimsenin partiden ayrılarak yeni bir parti kurmasına yol açmıştır (Ahmad, 1976:358).

Dördüncü Genel Kongre sonrası parti içi muhalefetin genel merkeze eleştirileri artmıştır. Süleyman Demirel'in Gümüşpala'nın ölümü ile boşalan başkanlığa seçilmesinden itibaren takip ettiği parti içi denge politikalarından, 1969 seçimlerinden sonra tamamen vazgeçtiği görülmüştür.

Parti içinde en kuvvetli rakibi olarak bilinen Bilgiç ve taraftarlarına Bakanlar Kurulu'nda görev vermemesi tam tersine yeni bakanları örgüt ve

²⁴ % 52,87 oy oranı ile 240 milletvekili ile (Ahmad, 1976:299).

gruba hakim olduğu kongrede belli olan “Yeminliler” den seçmesi parti içi bunalımın en önemli nedeni olmuştur.²⁵ Aralık 1969 ile Şubat 1970 tarihleri arasında parti disiplinini bozdukları gerekçesiyle partiden ihraçlar olmuştur.²⁶

11 Şubat 1970’de oylan 1970 bütçe önerisi muhalefet partileriyle birlikte kırk bir AP milletvekilinin olumsuz oyuyla reddedilmiştir (Cumhuriyet, 12 Şubat 1970). Ardından Demirel’i eleştiren bir deklarasyon yayınlamışlardır (Milliyet, 15 Şubat 1970). Bu olay Demirel’in parti içindeki hakimiyetinin ve partiyi kontrolünün zayıfladığının işaretleridir. Demirel’in başkanlığındaki Genel İdare Kurulu, bütçeye olumsuz oy veren 26 milletvekilini ihraç etmiştir.²⁷

21 Ekim 1970 tarihinde yapılan AP Beşinci Genel Kongresi’nde Demirel ezici çoğunlukla genel başkan seçilmiş ve GİK üyelerinde genel başkana yakın kişilerden oluşmuştur (Milliyet, 24 Ekim 1970). Bu kongre Demirel’in partiye tam olarak hakim olduğu bir kongre olmuştur.

21 Ekim 1972 tarihli Altıncı Genel Kongre’de Demirel yeniden genel başkan seçilmiş ve GİK yine genel başkana yakın kişilerden oluşmuştur.

1973 Genel Seçimleri ardından 21 Ekim 1974 tarihinde toplanan AP Yedinci Genel Kongresi liderlik kadrosunun yenilenmesi tartışmaları ile geçmiştir. Demirel 1440 delegeden 1308’inin oyunu alarak yeniden genel başkan seçilmiş (Milliyet, 24 Ekim 1974), ancak lider kadrosunun yenilenmesi tartışmaları bitmemiştir. Genel Başkanlık Divanı üye sayısı artırılarak, bir merkez icra organı meydana getirilmiştir. GİK yetkisi azaltılmıştır. Partinin tabana yayılmasının sağlamak amacıyla köy ve muhtarlıklarda parti temsilcilikleri kurulmuş, ayrıca il ve ilçe kongreleri delege sayısı da artırılmıştır (Milliyet, 24 Ekim 1974).

²⁵ Parti içi bunalım ile ilgili daha geniş bilgi için bkz., Bahri Savcı, “Bir Parti İçi Bunalımdan Hükümet Bunalımına ve Rejim Bunalımına”, A.Ü. SBF Dergisi, 25 (1970), s.253-289.

²⁶ İhraçlar için bkz., Milliyet, 29 Aralık 1969; Cumhuriyet, 29 Ocak 1970; Milliyet, 5 Şubat 1970.

²⁷ Partiden ihraç edilenlerin tam listesi için bkz., Milliyet, 26 Haziran 1970.

23 Ekim 1976'da toplanan AP Sekizinci Genel Kongresi'nde Demirel yeniden genel başkan seçilmiş ve GİK Demirel'e yakın isimlerden oluşmuştur (Milliyet, 24 Ekim 1976). Ancak parti içi muhalefet dinmemiş ve onbir milletvekilinin istifası ile devam etmiştir (Milliyet, 5-6 Ocak 1978).

22 Ekim 1978 tarihinde toplanan AP'nin Dokuzuncu Kongresi aynı zamanda kapatılmadan önceki son genel kongresidir. Bu kongre muhalefetin ve genel başkana tepkilerin yoğun olduğu bir kongredir. Muhalefeti temsilen Kamran İnan'ın aday olduğu kongrede Demirel 1439 oy alarak sekizinci kez Genel Başkan seçilmiştir (Milliyet, 24 Ekim 1978). Kamran İnan kongrede Demirel'i, partiler demokrasisini, liderler demokrasisine dönüş-türmekle ve parti üzerinde lider hakimiyetini kurmakla eleştirmiştir (Milliyet, 18 Eylül 1978).

Ragıp Gümüşpala'nın ölümü üzerine 1964 tarihli kongrede genel başkan seçilen Süleyman Demirel 1980 ihtilali ile parti kapatılıncaya kadar geçen sürede partinin tek hakimi olmuştur.

3-Parti Liderleri ve Parlamento Üyeleri

"CHP'de olduğu gibi, AP içinde de partinin yöneticileri ile parlamento üyeleri iç içe geçmiştir. Bununla beraber parlamento üyeleri ile parti yöneticileri arasında çok sık parti içi çatışma söz konusu olmuştur. Liderlerin ağırlığını koyduğu taraf ki bu genellikle kendi daimi destekçileri olan parti merkez örgütüdür, her zaman kazanmıştır" (Bektaş, 1993:167-168).

AP içinde 1968'den sonra lider hakimiyeti önemli ölçüde artmıştır. Parti içinde farklı görüşler hoş karşılanmamış, değişik görüşleri savunanlar parti içinde yaşatılmamış, hiziplerin kurumlaşması engellenmiştir.

AP kurucularından ve MTM üyesi Mehmet Yorgancıoğlu Dokuzuncu Genel Kongre öncesi basına verdiği demeçte; "...AP bir lider partisi görünümündedir, AP'ye iki büyük seçim kaybettiren kadro senelerce hep aynı kişilerden oluşmuştur. İktidar zamanlarında da Kabineyi aralarında paylaşan bu kişiler AP içinde oligarşik bir düzen kurmuşlardır. AP içinde genel başkan alternatifi hazırlanmasına imkan ve fırsat verilmemiştir" (Milliyet, 20 Ekim 1978) demiştir.

Özetle, AP'de CHP gibi bir lider partisidir.

4-İç Çemberin Bileşimi ve Yenilenmesi

"Parti liderliği, hangi biçimde olursa olsun oligarşik karakter alınca, bundan iki önemli sorun doğar, birincisi, iç çemberin bileşimi, ikincisi, bu çemberin yenilenmesi " (Duverger; 1974:217). Birinci sorun, üye kitlesinin sosyal yapısıyla, iç çember üyelerinin sosyal yapısı arasındaki aykırılığın ölçülmesine dayanır.

Roberto Michels'e göre "Liderlerin atanmasında başvuru yolu ne olursa olsun isterse düzenli aralıklarla yenilenen açık ve özgür seçimlere başvurulmuş olsun bunlar iktidarlarını sürdürme eğilimini taşırlar ve kendilerinden sonra gelecek olanları bir çeşit kooptasyonla belirlerler, resmi seçimler de bu durumun onaylanmasından öte bir anlam taşımazlar" (Michels, 1962:81-117).

"Ayrıca bütün oligarşilerde yaşlanma eğilimi de mevcuttur. Partilerde yönetici kadroların yenilenmesi, iç çemberin gençleştirilmesi bu doğal eğilime karşı bir mücadele niteliğindedir. Parti oligarşisinin atama ve kooptasyona dayandığı durumlarda, yaşlanma eğilimi, liderliğin ömür boyu süren bir görev karakteri almasının sonucudur; çünkü çekilme otomatik olmadığı takdirde, liderler, kendi istekleriyle iktidarlarından vazgeçmeye ve çekilmeye razı

olmazlar. Parti liderlerinin üyeler tarafından seçilmesi halinde de durum aşağı yukarı aynıdır” (Duverger, 1974:221).

Arsev Bektaş, AP Merkez İdare Kurulu üyelerinin 1965-1980 dönemi üzerinde yaptığı araştırma sonuçlarına göre, mesleki bileşimlerine göre üç noktaya dikkat çekmektedir. Buna göre AP, geleneksel olarak Türk toplumunda askeri ve üst düzey bürokratik elitlerin temsilcisi olan bir parti değildir. Bununla beraber, merkez idare kurullarının bileşiminin ağırlığını bu iki grubun temsil ettiği görülmektedir.

İkincisi, CHP ile karşılaştırıldığında, AP’de öğretmenlerin, üniversite hocalarının CHP’ye nazaran daha düşük olduğu, diğer taraftan işadamları ile ufak ya da büyük toprak sahiplerinin oranının ise CHP’ye göre biraz daha yüksek olduğu görülmüştür.

Ayrıca, AP’nin tabanı kırsal kesime dayanmasına rağmen, köylülerin, işçilerin merkez idare kurullarında temsili, CHP’de olduğu gibi yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla, partinin merkez örgütleri üst düzey bürokratlar ile iş adamları ve toprak sahiplerinden oluşmuştur (Bektaş, 1993:170-172).

AP merkez örgütü içinde yeniden seçilebilme oranı tıpkı CHP’de olduğu gibi oldukça yüksektir.

5-AP’de Parti İçi Demokrasi

AP içinde parti içi demokrasi oldukça sınırlıdır. Bunun en önemli nedeni partinin karar alma işlevine üyelerin katılmalarının mümkün olmamasıdır. “Parti kongreleri sadece liderlerin seçildiği yerlerdir. Parti üyelerinin işlevi, liderlerin seçimi için oy vermektir. Parti politikasının tartışılması ve siyasi kararların alınmasında parti üyelerinin katılımının sağlanması mümkün değildir” (Bektaş,

1993:179). Diğer taraftan AP liderleri dört dereceli delege sistemine dayanan seçimle belirlenmektedir.

AP içinde farklı görüşler hoş karşılanmamıştır. Bu durum hiziplerin oluşumunu engellemiş, farklı görüşlerin temsilcileri parti içinde yaşatılmamıştır. “Aslında 1970 bunalımının doğuşundaki en önemli neden budur. AP’den ayrılanların Demokratik Parti’yi kurmaları olayı Demirel’e parti içinde hakimiyetinin kurması için imkan sağlamıştır. Demirel, muhaliflerin örgütteki üyelerini tasfiye etmeyi ya da zararsız hale getirmeyi başararak kendisine tam anlamıyla bağımlı bir örgüt oluşturma çabasında başarılı olmuştur” (Bektaş, 1993:181-182). AP içinde farklı görüşlerin ve fikirlerin tartışılabilmesi mümkün olmamıştır.

AP içinde lidere alternatif olarak 1972’de Orhan Oğuz, 1978’de Kamran İnan genel başkana karşı adaylıklarını koymuşlardır. Ancak seçilememişlerdir. Ama bu dönemde il ve ilçe kongrelerindeki tasfiye işlemleri parti merkezinin yerel organlar üzerindeki baskı ve gücünü göstermiştir.²⁸

Bektaş’a göre CHP gibi AP’de de eleştirili bir ortamın yaratılmamasının nedeni; “AP ve CHP bir kitle partisinin değil bir kadro partisinin tüm özelliklerini taşımışlardır. Örgütlenmiş üye topluluklarının olmaması, delege ve önseçim sisteminde merkez baskıları ve usülsüzlükleri her iki partide de mevcuttur. Ayrıca 1960’dan sonra partilerin ocak ve bucak örgütlerinin kaldırılmış olması, dolayısıyla geniş yığınların siyasal katılımının sınırlandırılmış olması bu nedenlerin en önemlisidir; ...Türk siyasal partileri içinde en demokratik düşünce ile yola çıkan ve demokrasiye inanan liderler bile bir süre sonra çevresinin etkisi ile ve yukarıda bahsettiğimiz partilerin yapısal özelliklerinin sonucunda kendisi program olur, kendisi tüzük olur ve hatta kendisi parti olur” (Bektaş, 1993:186).

²⁸ İl ve ilçe kongrelerinin tasfiye işlemi için bkz. Milliyet ve Cumhuriyet, 15-20 Ekim 1976

Parti içi demokrasinin varlığının göstergelerinden birisi de aday belirleme yöntemidir. Bosuter bu konuda “Şayet, parti içinde iktidar temerküzü bir parti içi oligarşi meydana getirme istidadında olup adayların tespiti bu oligarşinin tekeline verilirse, o zaman milli temsil, bir oligarşinin yönettiği dar bir alan içinde mecburi bir seçim olmaktan öteye gidemeyecektir. Bu durum demokrasiye ve özellikle de parti içi demokrasiye aykırıdır” demektedir (Bosuter, 1969:97).

1965 SPK ilke olarak, siyasi partilerin TBMM üyeliği için gösterecekleri adayların her seçim çevresinde parti seçmen kütüğüne kayıtlı bulunan bütün parti üyelerinin katılabilecekleri bir ön seçimle tesbit edileceklerini belirtmiştir (1965 SPK, md.29).

AP Tüzüğünde de SPK’na uygun olarak önseçim sistemini benimsemiş, parti merkezine adayların ancak yüzde beşini belirleme yetkisini tanımıştır (AP 1976 Tüzüğü, md.86). Ancak uygulamada bazı aksaklıkların olduğu önseçim sisteminin ümit edilen sonuçları vermediği görülmüştür (Bektaş, 1993:185-189).

Sonuç olarak AP’de bir lider partisi görünümü taşımaktadır. Parti liderlerinin değişimi, Ragıp Gümüşpala’nın 1964’de ölümü nedeniyle zorunlu olan değişim haricinde parti genel kongrelerinde ki seçimlerle gerçekleşmemiştir. Bununla beraber yapılan kongreler lider ve kadrosunun onaylamaktan öteye gidememiştir.

C- MİLLİ NİZAM PARTİSİ

1960 sonrası gelişmelerle giderek beliren burjuvasi içindeki çıkar çatışkinlığı, etkin olmasa da, en somut ifadesini, büyük kent burjuvasisinin partisi olan AP’den kopmalarla Milli Nizam Partisi’nin kurulmasında bulmuştur (Sencer, 1974:364).

1967 yılında Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi içinde bazı milletvekilleri İslami özellikleri ağır basan yeni bir parti arayışı içine girmişlerdir. Kahramanmaraş Senatörü Ahmet Tevfik Paksu, Adana Milletvekili Hasan Aksay ve Rize Milletvekili Arif Hikmet Güner'in çalışmalarına Odalar Birliği Sanayi Dairesi Başkanı Prof. Dr. Necmettin Erbakan'da dahil olmuştur.

Prof. Dr. Erbakan, 1968'de büyük sermaye sahipleri karşı-sında güç ve etkinliklerini yitirmeye başlayan bir kısım "küçük ve orta çaptaki iş adamlarının" temsilcisi olarak Odalar Birliği Başkanlığına seçilmiştir. Ancak AP iktidarının Ticaret Bakanı Prof. Erbakan'ı başkan olarak tanımamış ve görevden almıştır.

1969 Genel Seçimlerine Konya'dan aday olmak için AP'ye başvuran Erbakan'ın adaylığı reddedilince, seçimlere aynı ilden bağımsız olarak girmiş ve seçilmiştir. Seçimlerin ardından 26.01.1970 te Prof. Erbakan ve onyedii arkadaşı Milli Nizam Partisini kurmuştur. Milli Nizam Partisi (MNP) gelişme karşısında, statü, gelir ve itibarını yitirmiş bir kısım küçük tacir, işletmeci, esnaf ve el sanatkarının temsilciliğini yapmıştır.²⁹

24 Ocak 1971 tarihinde ilk kongresini yapan MNP'nin Genel Başkanlığına Necmettin Erbakan seçilmiştir (Basın, 25 Ocak 1971). MNP'si kısa sürede yurt genelinde örgütlenmiştir (Çakır, 1993: 216).

MNP'si 12 Mart 1971 Muhtırası'nın ardından Cumhuriyet Başsavcısının isteği üzerine faaliyetlerini dini öne çıkararak laikliğe aykırı davrandığı gerekçesiyle 20.05.1971 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından

²⁹ Milli Nizam Partisi'nin savunduğu görüş ve temsil ettiği sosyal sınıflar hakkında bkz. (Yücekök: 1983:80; Sencer, 1976:364-372; Özgür İnsan, Haziran 1972, sayı 1 sf. 30-33; Cumhuriyet, Doğan "MSP'de durum 23 Ekim 1976). Ayrıca Erbakan bu partiyi, AP'nin sola kaymasından meydana gelen sağdaki boşluğu dolduracak bir parti olarak tasvir etmişti. Erbakan partisinin, modern Türkiye'nin en belirleyici özelliği olduğunu söylediği, ahlaki çöküntüye bir son vermeye kararlı militan, püriten, islamcı yapılaşma partisi olduğunu imasını vermiştir (Mardin, 1991:105).

kapatılmıştır.³⁰ Ardından 11.10. 1972 tarihinde Milli Selamet Partisi kurulmuştur.

D- MİLLİ SELAMET PARTİSİ

Milli Nizam Partisi'nin kapatılmasının ardından 11.10.1972 tarihinde kurulan Milli Selamet Partisi (MSP), Türk siyasal yaşamına din temeline dayanan bir siyasal parti olarak girmiştir.³¹ Kapatılan MNP'nin Genel Sekreteri Süleyman Arif Emre de yeni partinin Genel Başkanı olmuştur. Bir süre sonra, eski partinin Genel Başkanı Necmettin Erbakan yeni çatının altındaki yerini almış ve birçoklarınca "perde arkası genel başkan" olarak nitelenmiştir (Yankı, 10-16 Eylül 1973:130).

1- MSP'de Liderlerin Seçimi

Liderlerin, parti içi demokrasi gereği genel kongrede seçilmesi gerekir. MSP Tüzüğü'nün onüçüncü maddesinde genel başkanın Büyük Kongrede seçileceği hükmü yer almasına karşın 21.10.1973 tarihinde Genel İdare Kurulun'da Necmettin Erbakan Süleyman Arif Emre'nin istifa etmesi üzerine genel başkan seçilmiştir (Teziç, 1976:339).

Büyük Kongre, partinin en yüksek karar organıdır. Parti politikası hakkında karar almak, tüzük ve program değişiklikleri yapmak, partinin kesin hesap ve bütçesini kabul veya reddetmek, tüzükte gösterilen organları seçmek, partinin feshine veya bir başka parti ile birleşmesine karar vermek

³⁰ Milli Nizam Partisi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Tunçay, 1995:225.

³¹ Bir kısım küçük tacir, işletmeci, esnaf ve el sanatkarları ile geleneksel ağılık sisteminin unsurları, iç ve dış kapitalist gelişme kuralları gereği koşulları giderek ağırlaşınca, kapitalizm öncesi maddi ilişkilerin ürünü olduğu için yine kapitalizm öncesi ideolojinin sözcüsü ve savunucusu olmuştur. Bu ideoloji, karşılığını şüphesiz ki dincilik ve gelenekçilikte bulmuştur. Bu bakımdan, söz konusu kategorinin temsilcisi olarak siyasal mücadeleye giren MSP görünüşte kendisini geleneksel değer ve maneviyat örgütü şeklinde sunmaya çalışmakla birlikte özünde, maddi ilişkiler alanında kapitalizm öncesi işletmeciliğin siyasal ifadesi olmuştur (Sencer, 1974:398-403)

büyük kongrenin görevlerindendir (MSP tüzüğü 1973, md. 43). Büyük kongre iki yılda bir Genel İdare Heyetinin tesbit edeceği yer ve zamanda yapılır (md. 44). Büyük kongre tabii ve seçilmiş delegelerden oluşur (md. 45). Genel Başkan, Genel İdare Heyeti ve Yüksek Haysiyet Divanı büyük kongrede seçilir (md.47).

MSP 21.1.1973'te Birinci Büyük Kongresi'ni yapmıştır ve Genel Başkanlığa Necmettin Erbakan seçilmiştir. MSP'de Erbakanın liderliği tartışmasız kabullenilmiştir.³²

24 Ekim 1976 tarihinde Ankara'da toplanan MSP Üçüncü Büyük Kongresi'nde de Konya Milletvekili Necmettin Erbakan yeniden genel başkanlığa seçilmiştir. Ancak Erbakan 1120 delegeden 1064'ünün oyunu almıştır (Cumhuriyet, 25 Ekim 1976). Ardından Çalışma Bakanı ve en çok oy alarak Genel İdare Kuruluna seçilen Ahmet Tevfik Paksu iki görevinden de istifa etmiştir. MSP Afyon Milletvekili Rasim Hancıoğlu ise TBMM Başkanvekilliği görevinden istifa etmiştir (Cumhuriyet, 27 Ekim 1976). Sivas Milletvekili İhsan Karaçam'da düzenlediği basın toplantısında partisinden istifa ettiğini açıklamış ve Erbakan'ı sert bir dille suçlamıştır (Cumhuriyet, 28 Ekim 1976). Ancak bu muhalefet hareketi 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi ardından partinin kapatılmasına kadar geçen sürede parti de lider değişikliğini gerçekleştirememiştir.

2- MSP'nin Örgüt Yapısı

MSP'de diğer Türk siyasal partileri gibi (TİP hariç) parlamento içinden doğan partiler sınıflamasına girmektedir. Ayrıca üyelerinin sendikalar dernekler kooperatifler gibi sosyal gurublarla doğrudan bağlantıları olmadığı için, dolaysız

³² "Erbakana karşı liderlik yarışı mı ? Zinhar yoktur böyle birşey. Allah çarpar sonra kendine yol gösteren kişiye karşı çıkan adamı. Prof. Dr. Necmettin Erbakan Hocamız daima iyi bilir ve en isabetli kararı verir her zaman. Liderlik bir yana, parti hangi kademe, hangi görevi verirse, bu manevi yolda bir mesuliyeti yüklenilmek manasına gelir ki, bundan dönüş olmaz" (Doğan, "MSP'de Durum", 23.10.1976).

partiler sınıflamasına girmektedir. MSP örgütlenmesini kısa süre içerisinde tamamlamıştır.

MSP'nin teşkilatı, merkez organları, iller teşkilatı, yardımcı kuruluşlar, TBMM gurubları ile il genel meclisleri ve belediye meclislerinde ki parti guruplarından ibarettir (md. 8). Yardımcı kuruluşlardan sadece gençlik örgütleri oluşturulmuş, kadın örgütleri tüzükte öngörülmüş ise de kurulamamıştır (Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C-8: 2108).

3-MSP'de Parti Üyeliği

MSP'de parti üyeliğine tüzüğünde diğer Türk siyasal partilerinden daha geniş yer verilmiştir. Üye olma şartları ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Buna göre partiye girme şartlarına sahip olanlar, iki partinin tezkiyesini taşıyan giriş beyannamesini imzalayarak parti ilçe heyetine başvururlar. İlçe idare heyetinin değerlendirmesi sonucu üyeliği kabul edilenler ilçe idare heyeti karar defterine geçirilir (MSP tüzüğü 1973, md. 4)

Parti üyeliği sıfatının kaybolması daha da uzun prosedüre bağlanmıştır. Bir partilinin kanun tüzük ve hükümlerine göre gereken vasıflara haiz olmadığı veya bu vasıfları sonradan kaybettiği anlaşılırsa, kayıtlı bulunduğu ilçe idare heyetinin teklifi ve il idare heyetinin müracaatı ile il haysiyet divanı partilinin müdafasını aldıktan sonra veya müdafasını yedi gün içerisinde yazılı olarak yapmaktan imtina etmesi halinde, il haysiyet divanı yedi gün içerisinde gerekli kararı verir. İl haysiyet divanının kararına karşı üye Yüksek Haysiyet Divanına başvurabilir. Yüksek Haysiyet Divanı'nın kararı kesindir (md. 5).

E - MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ

Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) 9 Şubat 1969'da kurulmuştur. Ancak MHP'nin temsil ettiği siyasal hareketin Türk siyasal yaşamına parti düzeyinde

giriş Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinin³³ 1 Ağustos 1965 tarihli Olağanüstü Kongresinde Alparslan Türkeş'in Genel Başkan seçilmesi ile olmuştur. Alparslan Türkeş'in Genel Başkan seçilmesinin ardından CKMP'den bazı kimseler istifa etmiştir ve parti yeni bir karaktere bürünmeye başlamıştır (Ahmad, 1976:294).

CKMP popülist söyleme sahip, muhafazakar, milliyetçi bir kırsal orta sınıflar partisi niteliğine sahiptir (Bora-Can, 1991:44). CKMP 1965'e kadar laikliği savunmuştur. 1960'ların sonlarına gelirken, bu tutum değişmeye başlamıştır. Türkeş ve CKMP sözcüleri müslümanlığı "Türk tarihinin ayrılmaz bir unsuru" olarak tanımaya başlamışlardır. 1960'ların sonlarından itibaren CKMP/MHP'nin gelişmesine damga vuran temel olgu, edindiği anti-komünist misyondur (Bora-Can 1991:46).

1-MHP'nin Örgüt Yapısı ve Lider Oligarşisi

8-9 Şubat 1969 tarihleri arasında Adana da toplanan CKMP Kongresi'nde³⁴ partinin adı Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirilmiştir. Kongrede askeri örgüt niteliği ağır basan yeni tüzük kabul edilmiştir. Tüzükte genel başkan büyük yetkilerle donatılmış ve merkezi organların şubeler ve üyeler üzerindeki denetimi artırılmıştır. Büyük Kongre partinin en yüksek organı olmasına rağmen uygulamada Alparslan Türkeş tek hakim olmuş partinin çeşitli düzeyleri için saptadığı yönetici listeleri de tartışmasız onaylanmıştır (Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi C-8:2112).

"MHP özellikle gençlik kesiminde yaygın bir şekilde örgütlenmiştir. Partinin yandaş örgütü olan "Ülkü Ocakları" sürekli ve bir tür askeri disiplin

³³ Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) 1948'de o dönemde radikal milliyetçiliği simgesi haline getiren Fevzi Çakmak'ın başkanlığında bir dizi pro-faşizan küçük parti ve derneğin katılımı ile kurulmuştur (Bora-Can, 1991:44).

³⁴ Adana Kongresi ile birlikte Türkeş'in temsil ettiği ortalama çizginin merkez eğiliminin dışında kalanlar tasviye edilmiştir veya marjinalleştirilmiştir. Araçsal ve "Türklüğe tabi bile olsa "ümmeçiliğe pirim verilmesine tepki gösteren Atsız çevresinin etkisi altındaki soy Türkçülerinin tasviye süreci 1970'lerin ortalarına kadar sürmüştür (Bora-Can, 1991:46)

içinde partinin militan kadrosunu oluşturmuştur” (Teziç, 1976:316).

MHP eyleme yönelik örgütlenme biçimine gitmiştir. MHP’lilerin “teşkilat” diye adlandırdıkları örgüt, partiden başka bütün ülkücü dernekleri ve bunların oba ünitelerini kapsamıştır. Örgüt içinde kararların alınması, en üst düzeyde kendisine “Başbuğ” denilen Türkeş’in bulunduğu emir ve komuta zinciri içinde olmuştur. Bu bakımdan, MHP’nin kayıtsız şartsız tek lider olarak görülen Türkeş’in kişiliği ile özdeşleşmiş bir parti olduğu söylenebilir (Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C-8:2115-2116).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

12 EYLÜL 1980'DEN GÜNÜMÜZE TÜRK SİYASAL PARTİLERİ VE LİDERLER OLİGARŞİSİ

12 Eylül 1980 öncesi ağırlaşan ekonomik sorunlar, şiddet ve terör olayları, anayasa tartışmaları ve siyasal istikrarsızlıkla beraber yaşanan rejim bunalımı TSK'nin müdahalesini getirmiştir.

12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetleri emir-komuta zinciri içinde yönetime el koymuş ve 6 Kasım 1983 Genel Seçimlerine kadar bir ara rejim (geçiş dönemi) yaşanmıştır. 12 Eylül 1980 Askeri Harekatının ve sonrası yapılan 1982 Anayasası'nın etkileri günümüzde de sürdüğünden bu dönem ve 1982 Anayasası kısaca ele alınacaktır.

I - 12 EYLÜL VE GEÇİŞ DÖNEMİ

1961 Anayasası hakkında 9 Temmuz 1961 Halk Oylaması'nın sonuçları bu anayasaya karşı daha ilk günden itibaren toplumun bazı kesimlerinde hayli güçlü bir muhalefetin var olduğunu göstermiştir. % 61.7 evet % 40'a yakın hayır oylarının çok çeşitli sebepleri olmakla birlikte en önemli sebebi anayasa yapımı sürecinde CHP ve CKMP'nin rol alması ve Temsilciler Meclisi'nin büyük ölçüde CHP ağırlığı taşımış olmasına karşılık, geniş DP kütlesinin dışlanmış olması, bu kütlenin 1961 Anayasası'nı benimsemesini güçleştirmiştir. "1961 Anayasası toplumun büyük çoğunluğunu oydaşlaşmasına (consensus) dayanan bir toplum sözleşmesi oluşturamamıştır" (Özbudun, 1993:23).

AP liderleri sık sık anayasada değişiklik isteğini dile getirmişlerdir. 1960'ların sonlarına doğru ortaya çıkmaya başlayan siyasal şiddet ortamının ve terör eylemlerinin önlenememesinden anayasa sorumlu tutulmuştur. Türk

Silahlı Kuvvetleri'nin 12 Mart 1971 Muhtırası'nın ardından Anayasada 1971 ve 1973 tarihlerinde olmak üzere 2 defa değişiklik yapılmıştır.¹

1971 ve 1973 değişiklikleri de anayasa konusundaki tartışmalara son vermemiştir. 1975'ten sonra siyasal şiddet ve terör olaylarının hızla tırmanması ve bunların önlenememesi, siyasal sistemde (en tipik örneği TBMM'nin sekiz ay süre ile Cumhurbaşkanı seçememesi olan) ciddi tikanıklıkların meydana gelmesi, hükümetlerin ve parlamentonun zaman zaman karar alamaz ve politika üretemez duruma düşmeleri, anayasa sorununu gittikçe ağırlaştırmış ve birçok kişilerin gözünde yeni ve köklü bir anayasa değişikliği zorunlu hale gelmiştir.²

12 Eylül öncesi yaşanan ekonomik sorunların da müdahalede önemli rolü olmuştur. 12 Eylül öncesi son Demirel Hükümeti Türk siyasal ve ekonomi tarihine "24 Ocak Kararları" diye geçen bir dizi radikal önlemi cesur bir biçimde uygulamaya koymuştur (Kongar, 1986:203). Uluslararası Para Fonu (IMF) reçetesinin, Türkiye'de uygulanmasından ibaret olan bu program (Çölaşan, 1983:79-83), Demirel'in ekonomik açıdan çıkış önerdiği çözümdür.

1970 yılından itibaren süreklilik gösteremeyen koalisyon hükümetleri, ekonomik ve sosyal sorunlar, şiddet ve terör olayları, sekiz ay boyunca sonuçlandırılmayan Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonucu rejim bunalımı yaşanmıştır. 27 Eylül 1979 tarihinde Genekurmay Başkanı'nın uyarı mektubu ardından 12 Eylül 1980 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koymuştur.

¹ 1971 ve 1973 tarihli anayasa değişiklikleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Özbudun, 1993:23-24; Soysal 1987:117-125)

² 12 Eylül 1980 öncesi artan siyasal şiddet ve terör olayları ile siyasal sistemde tikanıklıklar konusunda 1961 Anayasası'nın sorunlu olduğu tartışmalıdır. Özbudun'a göre "1961 Anayasası'nın kurduğu hükümet mekanizması içinde bazı tikanıklıkların meydana geldiği ve sonuçta ortaya çıkan siyasal hareketsizliğin rejim bunalımını ağırlaştırdığı bir gerçektir. Ancak 1970'li yıllarda hükümet ve ona paralel olarak devlet otoritesinin zayıflamış olmasının sebepleri, hukuki olmaktan çok siyasaldır" (Özbudun, 1993:25)

Harekatin amacı, Milli Güvenlik Konseyi (MGK)'nin bir numaralı bildirisinde "ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı, kardeş kavgasını önlemek, devletin otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmak" diye açıklanmıştır (R.G., 12 Eylül 1980-17103).

Bildiride dikkati çeken bir nokta, parlamento ve hükümetin fesh edilmesine karşılık, siyasal partiler için böyle bir karar alınmamış olması, hatta siyasal faaliyetlerin durdurulmasından bile söz edilmemiş oluşudur (Doğan, 1986:42-44). Ancak aynı gün saat 13'te MGK Başkanı Orgeneral Kenan Evren TRT'den yaptığı konuşmasında "Bu dönem içinde her türlü siyasal faaliyet durdurulmuştur. Parlamento üyeleri siyasal faaliyetlerinden dolayı suçlanmayacak yeni yönetime karşı suç niteliğinde davranışlarda bulunmadıkça herhangi bir işleme uğratılmayacaklardır. AP, CHP, MHP ve MSP Genel Başkanları can güvenliklerinin sağlanması amacıyla TSK'nin gözetiminde belli yerlerde ikamete tabi tutulmuş olup, durum elverişli olduğunda serbest bırakılacaklardır" demektedir.

MGK yasama ve yürütme yetkilerini üstlenmiştir. Askeri rejimin hukuki yapılanması açısından önemli adım Bakanlar Kurulu'nun oluşturulması olmuştur. Emekli Oramiral Bülent Ulusu başkanlığında 27 kişilik yeni hükümet atanmış ve göreve başlamıştır (RG. 21.9.1980-17112). Ama MGK gerekli gördüğü konularda yürütme yetkisini bizzat kullanmaktan geri kalmamıştır (Tanör, 1995:31).

27.10.1980 günü 2324 sayılı "Anayasa Düzeni Hakkında Kanun" ile geçiş dönemi temel düzenleyicisi kabul edilmiştir. Bu kanunla "Kurucu Meclis" in oluşturulması öngörülmüştür. Kurucu Meclis, MGK ile Danışma Meclisi'nden oluşmuştur. Danışma Meclisi kanunun kabul ettiği usul ve esaslar içinde vilayetlerce tespit ve teklif edilen adaylar arasından MGK tarafından seçilen 120 üye ile yine MGK tarafından doğrudan seçilen 40 üyeden meydana

gelmiştir. Seçilenlerde aranan bir koşulda, 11 Eylül 1980 tarihine kadar kapatılmış olan siyasal partilerden herhangi birine üye olmamaktır.

Danışma Meclisi, 1960 sonrası oluşturulan Temsilciler Meclisi'nden çok farklıdır. Kurucu Meclis'in yasama çalışmalarında son sözü söyleme yetkisi MGK'ne aittir. Yasaların aynen ya da değiştirilerek kabul edebileceği gibi reddetme yetkisinin bulunması Soysal'a göre, Danışma Meclisi'ni teknik görev yapan bir kurum haline getirmiştir.³

Başlangıçta MGK'nin siyasal partiler konusunda tutumu fesih değil faaliyetlerinin durdurma şeklinde olmuştur (RG, 12.9.1980:7 no'lu bildiri md.1). Ancak MGK'nin siyasal partiler hakkında tutumu bir süre sonra değişmiştir. Aradan geçen zaman içerisinde ülkedeki siyasal canlılığın tam olarak sönmediğini saptayan ve bunun "memleketin muhtaç olduğu huzur ortamını" bozduğu kanısına ulaşan MGK (Tanör, 1995:34) 2 Haziran 1981 günü 52 sayılı kararı almış ve her türlü siyasal parti faaliyeti, siyasal çekişmelerin sürdürülmesi, parlamento üyesi eski siyasetçiler ile parti yönetici ve üyelerinin ülkenin siyasal ve hukuki geçmişi ile geleceği hakkında sözlü-yazılı demeçleri makale yazmaları ve toplantı düzenlemeleri yasaklanmıştır.

16 Ekim 1981 günü MGK Siyasal Partilerin Feshine ilişkin yasayı (RG 16.10.1981-2533, 16.10.1981-17486) kabul etmiştir. Bu kanunla 12 Eylül 1980 tarihine kadar kurulmuş olan ve faaliyetleri yasaklanmış olan bütün siyasal partiler, tüm merkez, il, ilçe ve diğer şube teşkilatları kadın ve gençlik kolları, temsilcilik, lokal ve diğer adlarla kurulan her türlü yardımcı kuruluş ve yan organları ile birlikte fesh edilmişlerdir. Fesh edilmiş siyasal partilerin taşınır ve taşınmaz bütün malları hazineye devredilmiştir. Aynı kanun ile 13 Temmuz 1965 tarih ve 648 sayılı SPK yürürlükten kaldırılmıştır.

³ 1982 Anayasası'nı hazırlayan Danışma Meclisi üyelerinin tamamının MGK tarafından atanması ve siyasal açıdan temsili bir nitelik taşınamaması dolayısıyla siyaset dışı kalma sürecini başlatmıştır. (Soysal, 1986: 150-155).

Siyasal partilerin kapatılmasıyla başlayan “partisiz “ dönemde Danışma Meclisi’nde kabul edilen 1982 Anayasası’nın tanıtım çalışmaları sürmüştür. Özüerman, bu dönemle ilgili “... 12 Eylül’e gelinmesinden 1961 Anayasası sorumludur.Dolayısıyla bu anayasa ve onun getirdiği düzen kaldırılmalı, yeni bir anayasa ile yeniden 12 Eylül’ü yaşatmayacak bir düzen getirilmelidir. 1982 Anayasası bu mantık üzerine oturtulmuş ve geçiş döneminin sona ermesi ile birlikte, demokrasiye yeniden dönüş değil, yeni bir demokrasi anlayışı ile düzeni yeni baştan kurmak sözkonusu olmuştur” demektedir (Özüerman, 1992:53-54).

7 Kasım 1982 günü yapılan referandumla % 91.3 kabul oyuyla anayasa yürürlüğe girmiştir. Anayasanın kabulüyle birlikte MGK ve Devlet Başkanı Kenan Evren de Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

3 Mart 1983 tarihinde Siyasi Partiler Kanunu (SPK) kabul edilmiştir. Bu kanun gereğince, 24 Nisan 1983 tarihinde siyasal parti faaliyetleri serbest bırakılmıştır (RG, 24.4.1983-18027). Ancak 1982 Anayasası’nın geçici 4.maddesiyle, 723 kişiye siyasal faaliyet yasağı getirilmiştir. Bu kişiler arasında, kapatılan siyasal partilerin genel başkan ve genel yönetim kurulu üyeleri bulunmuştur. Ayrıca kurulacak siyasal partiler eski partilerin devamı olduklarını öne süremeyecek ve aynı isimleri alamayacaklardır.

Türkiye’de demokrasiye geçiş hazırlıklarının yapıldığı dönemde siyasal katılmaya çeşitli sınırlamalar getirilmiştir. Bu sınırlar siyasal katılma kurallarını düzenleyen anayasa, seçim, partiler, dernekler kanunu gibi kanunlar tarafından çizilmiştir. Bu sınırlamalara göre 30 yaşını doldurmamış ve ilkokulu bitirmeyenler, affa uğrasalar bile (taksirli suçlar hariç) bir yıldan fazla hüküm giyenler, sendika ve diğer meslek odaları yöneticileri milletvekili olamazlar. Üniversite öğretim üyelerine parti üyesi ve milletvekili aday olmaları, üniversite öğrencilerine partiye girmeleri, temelli kapatılan partilerin yönetici kadrolarının, iki meclis üyelerinin yeni bir partinin kurucusu ve yöneticisi olmaları da

yasaklanmıştır. Sendikaların ve diğer meslek kuruluşlarının, derneklerin siyasetle ilgilenmeleri siyasal görüş açıklamaları, partiler ile ilişki kurmaları, partilerin köylerde örgütlenmeleri, derneklerin köylerde şube açmaları da mümkün değildir.

Sonar'a göre "Bu gibi sınırlama ve yasaklar siyasal katılımın kapsamını, siyasal partilerin ve toplumsal örgütlerin tavan-taban ilişkilerini ve siyasal partilerin bu örgütlerle, bu örgütlerin kendi aralarındaki ilişkilerini hızlandıracak siyasetten arıtmak amacına yöneliktir " (Sonar, Cumhuriyet, 2 Kasım 1985).

"Türkiye'de örgütlü toplumsal destekten yoksun merkez sol partiler ister istemez kişisel karizmaya ve örgütsüz katılmaya dayalı popülist partiler olmaya kolaylıkla kaymışlardır. Yine örgütlü toplumsal destekten yoksun merkez sağ partiler ise destek karşılığı hizmet şeklinde özetleyebileceğimiz patronaj, ilişkilerine ağırlık vermek zorunda kalmışlardır. Örgütlü desteği zayıf, temsil gücü düşük örgütlerarası ilişkileri sınırlı popülist ve patronaj partileri ise doğal olarak birbirleriyle uzlaşmakta zorluk çekmişler ve kişisel sürtüşmelerin ötesine pek geçememişlerdir" (Sonar, Cumhuriyet, 2 Kasım 1985).

12 Eylül'ün anayasada ifadelenen mantığı 1980 sonrasındaki tüm kurumları da şekillendirmiş, 1982 Anayasası'nın getirdiği sınırlamalar siyasal partilerin oligarşik yapılarını sürdürmelerine yardımcı olduğu gibi, lideri ön plana çıkaran politikalara da paravan olmuştur.

Aşağıda 1980 sonrasındaki gelişmeler ışığında parti örgüt yapıları ve liderler oligarşisine açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

II-1980 SONRASI SİYASAL PARTİ ÖRGÜTLENMELERİ VE LİDERLER OLİGARŞİSİ

Kenan Evren'in milletvekili genel seçimlerinin 6 Kasım 1983'te yapılacağını açıklamasının ardından (Basın, 29.4.1983) yeni siyasal partiler kurulmaya başlamıştır.

Emekli Orgeneral Turgut Sunalp'ın Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin ardından (16.5.1983), Büyük Türkiye Partisi, Anavatan Partisi, Halkçı Parti (20.05.1983), Sosyal Demokrasi Partisi (06.06.198), Refah Partisi'nin (19.07.1983) kurulması ile yeni bir dönem başlamıştır.

Büyük Türkiye Partisi, MGK'nın 79. sayılı kararıyla kapatılmıştır (31.05.1983) . Kapatılma gerekçesi olarak fesh edilmiş bir partinin devamı olarak faaliyette bulunduğu gösterilmiştir. Büyük Türkiye Partisi'nin kapatılması üzerine AP ve BTP'nin misyonunun takipçisi olarak Doğru Yol Partisi kurulmuştur.

“Sivil siyasal yaşama dönüşün güdümü niteliği vetolar sisteminde kendini göstermiştir. Bunlar iki türdür: SPK'dan doğanlar ile Milletvekili Seçim Kanundan doğanlar. Birinciler parti kuruculuğuna, ikinciler ise seçilmeye konan engellerdir. İlk SPK'nun geçici 4.maddesi ile MGK, parti kurucularını veto etme yetkisini almıştır. Ardından da Milletvekili Seçimi Kanunu'nun geçici 3.maddesiyle de milletvekili adaylarını süzgeçten geçirme hakkını kendinde bulmuştur” (Tanör, 1995:52-53).

Yeni kurulan partilerin otuz kurucu üyesi olması gerekiyordu. Ancak bu dönemde siyasal partilerin MGK'nın vetosu nedeniyle bu sayıyı sağlamaları zorlaşmıştır. MGK'nın 99 sayılı kararıyla en az otuz kurucusu bulunmayan partinin seçimlere giremeyeceğini bildirmesi (26.07.1983) üzerine seçimlere Milliyetçi Demokrasi Partisi, Halkçı Parti ve Anavatan Partisi katılabilmektedir. Bu üç parti dışında vetolar nedeniyle diğer partilerin seçimlere katılamaması “icazetli parti” tartışmalarına neden olmuştur.

Anavatan Partisi lideri Turgut Özal'ın 12 Eylül döneminde Başbakan Yardımcılığı, Halkçı Parti Lideri Necdet Calp'ın Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, Milliyetçi Demokrasi Partisi lideri Turgut Sunalp'ın ise eski bir

yüksek komutan olması ve askeri rejimin veliahtı olarak algılanması bu tartışmaların ana nedeni sayılmıştır (Tanör, 1995:56). 6 Kasım 1983 Milletvekili Genel Seçimlerinin ardından yeni bir dönem başlamıştır.

Bu süreç içinde kurularak günümüzde de etkisini sürdüren siyasal partilerin herbiri ayrı ayrı değerlendirilerek parti örgüt yapısı ve liderin konumuna ilişkin açıklamalar getirilecektir.

A- ANAVATAN PARTİSİ

Anavatan Partisi (ANAP), 20 Mayıs 1983 tarihinde Turgut Özal'ın liderliğinde kurulmuştur. Özal, IMF tarafından uygulamaya konulması istenen ekonomik istikrar programının şekillendirilmesi ve uygulanmasıyla görevli, AP Hükümeti Müsteşarı ve daha sonrasında iki yıl kadar süreyle başbakan yardımcısı ve ekonomiden sorumlu devlet bakanıdır. 1980 sonrasında askerler ve sivil yönetim AP'nin 24 Ocak Kararlarını devam ettirmiştir. Bu noktada anahtar kişi Turgut Özal olmuştur.

ANAP dört siyasal eğilimi; sağın liberal, milliyetçi ve dinci kesimleri ile sosyal demokrasinin bazı uzantılarını temsil ettiğini açıklamıştır. ANAP içinde milliyetçi ve muhafazakarlar "hareketçiler" ve "selametçiler" olarak ikiye ayrılmıştır. ANAP içinde bu iki grubun çatışması yoğun bir şekilde yaşanmıştır.

ANAP kurucularından da olan Genel Başkan Mesut Yılmaz partisinin siyasal eğilimlerini şöyle açıklamaktadır: "ANAP milliyetçiliği, muhafazakarlığı, liberalliği ve sosyal adaletçiliği birleştirme iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Milliyetçilik ve liberalizm kontrolünde olmayan bir liberalizmin "batı taklitçiliğine" dönüşme tehlikesi vardır" (Yılmaz, 1991:27).

Gerek 1980 anlayışı gerekse Türk-İslam Sentezi bağlantılı ANAP çoğulculuğu reddetmektedir (Sirmen, Cumhuriyet: 12.4.1987). ANAP liberal bir ekonomik politika, serbest piyasa ekonomisi, teşebbüs özgürlüğü, devletçiliğin

terkedilmesi, yerel yönetimlere inisiyatif verilmesi, bürokrasinin azaltılması gibi görüşleri, İslamcı/muhafazakar bir görüntüyle birlikte savunarak iktidara gelmiş ve iktidarını sürdürmüştür (Kalaycıoğlu, tarihsiz: 488).

Devlet teşebbüslerinin azaltılması, satılması, özelleştirilmesini savunmuş ve kendini arz yönlü ekonomi taraftarı olarak lanse etmiştir. Programdaki maddeler bu konuda ANAP'ın Batı Avrupa'daki merkez sağ partilerin arasına rahatça yerleştirmektedir (Kılıçbay, 1992:177).

ANAP'ın programında devlete verilen özel yer dikkat çekmektedir. Devlet milletle özdeşleştirilmiştir. Merkezilik esastır. Örneğin Halkçı Parti'nin programında yer alan bakanlık yetkilerinin taşra teşkilatlarına aktarılması bağlamındaki desantralizasyon kavramına ANAP programında rastlanmamaktadır.

ANAP, 6 Kasım 1983 genel seçiminde % 45.1 oy alarak Meclis'te en fazla temsil imkanına kavuşmuştur. ANAP'a verilen oylar, seçmen tercihlerinin üç parti ile kısıtlandığı olağanüstü bir dönemin sonucudur ya da diğer bir deyişle siyasal tercihi siyasi arenada temsil edilmeyen seçmen kitlesinin tepki oylarıdır. ANAP, AP, MHP ve MSP tabanından oy almıştır. Ancak 25 Mart 1984 yerel seçimlerinde diğer siyasal partilerinde seçimlere katılmasına rağmen ANAP'ın il genel meclisi seçimlerinde % 45.1 oranında oy alması bu yaklaşımı tartışmalı hale sokmuştur. Kışlalı'ya göre bunun nedeni seçmen davranışının tutarsızlığıdır (Kışlalı, 1990:161).

1-Anavatan Partisi'nin Örgüt Yapısı ve Liderlerin Seçimi

1983 tarihli SPK'nın parti üyeliği ve üyeliğe kabul şartları ANAP tüzüğünde tekrarlanmıştır (md.3-4). Üyeliğe giriş için diğer siyasal parti tüzüklerinde olduğu gibi en az iki parti üyesinin teziyesini taşıyan giriş beyannamesi gerekmektedir.

Partinin teşkilatı belde, ilçe, il ve merkez teşkilatı ile TBMM Parti Grubu, il genel meclisi ve belediye meclisi gruplarından ibarettir (1983 SPK: 7, ANAP 1995 Tüzüğü md.10). Partinin teşkilatlanmasında mülki idare taksimatına uymak zorunluluğu vardır (md.11). Kurullar ast-üst ilişkisiyle birbirine bağlanmıştır. Örneğin belde teşkilatı, dahilinde bulunduğu ilçe teşkilatına bağlıdır ve bu itibarla çok acele ve önemli bir sebep olmadıkça il ve genel merkez kademesiyle yazışmaya girişmemektedir (md 7-16).

ANAP'da da parti liderleri büyük kongrede seçilir. Büyük kongre en az iki, en çok üç yılda bir Merkez Karar ve Yönetim Kurulunun (MKYK) belirteceği tarihte toplanır (SPK:14/6, ANAP Tüzüğü 1985 md.46).

Büyük kongre seçilmiş ve doğal delegelerden oluşur. Parti genel başkanı, MKYK üyeleri, partili bakanlar kurulu üyeleri, TBMM'nin partili üyeleri ve parti üyeliği devam eden Kurucular Kurulu üyeleri (SPK:14/7, ANAP Tüzüğü md.47) doğal delegelerdir. Seçilmiş delegeler ise belde teşkilatı ilçe delegelerini, ilçe delegeleri il delegelerini, il delegeleri ise büyük kongre delegelerini seçtiği dört basamaklı seçim esasına göre belirlenir.

Genel başkanın veya MKYK'nın lüzum göstermesi yahut büyük kongre delegelerini en az beşte birinin yazılı talebi üzerine, büyük kongre olağanüstü toplantıya çağrılır. Bu takdirde ancak toplantıyı isteyenler tarafından düzenlenen gündemdeki konular görüşülür ve karara bağlanır. Genel başkanlığın, MKYK'nın veya Merkez Disiplin Kurulunun herhangi bir sebeple boşalması hali dışında seçim, olağanüstü toplantı sebebi değildir (Tüzük md.59).

Büyük Kongreden sonra gelen en yüksek karar ve icra organı MKYK'dır. Parti genel başkanı, büyük kongrece seçilen 40 asıl ve 20 yedek üye, büyük

kongrede genel başkan tarafından gösterilen 20 aday arasından seçilen 10 asıl ve 5 yedek üyeden oluşur (md.60).

Parti teşkilat kademeleri hiyerarşik sıra ile MKYK'na bağlıdır. MKYK zaruri gördüğü hallerde teşkilat kademelerinin görev ve yetkilerini re'sen kullanabilir (m.61).

Parti genel başkanı, büyük kongrece gizli oyla ve üye tam sayısının salt çoğunluğu ile seçilir (md. 63). Parti genel başkanı, disiplin kurulları dışında bütün parti teşkilatının tabii başkanı olup, büyük kongreye ve MKYK'na karşı şahsen sorumludur (SPK 15/4 ve 16/5, ANAP Tüzüğü md.64).

ANAP Tüzüğünde (md. 67) genel başkan, genel başkan yardımcıları ve genel sekreterden oluşan Genel Başkanlık Divanı oluşturulmuştur. En az haftada bir kez toplanan Genel Başkanlık Divanı, genel başkanın danışma ve yürütme organıdır (md.68).

Sonuç olarak ANAP yerel organlarla iletişimin sınırlı olduğu, hiyerarşik bir örgütlenme modelini benimsemiştir.

2- Anavatan Partisi'nde Liderlik

ANAP içinde son söz söyleme hakkı lider ve Genel Başkan Turgut Özal'a ait olmuştur. Lidere karşı güçlü bir muhalefet hareketi yaşanmamıştır. ANAP'ta ilk parti içi kriz Vural Arıkan'ın 24 Ekim 1984'de Maliye Bakanlığından azledilmesi ve İçişleri Bakanı Ali Tanrıyar'ın görevinden istifa etmesi ile yaşanmıştır. Bir süre sonra Arıkan partisinden istifa edip DYP'ye katılmıştır. Arıkan istifa gerekçesi olarak "Artık gerçekten yeter. Bu partide bir milletvekili olarak çalışma imkanı kalmadı. Herşey tek seçiciye, tek bir kişiye bağlanmış. Turgut Bey ne derse o oluyor. Uyarıları, dinlemiyor. Ne yaparsa doğru yaptığını zannediyor. Elbette liderdir ve asıl sorumluluk ondadır. Ama bizler de ortak

sorumluluk taşıyoruz. Bir siyasi partide böyle bir hava çok olumsuz sonuçlara götürür.” demiştir (Cumhuriyet, 17 Mayıs 1985).

13 Nisan 1985’te yapılan ANAP Birinci Olağan Kongresi, siyasi renklilikten ve heyecandan hayli uzak geçmiştir. Kongrede ortaya çıkan tablo, “mukaddesatçı ve milliyetçi” eğilimlere mensup kişilerin parti örgütü tarafından listeye alındıkları, liberal çizginin ise Özal’ın kendisi tarafından seçilen ekip tarafından temsil edildiği şeklinde olmuştur. Kongre’de Turgut Özal ANAP Genel Başkanı seçilmiştir (Cumhuriyet, 14 Nisan 1985).

28 Eylül 1986 tarihinde 11 milletvekilliği için yapılan ara seçimler de ANAP % 32 oyla ancak altı milletvekili çıkartırken, DYP’nin oy oranını % 24’e çıkartıp dört milletvekili kazanması ANAP’ı rahatsız etmiştir. Ara seçimlerde oy tabanının erimesi üzerine ANAP 6 Eylül 1987 tarihli siyasi yasakların kalkması ile ilgili referandumda karşı tavır almıştır. Referandum sonucu evet oyları çok az farkla fazla çıkmıştır.

Bu arada Özal’ın birleşme önerisi üzerine (28.11.1986) Mehmet Yazar Başkanlığındaki Hür Demokrasi Partisi’nin Kurucular Kurulu ANAP’la birleşme kararı almıştır (30.11.1986).⁹

18 Haziran 1987 tarihli MKYK toplantısında tüzük değişiklikleri yapılmıştır. Genel başkana müşavirlik yapmak üzere genel başkan yardımcılarıyla irtibatlı çalışacak müşavirlik kadrosu kurulmuştur. Müşavirlerin sayısı ve tayini genel başkan tarafından yapılacaktır. 3 ayda bir toplanacak ANAP Yüksek İstişare Kurulu kurulmuştur. Bu kurula ANAP’a üye olmuş tecrübeli eski

⁹ 14 Mayıs 1985 DYP Büyük Kongresinde genel başkanlık için aday olan Yazar seçilememiştir. DYP yönetimi Yazar’ın partiden istifa etmesini isterken Yazar’da ihraç edilmesi için çalışmıştır. DYP yönetimi MDP yöneticilerinin isteği üzerine sağda birleşme görüşmelerini MDP’nin feshedilmesini isteyerek sonuçsuz bırakmış ve MDP’lilerin Yazar’la teması başlamıştır. Yazar 13 Mart 1986’da DYP’den istifa etmiş, yeni bir siyasi parti kurma çalışmalarına başlamıştır. MDP’liler ile birlikte Hür Demokrat Parti’yi kurmuştur (Cumhuriyet, 10 Mayıs 1986).

siyasilerden eski DP, AP, CHP milletvekilleri ve mensupları atanacak, kurulun üye sayısını genel başkan belirleyecektir.

Genel başkan yardımcılıkları sayısı yediye çıkarılırken, MKYK üyelikleri sayısı 40'dan 50'ye çıkarılmış, bu kararların parti kongresinden sonra yürürlüğe gireceği belirtilmiştir (Cumhuriyet 19 Haziran 1987).

Turgut Özal ANAP üst yönetiminde parti iç dengelerini gözeterek revizyon gerçekleştirmiştir. Genel başkan yardımcılığı ve teşkilat bakanlığı görevini yürüten Mehmet Keçeciler bu görevlerinden alınarak genel başkan başyardımcılığına getirilmiştir. Hareketçilerin parti içindeki gücünü de gözetken Özal, ince hesaplarla parti üst yönetimi kilit noktalarına kendine bağlı adamları getirmiştir. Özal, DPT Müsteşarı iken Özel Kalem Müdürlüğünü yapan ve siyasi yaşamda da “yakın adam” olarak tanınan Akgün Albayrak'ı genel sekreterliğe getirerek partideki bir kilit noktayı tam anlamıyla denetimi altına almıştır (Bildirici, Cumhuriyet, 19 Haziran 1987).

6 Eylül 1987 tarihli siyasi yasakların kaldırılmasıyla ilgili referandumda evetlerin çok az farkla fazla çıkması üzerine ANAP Meclis'ten erken seçim kararı almıştır.

2820 sayılı yasanın geçici 6. maddesi ile “.... yapılacak ilk genel seçimler için ön seçim yapılmaz.” şartı getirilmiştir. “1983 seçimlerinde önseçimin yapılmaması o dönemde partilerin henüz yeterince örgütlenememeleriyle açıklanabilir” (Türk, Cumhuriyet, 23.10.1987).

1986 yılında ise 2820 sayılı yasanın üçüncü maddesi değiştirilmiştir. 3270 sayılı yasanın dokuzuncu maddesi ile önseçim yapılması zorunluluk olmaktan çıkarılarak adayların saptanma biçimi partilerin tercihinine bırakılmıştır (3270 sayılı yasa RG. sayı 19079).

1987 yılında çıkarılan, genel hükümlerin yanısıra yalnızca 18. dönem milletvekilliği seçimini düzenleyen hükümlerinde bulunduğu 3403 sayılı yasanın sekizinci maddesi "XVIII. dönem milletvekili seçimi adaylığı için önseçim yapılmaz..." diyerek 1987 seçimleri için önseçim uygulamasını ortadan kaldırmıştır (3403 sayılı yasa, RG. sayı 19571 mükerrer s.2).

Anayasa Mahkemesi, önseçimin demokratik bir yöntem olduğu ve adayların belirlenmesinde kullanılan yöntemlerden birisi olan önseçimin ilgili yasa maddesiyle yasaklanmasının "partilerin iç düzenine anti demokratik bir müdahale" olarak görüldüğünü ve "partilerin iç işlerine" karışmanın ancak partilerin "demokratik kurallara uymalarını sağlamak" amacıyla yapılabileceğini, bu amaç dışındaki her türlü müdahalenin Anayasa'ya aykırı olacağını ve söz konusu yasaklamanın bir kez uygulanacağı, erken seçime özgü oluşu, seçim zamanının kısalığı gibi durumların gerekçe olamayacağını belirtmiştir. "Demokratik rejimlerde parti üyelerinin partiye oy veren seçmenlerin adayları saptama hakkı yasayla ellerinden alınmaz. Bir partinin yapısı kadar işleyişi de demokratik esaslara uygun olmalıdır" denilerek ilgili maddenin "özgürlükçü demokrasi esaslarına" aykırı olduğu belirtilmiştir. Bunun yanısıra, milletvekili adaylarının belirlenmesindeki yöntemlerden birisi olan önseçimin yasaklanmasının "oy hakkını zedeleyeceği", bu durumun da seçme ve seçilme hakkına açık bir aykırılık oluşturduğu noktalarından hareketle 3403 sayılı yasanın sekizinci maddesinin iptal edilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır (1987/27 karar sayılı AM kararı, RG. Sayı 19604 s 34-40).

İptal kararından sonra, yeni bir düzenleme gereği doğmuştur ve 3404 sayılı yasanın ek geçici birinci maddesi ile önseçim üzerindeki yasak kaldırılmış ve adayların saptanması biçimi partilere bırakılmıştır. İkinci maddesiyle de önseçim yapmak isteyen partilere gerekli süreyi sağlamak amacıyla seçim günü 1 Kasım'dan 29 Kasım 1987 tarihine alınmıştır (3404 sayılı yasa).

Bu karar üzerine ANAP sadece Muş ve Hatay 2.bölgede önseçim yapmış, diğer adaylar merkez yoklaması ile tespit edilmiştir(Cumhuriyet, 22 Ekim 1987). 29 Kasım 1987 günü yapılan seçimlerden ANAP yüzde 36.8 oyla ve 301 milletvekili ile birinci parti olarak çıkmıştır.

ANAP'ın erken genel seçimlerdeki başarısının ardından gerçekleştirilen İkinci Olağan Büyük Kongre, ANAP tarihinin en heyecanlı kongresi olmuştur. 19 Haziran 1988 tarihli Kongre'de Turgut Özal'a yönelik suikast girişiminde bulunulmuştur. Suikastı düzenleyen eski MHP'li Kartal Demirağ'dır. Sanık mahkum olduysa da, olayın perde arkası anlaşılamamıştır. Özal, bu kongrede 1128 delegeden 1127'sinin oyunu alarak yeniden genel başkan seçilmiştir.

ANAP İkinci Büyük Kongresi, Genel Başkan ve Başbakan Turgut Özal'ın hazırladığı listeye karşı anahtar liste çıkararak iki genel başkan yardımcısıyla, iki bakanı yönetim dışı bırakan "hareketçi-muhafazakar" ittifakının etkinliğiyle sona ermiştir (Cumhuriyet, 20 Haziran 1988)¹⁰

Kongreden sonra ortaya çıkan parti içi kuvvetler dengesi Özal'ı kabinede revizyona yöneltmiştir. ANAP'taki ilk revizyon, Mehmet Keçeciler'in ANAP Genel Başkan Yardımcılığı görevinden alınması olmuştur. Son kongrede eski selametçi ve hareketçilerin çoğunluğu ele geçirerek partinin niteliğini değiştirmesi liberalleri tasfiye etmesiyle birlikte oy tabanında küçülmüştür. Özal'ın Keçeciler'e Güneş Taner'le birlikte kabinede oy verme isteği Çankaya'nın endişesini belirtmesi üzerine gerçekleşememiş, partide ağırlık kazanan kutsal ittifak da Güneş Taner'in kabinede kalmasına karşı çıkmıştır.Çankaya ile parti arasında sıkışan Özal'da Mehmet Keçeciler'i kabine dışı bırakmıştır (Cumhuriyet, 26 Haziran 1988).

¹⁰ Kutsal ittifak ANAP'a uygar yüz vermeye çalışan liberal kanadı tümüyle tasfiye etmeye yöneldi... Bu kanatları bugün, ANAP'ta temsil edenlerin önde gidenleri 1980 öncesinin MSP'sinden geliyor... Kuşkusuz Türk-İslam Sentezine sarıldılar, hesaplaşmayı belki sonraya bırakarak ANAP Kongresine egemen oldular..." (Arcayürek, Cumhuriyet, 21 Haziran 1988).

4 Ocak 1989'da Horzum olayıyla başlayan bunalımın ardından Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Kaya Erdem "Sayın Başbakan ile aramızda parlamenter siyasi hayatı değerlendirmede ve hükümet etme anlayışında ciddi fark ortaya çıkmıştır." diyerek istifasını açıklamıştır (Cumhuriyet, 5 Ocak 1989).

6 Kasım 1989'da Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in görev süresi dolmuştur. 17.10.1989 tarihinde Turgut Özal Cumhurbaşkanlığı için adaylığı ANAP MKYK'ında 9 olumsuz oya karşı destek görmüştür. Parti içi muhaliflerden Burdur Milletvekili Fethi Çelikbaş da adaylığını açıklamıştır (19.10.1989). Cumhurbaşkanlığı seçiminde ilk iki turda sonuç alınmazken muhalefetin katılmadığı üçüncü turda Özal 285 milletvekilinden 263'ünün oylarını alarak salt çoğunlukla seçilmiştir. Çelikbaş 14 oy almış, 8 oyda boş çıkmıştır (RG.1.11.1989-20329).

Turgut Özal Cumhurbaşkanlığı görevini devraldıktan sonra (9.11.1989) ANAP kongresine bir hafta kala Yıldırım Akbulut'u yeni hükümeti kurmakla görevlendirmiş ve başbakan olarak atamıştır. Aslında Özal tarafından hazırlanan bakanlar kurulunun listesinde hazır ve aynı gün atamaları gerçekleşmiştir (Cumhuriyet, 10.11.1989).

Özal Akbulut'u başbakan olarak atamakla ANAP büyük kongresinde yeni genel başkan seçimini de belirlemiştir. 17 Kasım 1989 tarihli ANAP Olağanüstü Büyük Kongresi'nde Yıldırım Akbulut 739 oyla Genel Başkan seçilirken diğer aday Hasan Celal Güzel 382 oy almıştır.

"Akbulut hükümeti dönemi aslında Özal'ın Cumhurbaşkanlığı demektir...Türkiye'de bu dönem cumhurbaşkanının yürütmenin fiili ve gerçek başı haline yükseldiği dönem olmuştur... Bu dönemde Özal adeta parti başkanı ve başbakan gibi hareket etmiş, ekonomi, dış politika ve güvenlik gibi konular başta olmak üzere karar oluşturma girişimini kendi elinde tutmuştur..." (Tanör, 1995:81).

Bu dönemde ANAP'ta parti içi muhalefet artmıştır. Özal'ın parti içine müdahaleleri ve Akbulut'un zayıflığı liderlik yarışını gündemde tutmuştur. 21 Şubat 1990'da Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz istifa etmiş, reformistler adlı grubun liderliğine soyunarak başbakanlık mücadelesine hazırlanmaya başlamıştır.

Bu dönemde Turgut Özal'ın parti içine müdahalesinin en somut örneği İstanbul İl Başkanlığı seçimi olmuştur. Cumhurbaşkanı'nın eşi Semra Özal İstanbul İl Başkanlığına aday olduğunu açıklamıştır (Cumhuriyet, 15.2.1991). ANAP içindeki muhafazakar kanat ise (Abdulkadir Aksu, Mehmet Keçeciler, Cemil Çiçek, Hüsnü Doğan) Talat Yılmaz'ı desteklediğini açıklamıştır. Akbulut ise başlangıçta muhafazakar kanadı desteklemiştir. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Turgut Özal eşinden yana açık bir tavır almış ve desteklemiş (Cumhuriyet, 17-18.2.1991) hatta Milli Savunma Bakanı Hüsnü Doğan'ı azlederek yerine Mehmet Yazar'ı atamıştır (1.3. 1991).

2 Mart 1991 tarihli ANAP İstanbul İl Kongresi ertelenmiştir. 28.4.1991 tarihinde yeniden toplanan kongrede Akbulut'un destek vermesi ile Semra Özal İl Başkanı seçilmiştir (Cumhuriyet, 29.4.1991). Akbulut'un bu tutumu muhafazakar kanadın yoğun tepkilerine neden olmuştur.

Özal'ın parti içi müdahaleleri ANAP Üçüncü Büyük Kongresi'nde de sürmüştür. 15 Haziran 1991 tarihli kongrede Yıldırım Akbulut'un yanı sıra Mesut Yılmaz ve Hasan Celal Güzel de adaylıklarını açıklamışlardır. İlk turda oyların 580'ini Yılmaz, 557'sini Akbulut, 20'sini Güzel almıştır. Güzel Akbulut lehine çekilince devreye kongreye delege olarak katılan Semra Özal girmiştir. İkinci turda 631 oy alan Mesut Yılmaz ANAP'ın üçüncü genel başkanı seçilirken Akbulut da Türk siyasal yaşamında başbakanlık görevindeyken kongre kaybeden ilk politikacı ünvanını kazanmıştır (Cumhuriyet, 16 Haziran 1991).

ANAP'ın yeni Genel Başkanı Mesut Yılmaz, Turgut Özal'a daha mesafeli ve ondan giderek bağımsızlaşan bir siyasal tutum içine girmiştir. Mesut Yılmaz beş aylık başbakanlığın ardından genel seçimlere bir yılı aşkın bir süre varken erken seçime giderek partisini sekiz yıllık bir iktidardan sonra muhalefete taşımıştır. ANAP'ın bu sonucu almasında Özal'ın başbakanlığı döneminde yaratılan "hanedan görüntüsü" ve yolsuzluk söylentileri büyük rol oynamıştır .

ANAP'ın Dördüncü Büyük Kongresi 28-29 Ağustos 1993 tarihleri arasında yapılmıştır. 1053 delegenin katıldığı kongrede 54 delege oy kullanmamış 999 delegenin tümünün oyunu alan Mesut Yılmaz yeniden genel başkan seçilmiştir (Hürriyet, 29 Ağustos 1993). ANAP Kongresinde delegeler MKYK'da kanatlar arası dengeyi korumuştur. 50 kişilik MKYK'da liberal kanattan 33, milliyetçi-muhafazakar kanattan 17 kişi yer almıştır. ANAP'da ilk kez kutsal ittifakların oluşmadığı, liberal-muhafazakar kavgaların yaşanmadığı bir kongre olmuştur.

24-25 Ağustos 1996 tarihleri arası yapılan ANAP Beşinci Büyük Kongresi'nde de Mesut Yılmaz, İzmir Milletvekili Işın Çelebi'nin de aday olduğu genel başkanlık seçimlerinin kazanmıştır. Yılmaz ANAP'ı bir taraftan Turgut Özal'ın partisi olmaktan çıkarmaya çalışırken, diğer taraftan da kendi liderliğini pekiştirmeye çalışmıştır. Ayrıca kongreye dört gün kala Yılmaz "ANAP'ta artık dört eğilim değil tek bir eğilim var. Her eğiliminde ayrı partisi var. İsteyen gider." diyerek eğilim tartışmalarına son vermek istemiştir. Kongrede de 50 kişilik MKYK seçimlerinde 45 milliyetçi ve liberal girerken muhafazakarlar ancak beş kişi ile temsil edilebilmiştir. ANAP'ın kuruluşundan bu yana ilk kez MKYK'da yer alan kurucu sayısı üçe inmiştir. ANAP kurucularından büyük ölçüde arındırılırken, muhalifler Yılmaz'ın partiyi kendi partisi yapmak istediğini söylemişlerdir (Kocaoğlu/Sarioğlu, Cumhuriyet 14 Eylül 1996).

ANAP'da ölümün kadar Turgut Özal'ın hakimiyeti söz konusudur. ANAP bir lider partisidir. Turgut Özal Cumhurbaşkanlığı döneminde dahi parti kararlarının alınması sürecine katılmıştır. Özal'ın Cumhurbaşkanı olmasıyla genel başkan seçilen Yıldırım Akbulutun ardından Mesut Yılmaz'ın genel başkanlığı döneminde Özal'dan giderek bağımsızlaşan bir parti yönetimi benimsemiş ve ölümünün ardından partinin hakimi olmuştur.

B- DEMOKRATİK SOL PARTİ

Demokratik Sol Parti (DSP) yaklaşık iki yıllık çalışma döneminden sonra 14 Kasım 1985 tarihinde kurulmuştur. Sosyal demokratların doğal lideri olarak tanımlanan Bülent Ecevit 12 Eylül sonrası siyasi partilerin kurulmaya başlandığı dönemde kendisine gelenlere "Bu ortamda sosyal demokrat parti kurulmaz. Partilerin meslek örgütleriyle, sendikalarla ilişkisi yasaklanmıştır. Böyle bir parti bürolarda değil, kırlarda ve fabrikalarda tabanda kurulmalıdır. Sosyal demokrat bir parti bu çalışmaların ürünü olarak ortaya çıkacaktır. Bu çok zaman alabilir" demiştir (Bila, 1987:512).

DSP'nin kurulacağına ilişkin ilk açıklama 6 Kasım 1983 seçimlerinden kısa bir süre önce (27 Ekim 1983) Halil Tunç (Türk-İş eski Genel Başkanı), Murtaza Çelikel (sanayici), Sedat Akman (doktor, feshedilen CHP'nin eski İzmir İl Başkanı) tarafından yapılmıştır. DSP'nin kuruluş çalışmaları aylarca bu üçlü tarafından yürütülmüştür. Halil Tunç'un sağlık problemleri nedeniyle DSP hareketinden çekilmesinden sonra çalışmaları Haluk Özdalga, Ali Ekber Eren, Salih Kurt (feshedilen CHP'nin eski Genel Başkanı Bülent Ecevit'in Meclis'teki Özel Kalem Müdürü), İsmail Hakkı Aydınoglu (eski Merkez Bankası Başkanı) ile Cahit Ülkü (mimar-mütahit) üstlenmiştir.

HP ile yakınlaşmadan rahatsız olan Cahit Ülkü ve İsmail Hakkı Aydınoglu hareketten uzaklaşmıştır. DSP'nin kuruluş hazırlıkları Haluk Özdalga (inşaat mühendisi), Celal Kürkoğlu (iktisatçı), Mustafa İmirzalıoğlu (tarım

uzmanı), Bedri Demir (iktisatçı) ve Avni Başdoğan (ziraat yüksek mühendisi) sürdürmüştür (Siyaset 1985 : 20.01.1985). “Bu beş kişilik ekipte diğer ekipler gibi Ecevit’lerin önerisiyle oluşmuştu” (Kürkoğlu, 1988:9).

DSP’nin kuruluş dilekçesi 14.10.1985 günü İçişleri Bakanlığına verilmiştir. 23.10.1985 günü Ankara Batı Sinemasında yapılan ilk Kurucular Kurulu toplantısında genel başkanlığa Rahşan Ecevit tek aday gösterilmiş ve DSP Genel Başkanı seçilmiştir (Cumhuriyet, 24.10.1985).

DSP’de ilk muhalefet hareketi 18 Mayıs 1986 günü yapılan İkinci Kurucular Kurulu toplantısında su yüzüne çıkmıştır. 14 Haziran 1987’de muhalefetin düzenlediği 612 kurucu üyeden 233’ünün biraraya gelmesiyle toplanan Olağanüstü Kurucular Kurulu toplantısında muhalif grubun lideri Celal Kürkoğlu DSP Genel Başkanı seçilmiştir (Günaydın, 15.6.1987).

DSP Genel Başkanı Rahşan Ecevit’in 14 Haziran 1987’de yapılan toplantıyı yasal olmadığı gerekçesiyle tanımaması üzerine DSP’de iki başlılık söz konusu olmuştur. Bir Rahşan Ecevit liderliğindeki DSP, bir de genel merkezin deyimiyle “korsan kongreyle” 14 Haziran 1987’de yapılan Kurucular Kurulu toplantısında genel başkanlığa seçilen Celal Kürkoğlu başkanlığındaki DSP olmak üzere iki parti ortaya çıkmıştır.

Gerçek DSP hangisi tartışmaları arasında 6 Eylül 1987’de yapılan referandum ile eski siyasilerin yasaklarının kalkması üzerine 13 Eylül 1987’de toplanan DSP Kurucular Kurulu toplantısında Bülent Ecevit genel başkan seçilmiştir. Celal Kürkoğlu ve arkadaşları sosyal demokratların tabanda birliğini sağlamak amacıyla 29 Kasım 1987 Genel Seçimleri öncesi SHP’ye katılmışlardır.

29 Kasım 1987 seçimlerinde yüzde onluk ülke barajını aşamadığı için (DSP % 8.6 oy almıştır) Meclis’te temsil edilememiştir. Seçimlerin ardından

Bülent ve Rahşan Ecevit aktif siyasetten çekildiklerini açıklamışlardır. “Ön safta yer almak, sadece bana zarar verse buna katlanırdım. Ama aktif politikaya devam etseydim partiye zarar verecektim” (Ecevit, Cumhuriyet 3 Aralık 1987).

“Başka ülkelere baktığım zaman, partisini başarısızlığa uğraması halinde liderlerin yerlerini başkalarına bırakmalarına sık rastlanıyor. Ama bizde lider çok önemli görüldüğünden çekilmesi çok yadırganan, üzüntü verici bir olay olarak değerlendiriliyor. Sayın Ecevit, siyasetten çekildiğini söylediğinde de böyle oldu... Karizmatik niteliklere haiz, fakat beklenmeyen, istenmeyen bir sonuçla karşılaşan liderlerin, taraflarını kendilerine yeniden bağlamak için ayrılma tehditinde bulunduğu görülmüştür... Ben Ecevit hayatta kaldıkça ve bir miktar hayranı oldukça partisinin başında başarılı olmasa da devam edebileceğini düşünüyorum” (Sonar, 26.12.1987) . Sonar’ın bu tespitinde haklı olduğu aradan geçen on yıllık süreçte de görülmüştür.

3 Aralık 1987’de örgütten gelen istekler üzerine Ecevit, “faal siyasetten çekilme” kararını ertelemiş ve yönetimde boşluk yaratmamak için kurultaya kadar parti genel başkanlığını sürdüreceğini açıklamıştır.

7 Mart 1988’de toplanan DSP Olağan Kurultayı’nda Bülent Ecevit kendi yerine Necdet Karababa’yı aday göstermiş ve Karababa seçilmiştir(Cumhuriyet, 8 Mart 1988). Ancak 16 Ocak 1989’da toplanan DSP Olağan Kurultayı’nda oybirliğiyle yeniden genel başkan seçilmiş ve Rahşan Ecevit de MKYK üyesi olmuştur (Cumhuriyet, 17 Ocak 1989). Günümüze kadar da DSP’de genel başkan değişikliği yaşanmamıştır.

1-DSP’nin Örgüt Yapısı ve Liderlerin Seçimi

SPK’nda parti üyeliği için geliştirilmiş sınırlamalara girmeyen ve Demokratik Sol doğrultuyu... benimseyen her yurttaş parti üyesi olabilir (md.2). Üyelik başvurusu bir partinin önerisi ile birlikte sürekli oturduğu veya işyerinin

bulunduğu yerin belde veya ilçe başkanlığına yazılı olarak bizzat yapılır. Üyelik yıllık ödentisi, o yıl bazında geçerli bulunan asgari ücretin brüt tutarının otuzda birinden az olmamak ve bir katını aşmamak koşuluyla, her üyenin gelir durumuna göre kendi uygun göreceği ölçüde belirlenir (md.11). Ödentiler üyenin isteğine göre üç ayda bir veya yılda bir ödenir.

Her köyde veya mahallede, sandık sayısının en az dokuz katı üye bulunması, parti ve seçim çalışmalarını yeterli biçimde yürütebilmek için temel amaçtır (md.13).

Bülent Ecevit'in parti liderliği görevini devraldığı eşi Rahşan Ecevit Genel Başkan Yardımcısı olarak, örgütlerin görevden alınması, atanması, üye seçme ve geri çevirmenin tek sorumlusu olarak görev yapmıştır. Yasa gereği, üye sayısı 150'nin üzerine çıkarsa delege seçimleri yapılması gerektiğinden, birçok yerde üye sayısı 149'da tutulmuş ya da en fazla 150 üye kaydedilmiştir .

DSP'nin kuruluşundan bu yana en iddialı olduğu ve en çok eleştirilere hedef olduğu konu, tabanda örgütlenmedir. Ancak bu tabanda örgütlenme iddiasına karşın, 24 Aralık 1995 Milletvekili Genel Seçimleri sonrası DSP'den istifa eden dört milletvekili, sağ partiler DYP ve ANAP'a geçmiştir.

DSP'de üst kademe liderleri partinin en yüksek organı olan kurultay (büyük kongre)da seçilir (DSP Tüzük 1995 md. 19). Kurultay seçilmiş ve doğal üyelere oluşur.

Seçilmiş üyeler, TBMM üye tam sayısının iki katından çok olmamak üzere, tüzükte gösterilen biçimde ve sayıda il kongrelerince seçilen üyelere. Doğal üyeler, genel başkan, parti meclisi üyeleri, merkez disiplin kurulu üyeleri, kurucu üyelere ad çekmek suretiyle belirlenenler ve partili bakanlarla milletvekilleridir.

Kurultayın olağan toplantısı iki yıldan az, üç yıldan fazla olmamak kaydıyla Parti Meclisi'nin belirleyeceği yer, gün ve saatte yine bu kurulun belirleyeceği gündemle yapılır. Kurultayın olağanüstü toplantıları, genel başkanın veya Parti Meclisi'nin gerek görmesi veya kurultay delegelerinin en az beşte birinin yazılı istemi üzerine yapılır (DSP Tüzük md. 20).

Genel başkan, Parti Meclisini ve Merkez Disiplin Kurulunu seçmek, tüzük ve program değişikliği yapmak, partinin kapanmasına, başka bir partiyle birleşmesine, tüzel kişiliğine son verilmesine karar vermek kurultayın görev ve yetkilerinin arasındadır (DSP Tüzük 1995 md.21).

Genel başkan, kurultayca, bir sonraki kurultaya kadar görev yapmak üzere gizli oyla ve üye tam sayısının salt çoğunluğuyla seçilir. İlk iki oylamada sonuç alınmazsa üçüncü oylamada en çok oy alan aday seçilir. Genel başkanlığın boşalması durumunda, Parti Meclisi, partiyi temsil yetkisini, kendi içinden seçeceği bir üyeye verir. En geç 45 gün içinde yeni genel başkan seçmek üzere, Parti Meclisi, kurultayı toplantıya çağırır (md.23)

DSP'de Kurultaydan sonra partinin en yüksek karar organı Parti Meclisi'dir. Parti Meclisi program tüzük ve kurultay kararları doğrultusunda kararlar alır. Parti Meclisi genel başkandan ve kurultayın gizli oyla seçtiği kırk üyeden oluşur. Kırk yedek üyede birlikte seçilir (md 24) Parti Meclisi üye tam sayısının salt çoğunluğuyla ve gizli oyla genel sekreteri ve sayman üyeyi seçer (md 25) genel başkanın veya 17 üyenin istemi üzerine, genel sekreteri veya sayman üyeyi, üye tam sayısının salt çoğunluğu ile gizli oyla görevden alabilir. Genel başkan yardımcıları ve genel sekreter yardımcıları genel başkan tarafından görevden alınabilecekleri gibi en az 15 üyesinin istifası üzerine, tam sayısının salt çoğunluğuyla ve gizli oyla, Parti Meclisince de görevden alınabilirler (md.25).DSP merkez yönetim ve icra organları Başkanlık Kurulu ile örgüt kurulundan, genel sekreterlikten ve saymanlıktan oluşur (md.26).

Başkanlık Kurulu partinin merkez yönetim organıdır. Bu kurulda, genel başkan, genel sekreter, genel başkanın seçeceği üç genel başkan yardımcısı, sayman üye ve genel sekreterin önerisi ve genel başkanın onayı ile belirlenecek iki genel sekreter yardımcısı yer alırlar.

DSP'nin yerel organları il yönetim kurulu, ilçe yönetim kurulu ve belde yönetim kurullarından oluşmuştur. İl yönetim kurulu, il başkanı ile birlikte yasada belirtilen alt sınırdan az olmamak üzere, Genel Merkez Örgüt Kurulunun her il için belirleyeceği sayıda üyeden oluşur (md.37). İlçe yönetim kurulu ilçe başkanı ile birlikte, yasada belirtilen alt sınırdan az olmamak üzere Genel Merkez Örgüt Kurulu'nun her ilçe için ayrı ayrı belirleyeceği sayıda üyeden oluşur (md.38).

Belde yönetim kurulu, il ve ilçe merkezleri dışında belediye olan yerlerde birisi başkan olmak üzere en az üç, en fazla beş kişiden oluşur (md.39). Yönetim kurulları çalışmaları Genel Merkez Örgüt Kurulunca yeterli görülüyorsa veya olağanüstü kongre toplamakta güçlük varsa boşalmalar nedeniyle üye sayısı il yönetimi için dokuza, ilçe yönetimi için beşe kadar indiğinde görevlerini sürdürürler. Ancak üye sayısının çalışmalarda aksamalara yol açıyorsa, Genel Merkez Örgüt Kurulu, boşlukların yedeklerle doldurulmasından sonra üye sayısı yasada belirlenen alt sınıra kadar inen yönetim kurulun yerine yenisini seçilmesi için olağanüstü kongre yapılmasını isteyebilir. Bu amaçla yapılacak kongreye kadar, gereğinde geçici bir il yönetim kurulu atayabilir (md 37-38). Bu tüzük hükmüne dayanarak Genel Merkez Örgüt Kurulu sık sık seçimle gelen kurulları görevden almış ve atama ile geçici yönetim kurulları oluşturmuştur.

Partinin, TBMM'nde en az yirmi milletvekili varsa, yasada belirtilen kurullar uyarınca, partili milletvekillerinden oluşan TBMM Parti Grubu kurulu (md.50). Grup Yönetim Kurulu yasama çalışmalarını düzenli, uyumlu ve verimli biçimde yerine getirilmesini sağlayıp gözetmekle görevlidir.

Milletvekili seçimleri adayları 61. maddeye göre belirlenmiş önseçim yöntemine göre yapılacak ön seçimle belirlenir. Bu yöntemlere ilişkin koşulların bulunmadığı veya eksik olduğu seçim çevrelerinde Parti Meclisi adayları merkez yoklaması ile belirler (md 60). Tüzüğünde milletvekili adaylarının önseçimle belirleneceğini belirtmesine rağmen 1987 milletvekili Genel Seçimlerinde sadece 15 seçim çevresinde örgüt yoklaması şeklinde önseçimle adaylarını belirleyen DSP diğer seçim çevrelerinde ve 1991 ile 1995 Milletvekili Genel Seçimlerinde de merkez yoklaması ile adaylarını tespit etmiştir Merkez yoklaması görevi Parti Meclisi'nindir. Ancak bu görev parti lideri tarafından kullanılmıştır.

Koşulların doğuracağı gereksinmelere göre, Parti Meclisi veya Başkanlık Kurulu kararı ile, merkezde veya bölgelerde, danışma kolları oluşturulabilir, danışma veya eşgüdüm toplantıları düzenlenebilir (md 30).

Başkanlık Kurulu, belirli uzmanlık dallarını yetkili dengeli olarak temsil edebilecek bir Merkez Araştırma Kurulu oluşturulur (md 31). Ayrıca Genel Merkez Örgüt Kurulu'nun onayı ile il ve ilçelerde araştırma ve danışma kurulları oluşturulabilir.

2-DSP'de Liderlik

DSP'nin tarihi, Bülent Ecevit ile eşi Rahşan Ecevit'in çevresindeki değişen kişilerin, kadroların tahiti olmuştur. Bülent Ecevit, yasaklı olduğu dönemde, emanetçisi olan eşi Rahşan Ecevit'ten sonra liderliği almıştır. Ama örgüt hep eşinin egemenliğinde kalmıştır. Rahşan Ecevit örgütlerin görevden alınması, atanması, üye seçme ve geri çevirmenin tek sorumlusu olmuştur.

DSP'nin tarihi boyunca, DSP'ye katılanlar, "Parti içi demokrasi yok. Aile partisi" diyerek ayrılmışlardır. Yönetimin değişmeyen ismi Genel Sayman Yaşar

Mengi olmuştur. Gece yarısı hiçbir kurul toplanmadan Rahşan Ecevit tarafından görevden alınan il örgütleri, üye kayıtlarına ambargo konması, ilçelere 150'den fazla üye fişi verilmemesi, Parti Meclisi'nin aylarca toplanmaması, günlük işlerin Rahşan Ecevit'in sözlü talimatı ile yürütülmesi gibi şikayetler DSP'yi yıpratmıştır.

Mümtaz Soysal DSP'nin örgütlenmeyi sınırlı tutan anlayışı hakkında "Ecevit ile eşinde, geçmişte sütten ağizları yandığı için yoğurdu üfleyerek yeme alışkanlığı var. Üye sayısını sınırlı tutmak, belli sınırlar aşılınca da ayıklamaları gerekli görerek, örgütleri sık aralıklarla revizyondan geçirme eğilimi var. Sol bir parti dar bir üyelikle, sınırlı bir örgüt yapısıyla kalamaz. Sol parti kitle partisi olmalıdır... Rastgele üye almayalım, ama partiye yakınlık duyan herkesi de bir biçimde ilişkilendirmek gerekir..." (Köse, , Cumhuriyet 31 Temmuz 1996) demektedir.

CHP'de Genel Sekreter olarak görev yapan, daha sonra da DSP'ye geçen Ertuğrul Günay ise örgütlenme modeli ile ilgili gözlemlerini de şöyle anlatıyor: "Bir çok yerde atama örgütler var. Günlük işleri takip eden bir Merkez Yürütmü Kurulu yok. Bütün işleri Rahşan Ecevit ile Genel Sayman Yaşar Mengi yürütüyor. Beğenmedikleri il örgütünü gece yarısı telefonla alıyorlar. Hiçbir yetkili kurulda bunun için karar alınmıyor. Altı ayda bir üye yenileniyor. İlçelerde üye sayısını 149'da tutup delege seçtirmiyorlar. Kendilerinin belirlediği üyelerle kongre yapıyorlar. Kurultay da sürekli uyarıdan sonra yapılıyor... Fevkalade totaliter bir yapı. DSP'de hukuk yok, demokrasi yok... (Köse, Cumhuriyet, 1.8.1996).

DSP'nin kuruluşundan bu yana "tek adam", "aile partisi" ve vefa kavgaları gündemden düşmemiştir. DSP var olan yapısıyla ulaşabileceği oy sınırına gelmiştir. Aile partisi olarak oy oranı daha fazla yükselmeyecektir, artık partileşmesi gerekmektedir.

C- DOĞRU YOL PARTİSİ

12 Eylül 1980 sonrası siyasal partiler kapatılmamış, faaliyetleri durdurulmuş ve “zamanı gelince yeni yasal düzenlemelerle faaliyetlerine izin verileceği” açıklanmıştı. Oysa partiler daha sonra kapatılmıştır. 7 Kasım 1982’de anayasa halkoylamasından geçerken birinci maddesiyle cumhurbaşkanı seçilmiş, dördüncü maddesiyle de kimi siyasal yasaklar getirilmiştir.

Anayasanın altmışsekizinci maddesi demokratik yaşamın vazgeçilmez öğeleri saydığı partilerin önceden izin almaksızın kurulabileceğini hükme bağlamasına rağmen, MGK’nin çıkardığı otuz sayılı bildiri ile kurulacak yeni partilerin bir defa için kurucularının incelenip onaylanması kuralı getirilmiştir. Kurucular yirmi günlük bir incelemeye bağlanmıştır.

24 Nisan 1983 tarihinde siyasal parti faaliyetlerinin serbest bırakılması üzerine DP ve AP misyonunun takipçisi olarak Ali Fethi Esener’in Genel Başkanlığında Büyük Türkiye Partisi (BTP) kurulmuştur. Ancak MGK’nin yetmişdokuz sayılı kararıyla bir partinin devamı olarak faaliyette bulunduğu için kapatılmıştır (31.5.1983). BTP kapatılırken kurucularını il ve ilçe başkanlarıyla, yönetim kurullarının yeni partilerde görev almaması karara bağlanmıştır. Ardından AP ve DP misyonunun takipçisi olarak Doğru Yol Partisi (DYP) 23 Haziran 1983 tarihinde kurulmuştur (Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt 8: 2136)

DYP’nin İlk Genel Başkanı Ahmet Nusret Tuna’nın veto edilmesi üzerine Yıldırım Avcı genel başkan seçilmiştir. DYP vetolar nedeniyle 6 Kasım 1983 Milletvekili Genel Seçimlerine katılamamıştır. 25 Mart 1984 yerel seçimlerinde ise % 11.85 oy elde etmiştir.

DYP'nin örgütlenmesi diğer siyasal partilere göre farklılık göstermiştir. Millet Meclisi açılıp Başkanlık Divanı kurulduktan sonra yeniden siyasal yaşama girmeleri sağlanan eski AP'nin yurt düzeyindeki 'bölge önderleri' DYP'de görev almaya başlamışlardır. Altmışyedi ilde görev alan il başkanlarının yüzde seksenini eski AP'liler oluşturmuştur. Merkezde ise, kapatılan BTP'nin kurucuları DYP'ye yönelmişler, görev almışlardır (Arcayürek, Siyaset 1985:12.5.1985). Bu olgu çeşitli üst düzey yöneticiler tarafından istenilmeyen bir gelişmedir.

Cumhuriyet Başsavcısı 12.4.1984 tarihinde DYP'nin kapatılmasını istemiştir. Anayasa Mahkemesi bu istemi reddetmiştir. Ancak parti altı ay süreyle felce uğramıştır. 15.10.1984'ten sonra canlanmaya başlamıştır. Daha önce veto edilen seksensekiz üye ile BTP'nin kurucuları DYP'ye üye olduğu için yeni dava açılmak istenmiş, reddedilmiştir (Cumhuriyet, 4 Mayıs 1985).

14 Mayıs 1985 tarihinde Ankara'da DYP'nin Birinci Büyük Kongresi toplanmıştır. Bu kongrede DYP kuruluş hazırlıklarını tamamlamış ve varlığını kabul ettirmiştir ve kongrede genel başkanlığa Hüsamettin Cindoruk seçilmiştir.

6 Eylül 1987'de yapılan referandumla Anayasa'nın dördüncü maddesindeki siyasi yasakların kaldırılması kabul edilince DYP'de lider değişikliği gündeme gelmiştir. Seçildiği tarihten siyasi yasakların kalkmasına kadar emanetçi genel başkan imajı veren Hüsamettin Cindoruk, DYP Genel İdare Kurulu'nda genel başkanlıktan istifa etmiştir (Cumhuriyet, 9.9.1987).

24.9.1987'de genel başkanlık seçimi amacıyla tek maddeyle toplanan DYP Olağanüstü Kongresi'nde Süleyman Demirel yedi yıl aradan sonra yeniden Genel Başkan seçilmiştir (Cumhuriyet, 25.09.1987).

1- DYP'nin Örgüt Yapısı ve Liderlerin Seçimi

DYP'de üst kademe liderleri partinin en üst organı olan büyük kongrede seçilir. Büyük kongre seçilmiş ve doğal üyelere oluşur. Seçilmiş üyeler TBMM üye tam sayısının iki katından fazla olmamak üzere il kongrelerinde seçilmiş delegelerdir. Parti üyelikleri devam eden kurucular, parti üyesi bakanlar ve milletvekilleri, parti genel başkanı, Merkez Karar Kurulu ve Merkez Disiplin Kurulu üyeleri büyük kongrenin doğal üyesidirler (DYP Tüzüğü 1990, md.38).

Parti genel başkanını, Merkez Karar Kurulu'nun 70 asil ve 10 yedek üyesini, Genel İdare Kurulu'nun(GİK) 40 asil ve 10 yedek üyesini, Merkez Disiplin Kurulu'nun 15 asil ve 5 yedek üyesini seçmek partinin tüzük ve programında değişiklik yapmak büyük kongrenin görev ve yetkileri arasındadır (md.39).

Büyük kongre GİK'nun tespit edeceği yer ve zamanda toplanır. Olağan büyük kongreler iki yıldan az ve üç yıldan fazla süre içinde yapılmaz. Gerekli gördükleri zaman partinin genel başkanı, GİK tarafından veya büyük kongre delegelerinin en az beşte birinin yazılı isteğiyle büyük kongre olağanüstü toplantıya çağrılabilir. Bu toplantılarda sadece toplantıyı gerektiren konular görüşülür ve karara bağlanır. Olağanüstü toplantılarda seçim yapılmaz (md 40).

Büyük kongreden sonra partinin temsil niteliği en yüksek organı Temsilciler Meclisidir. Temsilciler Meclisi, üyeliği devam eden parti kurucuları ve eski genel başkanları ile Merkez Karar Kurulu üyeleri, partili bakan ve milletvekilleri ile milletvekillerinden oluşan bir danışma kurulu olup genel başkanın lüzum göstereceği zamanlarda Başkanlık Divanı'nın tespit edeceği gündem ile toplanır. İlçe başkanları ile partili belediye başkanlarının katılımı ile genişletilmiş şekilde de toplanabilir (md. 47).

Parti genel başkanı büyük kongrede SPK'nun 15 ve 21.maddeleri uyarınca en çok üç yıl için seçilebilir. Aynı kişi ara vermeksizin beş defadan fazla seçilmez. Yeniden seçilebilmek için aradan üç yıl geçmesi zorunludur (md. 48).

Genel başkanlığın herhangi bir sebeple boşalması halinde, büyük kongre toplanıncaya kadar Merkez Karar Kurulu ile GİK birlikte toplanarak partiyi temsil yetkisini müşterek kuruldan seçecekleri bir üyeye tevdi ederler. Yeni genel başkan seçmek üzere en geç 45 gün içerisinde büyük kongreye gidilir (md 48).

Partinin büyük kongreden sonra en yüksek karar organı Merkez Karar Kuruludur. (md. 50) Parti genel başkanı başkanlığında büyük kongrece seçilen 70 üyeden teşekkül eder. En az iki ayda bir genel başkanın başkanlığında GİK ile birlikte toplanır ve mevcudun salt çoğunluğuyla karar verir (md.49).

Partinin en yüksek yürütme organı GİK'dur. Parti teşkilat kademeleri, kademe sırasına göre bu kurula bağlıdır. GİK görev ve sorumluluğunun gereği olarak zaruri gördüğü durumlarda bu kademelerin görev ve yetkilerini kanunlara uygun şekilde re'sen kullanabilir (md. 50).

2- Doğru Yol Partisi'nde Liderlik

14 Mayıs 1985 tarihinde Birinci Büyük Kongresini gerçekleştiren DYP için Cüneyt Arcayürek bu arada geçen zamanı şu sözlerle özetlemiştir. "Çeşitli engellemelerden geçip gelen DYP, bu kongrede kuruluş hazırlıklarını tamamlamış ve belirli bir yörüngede siyasal alana yönelmiş olarak çıkacaktır. DYP'nin odaklarında partiye çekidüzen verip gerçek yönetici kadrosunu saptamanın zamanı geldiğine inanılıyordu. 20 Haziran 1983'te kurulduğu zaman sadece varlığını kanıtlamayı amaçlıyordu. Yönetici kadrolar alelacele kurulmuştu. Parti kendini bulmaya yönelirken, merkezdeki kadroların giderek

yenileştirilip düzenlemesine zaman zaman çalışılmıştı. Ne var ki, DYP asıl büyük kongre ile gerçek kimliğine kavuşacağına inancındaydı. Bugünlere değin kapatılmak ya da kapatılmamak sorunu ile boğuşmuş, kitlelerde ki kapatılabilir kuşkusunu silmeye uğraşmıştı.” (Arcayürek, Siyaset 1985:12.6.1985).

14 Mayıs 1985 DYP Birinci Büyük Kongresin’de liderlik sorunu yaşanmıştır. Danışma Meclisi üyeliğinden DYP Genel Başkanlığı görevine atanan Yıldırım Avcı’nın partinin ayakta kalması, bilinen misyonunu sürdürmesi çalışmaları takdirle karşılanmasına rağmen Avcı’nın yerine günün ve koşulların gereği daha atılım sahibi liderin seçilmesi istenmiştir.

Birinci Büyük Kongrede Mehmet Yazar genel başkanlık için adaylığını açıklamıştır. 1978 Ankara Sanayi Odası, 1979 yılında Türkiye Ticaret Sanayi Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Başkanı olan ve 4 Nisan 1985’e kadar sürdürdüğü Oda Başkanlığı görevinden ayrılarak DYP’ye üye olan Yazar’ın genel başkanlık için aday olması yadırganmıştır. Yazar, eski AP bünyesinde ki kimi küskün politikacılar ile seçim bölgesini yitirmiş eski siyasetçilerle bunların yanısıra büyük kapitalin dışındaki orta derecedeki zenginlerce desteklenmiştir.

Kongre öncesi DYP’nin altmış il başkanı bir deklarasyon yayınlayarak Hüsamettin Cindoruk’u genel başkanlık için desteklediklerini açıklamışlardır (Cumhuriyet, 5.6.1985). 1946’lardan itibaren DP hareketinin içinde yer alan Cindoruk, 1954 yılında DP Gençlik Kolları Başkanı olmuştur. 1956’da kurulan Hürriyet Partisi hareketi içinde de kısa bir süre bulunan Cindoruk, Menderes ile aralarındaki kırınlık giderilince yeniden DP içinde yer almıştır. Yassıada’da Menderes’in savunmasını üstlenmiştir. Cindoruk 1960’lardan sonra AP içinde yer almış, Sadettin Bilgiç ile birlikte bir ara AP’den ayrıldıysa da yine geri dönmüştür. Cindoruk daha sonra AP’nin İstanbul’daki en önemli adı olarak kalmış ve 1976’dan 12 Eylül 1980’e kadar İstanbul İl Başkanlığı’nı yapmıştır.

Parti genel başkanı büyük kongrede SPK'nun 15 ve 21.maddeleri uyarınca en çok üç yıl için seçilebilir. Aynı kişi ara vermeksizin beş defadan fazla seçilmez. Yeniden seçilebilmek için aradan üç yıl geçmesi zorunludur (md. 48).

Genel başkanlığın herhangi bir sebeple boşalması halinde, büyük kongre toplanıncaya kadar Merkez Karar Kurulu ile GİK birlikte toplanarak partiyi temsil yetkisini müşterek kuruldan seçecekleri bir üyeye tevdi ederler. Yeni genel başkan seçmek üzere en geç 45 gün içerisinde büyük kongreye gidilir (md 48).

Partinin büyük kongreden sonra en yüksek karar organı Merkez Karar Kuruludur. (md. 50) Parti genel başkanı başkanlığında büyük kongrece seçilen 70 üyeden teşekkül eder. En az iki ayda bir genel başkanın başkanlığında GİK ile birlikte toplanır ve mevcudun salt çoğunluğuyla karar verir (md.49).

Partinin en yüksek yürütme organı GİK'dur. Parti teşkilat kademeleri, kademe sırasına göre bu kurula bağlıdır. GİK görev ve sorumluluğunun gereği olarak zaruri gördüğü durumlarda bu kademelerin görev ve yetkilerini kanunlara uygun şekilde re'sen kullanabilir (md. 50).

2- Doğru Yol Partisi'nde Liderlik

14 Mayıs 1985 tarihinde Birinci Büyük Kongresini gerçekleştiren DYP için Cüneyt Arcayürek bu arada geçen zamanı şu sözlerle özetlemiştir. "Çeşitli engellemelerden geçip gelen DYP, bu kongrede kuruluş hazırlıklarını tamamlamış ve belirli bir yörüngede siyasal alana yönelmiş olarak çıkacaktı. DYP'nin odaklarında partiye çekidüzen verip gerçek yönetici kadrosunu saptamanın zamanı geldiğine inanılıyordu. 20 Haziran 1983'te kurulduğu zaman sadece varlığını kanıtlamayı amaçlıyordu. Yönetici kadrolar alelacele kurulmuştu. Parti kendini bulmaya yönelirken, merkezdeki kadroların giderek

12 Eylül sonrası yeniden siyasal partilerin kurulmasına izin verilince BTP'nin kurulmasında yer almış, BTP kapatılınca eski siyasilerle birlikte Cindoruk'ta Çanakkale'de gözetim altına alınmıştır. Daha sonra DYP'de görev almıştır. Yıldırım Avcı'nın genel başkanlığı tartışılmaya başlandığı günlerde Cindoruk "Bir bilen" inde (Süleyman Demirel) desteğini yanbaşımda bilmenin rahatlığı içinde genel başkanlık için adaylığını açıklamıştır (Cumhuriyet, 14 Mayıs 1985).

"Bir bilen" in adayı olarak nitelenen Cindoruk 14 Mayıs 1985'te toplanan DYP Birinci Genel Kongresi'nde 919 delegenin katıldığı oylamada 626 oy alarak genel başkan seçilmiştir. Diğer aday Mehmet Yazar ise 262 oy alırken 16 oy geçersiz sayılmış, 15 delege oy kullanmamıştır.

DYP Büyük Kongresi'nde genel merkez yöneticileri seçimine tek listeyle gidilmiş ve eski yönetimdeki kurucu üyelerin büyük bir kısmı yeni yönetimde de yer almıştır. Cindoruk'u genel başkan adayı olarak öneren il başkanlarının belirlediği 16 kişilik bir koordinasyon komitesi tarafından oluşturulan liste büyük çoğunlukla kabul edilmiştir (Cumhuriyet, 16 Mayıs 1985). Kongre bildirisinde ana hedef demokrasinin sınırlarının genişletilmesi ve demokrasi özlemleri üzerine yoğunlaşmıştır.

6 Eylül 1987 tarihli referandumun ardından, seçildiği tarihten siyasi yasakların kalkmasına kadar emanetçi genel başkan imajı veren Cindoruk, DYP GİK'unda Süleyman Demirel'e yer açmak için genel başkanlık görevinden istifa ettiğini açıklamıştır (Cumhuriyet, 9 Eylül 1987).

24 Eylül 1987'de genel başkan seçimi amacıyla tek gündem maddesiyle toplanan DYP Olağanüstü Kongresi'nde Demirel yeni genel başkan seçilmiştir. 927 delegeden 864'ünün katıldığı oylamada 864 oy alan Demirel DYP'nin Dördüncü Genel Başkanı olmuştur.

DYP İkinci Büyük Kongresi 14 Mayıs 1988 günü yapılmıştır. 963 delegenin tümünün oyunu olan Demirel yeniden genel başkan seçilmiştir. DYP Kongresi'nin ikinci gününde Demirel'in il başkanlarıyla birlikte hazırladığı listeye rakip olarak Adana Milletvekili Halit Dağlı'nın öncülüğünde hazırlanan milletvekili ağırlıklı bir liste daha çıkarılmıştır. Cindoruk eski İstanbul İl Başkanlarından Yaşar Keçeli'nin listeye alınması üzerine GİK adaylığından çekilmiştir. Demirel'in listesi aynen kazanmış, sadece Cindoruk'un çekilmesi ile diğer listeden Halit Dağlı GİK'na girebilmiştir (Cumhuriyet, 16 Mayıs 1988).

DYP Üçüncü Büyük Kongresi imaj ve vitrin değişikliği tartışmaları ışığı altında 24 Kasım 1990 günü Ankara'da yapılmıştır. Demirel 951 delegenin tümünün oyunu alarak yeniden genel başkan seçilmiştir. Kongre'de yapılan tüzük değişiklikleri ile genel başkan yardımcılıklarının sayısı sekize, GİK ve Merkez Karar Kurulu yedek üye sayılarında ondan yirmiye çıkarılmıştır. Bu kongrenin bir önemi de 23 Kasım 1990 günü DYP'ye üye olan Profosör Tansu Çiller'in GİK'e seçilmesidir. 25.11.1990 günü yapılan GİK seçimlerine yenileşme tartışmalarıyla gidilmiş, 24 eski GİK üyesi yerlerini korurken 16 yeni isim seçilmiştir (GİK listesi için bkz. Cumhuriyet, 26 Kasım 1990).

18 Nisan 1993 tarihinde Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ölümü üzerine DYP Genel Başkanı Demirel yeni Cumhurbaşkanı seçilmiştir. DYP Genel Başkanlığı'nın boşalması üzerine 13 Haziran 1993 tarihli DYP Olağanüstü Büyük Kongresinde Hüsamettin Cindoruk aday olmamıştır. İsmet Sezgin, Köksal Toptan ve Tansu Çiller'in aday olduğu kongrede Tansu Çiller Genel Başkan seçilmiştir (Cumhuriyet, 14 Haziran 1993).

20 Kasım 1993 günü yapılan DYP Büyük Kongresinde ise Tansu Çiller 1134 delegeden 1045'nin desteğini alarak yeniden genel başkan seçilmiştir. Mehmet Karaküçük adlı parti üyesi ise sadece 29 oy almıştır. 40 kişilik GİK seçimlerini yine Çiller'in hazırladığı liste kazanmıştır (Hürriyet, 21 Kasım 1993).

1996 tarihli kongrede de lider değişikliği gerçekleşmemiştir. DYP Tansu Çiller'in partisi olmuştur. Parti içi muhalefetin yaşayabilmesi (DYP'nin kurucusu ve misyonunu kırk yıldır taşıyan ve partinin Meclis Başkanlığını da yapan parti içi muhaliflerden Hüsamettin Cindoruk'un ihraç edilmesi örneğinde olduğu gibi) ve parti içinde demokratik kuralların işletilmesi mümkün olmamıştır.

DYP içindeki anti demokratik uygulamalara tepkiler sonucu, parti içi muhalefet kongre toplama yeter sayısını bulduklarını iddia ederek 18 Nisan 1996 tarihinde Üçüncü Olağanüstü Kongrenin toplanmasını istemiştir.¹¹ Parti içi demokrasinin işletilmesi için önemli bir aşama olabilecek olağanüstü kongre, GİK ve liderin baskısıyla gerçekleşmemiştir.

"Uzun süre dinamizmini ve işlevselliğini muhafaza edemeyen, partide haksızlığa ve vefasızlığa uğrayan demokratik yapılı mücadeleci kişiler, anti demokratik yöntemleri aşamadıklarından ya siyasi partilerini değiştirmeye karar verirler ya da siyasi faaliyetlere karşı ilgisizleşirler" (Tunçay, 1996:197). DYP'de de parti içinde oligarşik yapının aşılammaması üzerine bazı milletvekilleri istifa etmiş ve yeni bir siyasal parti kurmuşlardır.

D-HALKÇI PARTİ

Merkez sol eğilimli Halkçı Parti (HP), Ulusu'nun Başbakanlık Müsteşarlığını yapmış olan İsmet Paşa'nın Özel Kalem Müdürü Necdet Calp'ın Genel Başkanlığında 20 Mayıs 1983 tarihinde kurulmuştur. 6 Kasım 1983

¹¹ Tüzük değişikliğin ve ihraçların görüşülmesi amacıyla toplanması istenen kongre gerekçelerine göre; 6.madde: 1.1.1995 tarihinden itibaren DYP'den ilçe, il, yüksek disiplin veya müşterek disiplin kurullarınca (yüz kızartıcı suçlar hariç) verilen ihraç kararlarının görüşülerek kaldırılması 7.madde: Tüzük değişikliğinin görüşülüp karara bağlanması a) 36.maddenin son fıkrasının sonuna aşağıdaki hükmün eklenmesi: "... seçimi, yasal süresi içinde yapılmayan, daha önce görevden alınmış kurullar hiçbir tebligata gerek kalmaksızın kendiliğinden tekrar eski görevlerine dönerler." b) Parti tüzüğünün 78.maddesinde aşağıdaki değişikliğin yapılması: 78.maddenin 3.fıkrasından sonra "önseçimi" başlığıyla devam eden fıkraya aşağıdaki hükmü eklenmesi: "Genel başkan hariç olmak üzere GİK üyeleri merkez yoklaması ile milletvekili adayı gösterilemezler" c) 78. Maddenin, merkez yoklaması başlıklı c fıkrasının sonuna aşağıdaki hükmün eklenmesi: "Bu oran toplam milletvekili sayısının % 3'ünü geçemez" (Hürriyet, 14-18 Nisan 1996).

milletvekili genel seçimlerine katılabilen üç siyasal partiden biri olan HP yüzde otuzbir oy alarak, yüzyedi milletvekili ile Meclis'te temsil edilmiştir.

Parlamento içindeki tek 'sol' parti HP, kendi iç çatışmalarıyla sarsılmıştır. Parti muhalefet görevini iyi yapamamakla, alternatif üretememekle suçlanmıştır. HP içinde bir grup da bu suçlamalara katılmıştır. Bu grubun lideri Aydın Güven Gürkan 26 Haziran 1985 tarihinde Cumhuriyet gazetesine yaptığı açıklamalarda "HP'nin sorunu, bunu büyük bir inançla söylüyorum, tamamiyle yönetim sorunudur" demektedir.

HP Genel Başkanı Necdet Calp ekibine karşı bir muhalefet hareketi başlatan Aydın Güven Gürkan HP Genel Sekreteri seçilmiştir. Daha sonra Kurucular Kurulu'nda bu görevinden alınan Gürkan, HP'nin Birinci Olağan Büyük Kongresi'nde Genel Başkanlığa seçilmiştir.¹²

HP'de yönetim değişikliğinden sonra Genel Başkan Aydın Güven Gürkan yeni bir parti kurma hazırlıklarını yürüten Rahşan Ecevit ile görüşmüştür. Bu görüşme olumlu sonuç vermeyince birleşme konusuna olumlu yaklaşan SODEP Genel Başkanı Erdal İnönü ile temas kurmuştur. Görüşmeler olumlu sonuçlanınca İnönü ve Gürkan arasında 21 Eylül 1985 günü birleşme protokolü imzalanmıştır. Birleşme protokolü gereği HP Olağanüstü Kurultayı 2 Kasım 1985 tarihinde Anakara'da Ses Sinemasında toplanmıştır. HP tüzük ve programında değişiklik yapılarak Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) adını almıştır. Aydın Güven Gürkan HP Genel Başkanı olarak girdiği kurultaydan SHP Genel Başkanı olarak çıkmıştır (Cumhuriyet, 3 Kasım 1985).

¹² HP'nin Büyük Kongresi 29 Haziran 1985 günü başlamıştır. İlk gün yapılan genel başkanlık seçimlerini 723 delegeden 427 oyu alan Aydın Güven Gürkan seçilmiştir. Genel merkezin adayı ve HP'nin kuruluşundan bu yana genel başkanlığını yapan Necdet Calp'e 228 oy çıkmıştır. Merkez Karar ve Yönetim Kurulu ve Disiplin Kurulu seçimlerinde Gürkan'ın önderlik ettiği Demokratik Sol Grup kazanmıştır. MKYK'nın 32 üyesi Gürkancılardan oluşurken dışardan sadece Sermet Sıvacı girmiştir. Disiplin Kurulu'nun dokuz üyesinden yediside Demokratik Sol Grup'tan oluşmuştur (Cumhuriyet, 30 Haziran 1985).

E- SOSYAL DEMOKRASİ PARTİSİ (SODEP)

Milli Güvenlik Kurulu'nun öngörüsü dışında Erdal İnönü'nün Genel Başkanlığında kurulan sosyal demokrat parti 6 Haziran 1983 tarihinde içişleri bakanlığına kuruluş dilekçesini vermiştir. İlk Genel Başkan Erdal İnönü'nün veto edilmesi üzerine Cezmi Kartay 27 Haziran 1983 tarihinde genel başkan seçilmiştir. 6 Kasım 1983 seçimlerinin ardından vetoların kalkmasıyla 7 Aralık 1983 tarihinde SODEP Kurucular Kurulu toplantısında İnönü yeniden genel başkan seçilmiştir. Daha önce veto edilen bütün üyelerde partiye dönmüş ve SODEP bu dönemde CHP'nin eski kadrolarını bünyesine alarak güçlenmeye çalışmıştır. (Bila, 1987:508).

Birinci Büyük Kongresi 6-8 Temmuz 1984 tarihleri arasında Ankara'da toplanmıştır. 12 Eylül sonrasındaki ilk parti kongresine 'statükocular', 'muhafazakarlar', 'demokratik sağ' ve 'demokratik sol' grupların çalışmaları ile gidilmiştir (Siyaset 84: 9 Temmuz 1984). Ancak kongre öncesi Genel Başkan Erdal İnönü hizip istemediğini belirtmiş ve İnönü yeniden genel başkan seçilirken, Merkez Karar ve Yönetim Kurulu'nda eski kurucular çoğunluk sağlamıştır.¹³

Bu kongrede ayrıca tüzük değişikliğiyle parti meclisine benzer bir yapının oluşturulması, genel başkan yardımcılıklarının kaldırılarak genel sekreterliğin güçlendirilmesi talepleri gelmiş ve tüzük kongresi toplanması kararı alınmıştır. Kurultay bildirisinde ise "Sosyal demokratların bir çatı altında toplanması için her türlü çalışmayı yapmak ve birleşmeyi engelleyecekleri etkisiz bırakmak için çalışmakla" görevlendirilmiştir (Siyaset 1984: 16 Temmuz 1984) MGK'nun 24 Ağustos 1983 tarihine kadar 30 kurucusunu tamamlayamayan siyasi partinin genel seçimlere katılamayacağına ilişkin 26 Temmuz 1983 gün ve 99 sayılı kararını zamanında aşamayan SODEP 6 Kasım 1983 Milletvekili Genel Seçimi'ne katılamamıştır. 25 Mart 1984 günü yapılan yerel seçimlere katılmıştır. Bu seçimlerde SODEP ikinci parti olurken HP'nin

¹³ Yeni seçilen MKYK üyeleri için bkz. (Bila, 1987:508)

oylarında önemli bir düşüş görülmüştür.¹⁴ Yerel seçim sonuçları sosyal demokrat kesimde birleşme çalışmalarını hızlandırmıştır.

İnönü ve Gürkan arasında 21 Eylül 1985 günü Birleşme Protokolü'nün imzalanmasının ardından HP, 2 Kasım 1985 tarihinde Birinci Olağanüstü Büyük Kongresi'ni toplamış ve partinin adı Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) olarak değiştirilmiştir. 3 Kasım 1983'te ise SODEP Birinci Olağanüstü Kurultayı toplanmıştır. Kurultay'da SODEP'in feshi ve mal varlığıyla SHP'ye katılması kararı 478 delegenin katıldığı oylamada 457 kabul 18 red oyu ile kabul edilmiştir (Cumhuriyet, 4 Kasım 1985). Böylece SODEP-HP birleşmesi gerçekleşmiştir.

Bu birleşme konusunda Hasan Uysal "Bu birleşmenin mimarları Erdal İnönü ve Aydın Güven Gürkan. İki genel başkanın özverisi, akılcılığı, esnekliği, inadı, ısrarı daha doğrusu kendilerini ortaya koymaları... kimsenin pek inanmadığı birleşmeyi gerçekleştirdi" demektedir (Cumhuriyet:4 Kasım 1985).

Aydın Güven Gürkan HP Genel Başkanı olarak girdiği kongreden SHP Genel Başkanı olarak çıkarken, SODEP Genel Başkanı Erdal İnönü ise SHP'nin bir üyesi ve yeni partinin büyük kurultayına kadar varlığını sürdürecektir. Başkanlar Kurulu üyesi olarak çıkmıştır. HP ve SODEP'in birleşmesi konusunda büyük çabaları olan Gürkan SHP Genel Başkanı olarak partiyi Birinci Olağanüstü Kongreye kadar yönetmiştir.

F- SOSYAL DEMOKRAT HALKÇI PARTİ

SHP, HP ile SODEP'in birleşmesi ile 2.11.1985 tarihinde kurulmuştur. SHP kurulduğunda HP ve SODEP'in Meclis'te temsilcileri vardır ve parlamento içinden doğan partiler sınıflamasına girmektedir.

¹⁴ 25 Mart 1984 Yerel Seçim sonuçları için bkz. (Bila, 1987 : 509)

SHP isminden de anlaşılabileceği gibi (Sosyal Demokrat Halkçı Parti) sosyal demokrat olma iddiasını taşıyan bir partidir. Bir partiyi sosyal demokrat olarak niteleyebilmek için iki kriterin olması var sayılmıştır. “Evrensel olarak sosyal demokrasinin iki ölçütü vardır: birinci ölçüt, genelde tüm çalışanların sınıfların, özelde işçi sınıfının temsilcisi olmaktır. İkinci ölçüt ise, demokrasiye inanmak, demokratik yöntemleri uygulamak ve demokrasi içinde iktidara yönelmektir” (Kongar, 1990:31). Bu ölçütler doğrultusunda bazı eksikler ve hatalar bulunabilse de SHP’nin program ve siyasetleri değerlendirildiğinde onun sosyal demokrat bir parti olduğu söylenebilir (Yıldırım, 1995:51).

I-SHP’nin Örgüt Yapısı ve Liderlerin Seçimi

SHP’nin örgütlenmesi diğer partilerin örgütlenmesiyle önemli benzerlikler gösterir. Bunun nedeni gerek Anayasa’nın, gerekse Siyasi Partiler Kanunu’nun siyasal parti örgütlenmesini en ince ayrıntılarına kadar düzenlemiş olmasıdır.

Parti üyeliği tüzükte “Yasalara göre siyasi partilere üye olma yaşını dolduran; medeni ve siyasal hakları kullanma yeterliliği olan; Parti’nin Tüzüğünü, Programını ve ilkelerini benimseyen ve siyasal partilere girmeleri yasaklanmamış olan her yurtdaş, Parti’ye üye olabilir (md 4) denilerek üyelik konusunda önemli sınırlamalar getirilmemektedir. Üyelik başvurusu için sürekli oturduğu yeri gösteren muhtarlık belgesi ve iki partilinin önerisi istenmiştir (md 7). Üyeliğe kabul öncesi altı aylık bir adaylık süresi konulmuştur. Aday üyeler de tıpkı üyelerin tabi oldukları sorumluluklara tabidirler, ancak; parti içinde oy kullanma ve herhangi bir göreve aday olma hakları yoktur.

SHP'nin parti üyelerinin sayısı konusunda çeşitli tahminler bulunmaktadır¹⁵ Kesin sayının bilinmemesinin ön önemli nedenleri kötü kayıt ve arşivleme yöntemleridir.

Parti örgütü; merkez organları, iller örgütü, TBMM Parti Grubu il genel meclisleri grupları ve belediye meclisleri gruplarından oluşur (SHP Tüzük 1993:Md.16)

Parti hiyerarşisinin en alt basamağını en az yedi kişiden kurulu olması gereken belde örgütleri oluşturur. Bunun üzerinde ilçe örgütleri bulunmaktadır. "Partinin ilçe örgütü, ilçe kongresi, ilçe başkanı, ilçe yönetim kurulundan oluşur. İl ve İlçe merkezleri dışında belediye olan yerlerde belde örgütü kurulur. Her mahalle ve köyde en az üç kişilik mahalle ve köy birimleri kurulur" (md 18).

Partinin il örgütü, il kongresi, il başkanı, il yönetim kurulu ve il disiplin kurulundan oluşur (md 18). "Belde örgütleri o yerdeki ilçe başkanlığına bağlıdır. İlçe yönetim kurulları il, il yönetim kurulları Merkez Yürütme Kurulu'na (MYK), MYK'da Parti Meclisi'ne bu sıralama içinde bağlıdır (md.17).

Kurultay, Parti'nin en yüksek organıdır (SHP Tüzük 1993:53). Kurultay iki yılda bir toplanır. Ancak siyasal ve sosyal koşullar gerektiriyorsa, üç yılı aşmamak üzere ileri bir tarihte yapılması için kurultay Parti Meclisi'ni yetkili kılabilir. Genel Başkan'ın, Parti Meclisi veya MYK'nun lüzum göstermesi ya da kurultay üyelerinin en az beşte birinin yazılı istemi üzerine de kurultay olağanüstü olarak toplanır (md. 55).

¹⁵ SHP Meclis Grubu başkan yardımcılarında Ercan Karakaş parti üyelerinin sayısının 1.000.000 civarında olduğunu söylerken (Hürriyet: 18 Eylül 1993) bütün parti üyelerinin bildirildiği ve bilgisayara kaydedildiği Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı Bilgi İşlem Merkezi verilerine göre SHP'nin parti üyesi sayısı, Haziran 1993 itibarıyla, 1.242.345'dir.

Genel başkanı, Parti Meclisi ve Merkez Disiplin Kurulu üyelerini seçmek, partinin tüzük ve programında değişiklik yapmak... kurultayın yetkileri arasındadır.

Parti Meclisi, kurultayca seçilen 50 üyeden oluşur. Aynı sayıda yedek üye seçilir. Parti Meclisi'nde her iki cinsiyetten üyelerin sayısı -aday varsa -% 25'den az olamaz. Parti Meclisi, kurultaydan sonra en yetkili parti kurulusudur. Parti işlerinin ilke düzeyinde karar organıdır (md. 27).

Parti Meclisi, MYK üyeleri arasından gizli oyla ve üye tam sayısının salt çoğunluğu ile bir genel sekreter seçer: Genel sekreter, genel başkanın onayı ile MYK üyeleri arasından, altı yardımcısını seçer. Genel Sek-reter, kurullarca verilen kararların uygulayıcısı, parti örgütünün başvurma yeridir. Parti örgütü ile ilişkileri genel sekreter yürütür (md. 29).

Genel başkan kurultayca gizli oyla ve üye tam sayısının salt çoğunluğu ile seçilir. İlk iki oylamada sonuç alınmazsa, üçüncü turda ençok oy alan aday seçilmiş sayılır. Genel başkan, disiplin kuralları dışında bütün parti örgütünün başkanıdır (md. 26).

Parti içi demokrasi ve katılımın önemli şartlarından biri olan milletvekilliği aday tespit yöntemi olarak tüzükte "genişletilmiş delege yöntemi ile yapılacak ön seçim" belirlenmiştir (md. 59). Tüzükte önseçim ilke olarak belirlenmiş, istisnai durumlarda (md.66) bazı adayların Parti Meclisi'nce belirlenmesi kabul edilmiştir. Parti Meclisi'nin belirlediği adaylar seçim çevrelerinin toplamının yüzde onundan fazla olamaz. 1980 sonrası siyasi partiler arasında aday tespit yöntemi olarak ön seçimi en geniş oranda kullanan SHP olmuştur.

Parti içi demokrasi ile çelişkili tüzük hükmü 34. maddede geçen görevden almalardır. Yasalara, tüzüğe ve yönetmeliklere göre belli süreler içinde yapılması gereken görev veya işleri yapmayan ve bunun sonucunda

parti zararı doğmasına yol açan ya da partinin genel siyasal doğultusuyla ve ilkeleriyle bağdaşmayan tutum ve davranışlar içine giren ilçe başkanı ve ilçe yönetim kurulu üyeleri bağlı oldukları il yönetim kurulunca; il başkanı ve il yönetim kurulu üyeleri ise MYK'nca görevden alınır (md. 34 A fıkrası). Seçimle oluşan bir organın seçimle alınması gerekmektedir. Tüzüğün bu maddesi tartışmalara neden olmuş örgüt ile merkez arasında merkezin anlayamadığı ya da kendisine muhalif olan il ya da ilçe örgütlerini görevden alması parti içi demokrasi ile bağdaşmamaktadır.

2- SHP'de Liderlik

SHP'de ilk genel başkanlığa, HP'nin son genel başkanı da olan Aydın Güven Gürkan seçilmiştir. İktisat profesörü olan Gürkan 6 Kasım 1983 seçimlerinde Antalya'dan HP milletvekili olarak Meclis'e girmiştir. HP Başkanı Necdet Calp ekibine karşı bir hareket başlatması sonucu bu görevinden alınan Gürkan HP'nin ilk yapılan olağan büyük kurultayında genel başkanlığa getirilmiştir. HP ve SODEP'in birleşmesi konusunda büyük çabaları olan Gürkan SHP Genel Başkanı olarak partiyi olağanüstü kurultaya kadar yönetmiştir. Yeni SHP lideri, partinin bütün kademelerinde, MKYK'dan Meclis Grubuna kadar "uyumlu çalışmayı" sağlayacak bir düzen getirmek istemiştir.

1.6.1986 tarihinde yapılan SHP Olağanüstü Kurultayında Aydın Güven Gürkan'ın yerine Erdal İnönü Genel Başkan seçilmiştir. 870 delegenin oy kullandığı seçimde Erdal İnönü 733 oy alırken 137 oyda geçersiz sayılmıştır. "Erdal İnönü'nün ortaya atılmasının en önemli nedeni babası İsmet İnönü'dür. İsmi, kendisinin kişisel yetenekleri birinci plana alınarak ortaya atılmış değildir. Erdal İnönü'nün karizmatik özelliği vardır. Ama bu özellik kendisinden gelmemektedir. Babasından gelmektedir... Bu liderlik için kesinlikle yeterli değil. Ama bir insanın lider olarak düşünülmesi, lider olarak seçilmesi için aileden gelen karizma yeterli olarak gözüküyor." (Kongar, Cumhuriyet, 1 Haziran 1986).

28 Eylül 1986 milletvekili ara seçimlerinde % 22,5 oy oranı ile üçüncü parti durumuna düşmesi üzerine SHP'nin Genel Başkanı İnönü önce bu görevden çekilmiştir, sonraysa Merkez Karar ve Yürütme Kurulu'ndan güvenoyu alınca görevine devam etmiştir (Cumhuriyet, 3 Ekim 1986).

26-28 Haziran 1987 tarihleri arasında SHP Kurultayı yapılmıştır. SHP Genel Başkanı Erdal İnönü Kurultay öncesi il başkanlarından bir liste hazırlamak için yetki istemiş, "Hazırlayacağım listenin her türlü sorumluluğuna ve sonucuna katlanırım. "Bu listeyi seçmezseniz istifa ederim" dememi isterseniz onu da yaparım" diye konuşmuştur (Cumhuriyet, 16 Haziran 1987).

Kurultay'da tüzük değişiklikleri görüşülmüştür. Tüzük değişikliği görüşülürken söz alan İnönü, il örgütlerinin, MYK'nca görevden alınabileceği hükmünün kabul edilmemesi halinde, istifa edeceğini söylemiştir. Komisyon toplantısında Parti Meclisi'ne verilen bu yetki oylama sonucu İnönü'nün isteği doğrultusunda benimsenmiştir.

İnönü, "Bir il örgütü, genel merkez kendi durumuna karışmaz, karışsa bile etkili olamaz davranışına girerse, bu parti iktidar mücadelesinde başarıya ulaşamaz. Bu yetkiyi vermezseniz, o zaman mücadelenin başında beni göremezsiniz" demiştir (Cumhuriyet, 28 Haziran 1987). SHP Genel Başkanının milletvekili adaylarının bazı hallerde Parti Meclisi tarafından merkez yoklaması yoluyla belirlenmesi isteği ise kabul edilmemiştir.

Bir diğer tüzük değişikliği ise genel sekreter yardımcılarının belirlenmesi konusundadır. İlk taslakta, genel sekreterin kendi yardımcılarını ataması ilkesi benimsenmiştir. İnönü bu yönetime karşı çıkmış, bunu genel başkana bir tavır olarak nitelemiştir. Genel başkana böyle bir yetkiyi vermezken genel sekretere verilmesinin tutarsızlık olacağını belirtmiştir. Sonuçta kurultay genel sekreter

yardımcılarının genel başkanın onayı ile genel sekreter tarafından belirlenmesi ilkesini kabul etmiştir (Cumhuriyet, 28 Haziran 1987).

Kurultay'da İnönü il başkanlarıyla kendi listesini hazırlamıştır. İnönü'nün listesi hakkında hiçbir bilgi vermemesi Gürkan ile ayrı düşmesine ve Gürkan'ın da ayrı bir liste çıkarmasına neden olmuştur. Ayrıca İsmail Cem'in liderlik ettiği İlkeli Yaklaşım Grubu ¹⁶ ile Deniz Baykal grubunun ayrı liste çıkarması ile Kurultay'da üst kademe yöneticilerinin seçimine dört ayrı liste ile gidilmiştir.

132 üyenin aday olduğu 44 kişilik Parti Meclisi seçiminde İnönü, İlkeli Yaklaşım Grubu, Baykalcılar ve Gürkan'ın hazırladığı listelerde birçok ortak isim yer almıştır. İnönü'nün listesini Baykal ekibi yedi kişi ile İlkeli Yaklaşım Grubu ise desteklediği DİSK Genel Sekreteri Fehmi Işıklar ile delmeyi başarmıştır. Kurultayın ardından İnönü ve Baykal'ın güçlendiği görülmüştür¹⁷

Genel Sekreterliğe talip olan, ancak "bu görevi ekibiyle birlikte yapabileceğini" söyleyen Gürkan, Parti Meclisi'nde yeterli çoğunluğu sağlayamayınca bu göreve aday olmamıştır.

SHP Tüzük Kurultayı ardından 6 Eylül 1987 tarihinde referandum yapılmış ve ardından da önce 1 Kasım 1987 tarihinde yapılmak üzere erken seçim kararı alınmıştır. Ancak 3403 sayılı seçim yasasının Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla SHP'nin Anayasa Mahkemesine başvurması üzerine Anayasa Mahkemesi yasanın bazı hükümlerini Anayasa'ya aykırı bularak iptal etmiş¹⁸ ve

¹⁶ "İlkeli yaklaşım, on iki MKYK üyesi tarafından başlatılmış ama artık parti kamuoyuna mal olmuş, parti örgütlerinin öncülüğünü de yaptığı zemini sol bir partiye yaraşır düşünce ve çözüm üretmeye elverişli bir zemine dönüştürme iddiasıdır" (Cem, Cumhuriyet, 24 Haziran 1987).

¹⁷ Parti Meclisi listesi için bkz. Cumhuriyet, 30 Haziran 1987

¹⁸ 9.10.1987 tarih ve 3403 sayılı yasanın 8.maddesi ile 18. dönem milletvekilliği genel seçimleri için her türlü önseçim yasaklanmıştır. "Milletvekili adaylarının tamamının önseçimsiz saptanmasının çağımızın katılımcı demokrasi anlayışıyla bağdaşmayacağı ve siyasal partiler içinde dar bir lider kadrosu çerçevesinde oligarşik yapılanmayı güçlendireceği ağıktı" (Türk, "Anayasa Mahkemesi Kararının Sonuçları" Cumhuriyet, 22 Ekim 1987)

yeni seçim tarihi Yüksek Seçim Kurulu tarafından 29 Kasım 1987 olarak belirlenmiştir.

SHP bu seçimlerde milletvekili adaylarının belirlenmesi yöntemi olarak tüm üyelerinin katıldığı önseçim sistemini benimsemiştir. SHP 97 seçim çevresinde önseçim yaparken sadece yedi ilde önseçim yapmamıştır. Bu SHP'nin başta kendi bünyesinde de demokratik işleyişi nedenli önemseddiğini göstermiştir.¹⁹ 29 Kasım 1987 Milletvekili Genel Seçimlerinde SHP % 24.74 oy oranı ile Meclis'te % 22 temsil hakkını kazanmıştır (Tanör, 1995:73).

28 Şubat 1988 günü yapılan Parti Meclisi toplantısında SHP'de yapay bir bunalım yaşanmıştır. Genel Başkan İnönü Parti Meclisi ile ihtilafa düştüğü gerekçesiyle genel başkanlıktan istifa etmiştir. Bu ihtilaf Parti Meclisi ile MYK arasındaki çatışmalardan doğmuştur. Bu arada SHP TBMM Grubu olağanüstü toplantısında Haziran Kurultayında İnönü'nün genel başkanlıktan ayrılması önerisi kabul edilmiştir. Parti Meclisi toplantısında istifaya yol açan kararların geri alınması üzerine 1 Mart 1988'de İnönü daha da güçlenmiş ve istifasını geri almıştır (Cumhuriyet 29 Şubat 1987 , 1 - 2 Mart 1987).

SHP'de Erdal İnönü'nün genel başkanlıktan istifa girişimi ile ortaya çıkan bunalımdan sonra başlayan güvenoyu tartışması Parti Meclisi'nden Cahit Angın'ın istifasına yol açmıştır. Genel Sekreter Fikri Sağlar ve MYK için güven oylaması yapılmasını isteyen eski Genel Sekreter Cahit Angın'ın önerisi gündeme alınmayınca Parti Meclisi üyeliğinden istifa etmiştir (12 Mart 1988).

¹⁹ "SHP en geniş biçimiyle parti içi demokrasiyi uygulamak üzere tam 630 bin kayıtlı üyesinin katılacağı bir önseçime hazırlanıyor. Anayasa Mahkemesine giderek seçim tarihini değiştiren SHP ardından da savunduğu demokratik ilkeler doğrultusunda kendi örgütünü bu yönde harekete geçiriyor" (Doğan, Cumhuriyet, 22 Ekim 1987).

"Partinin o seçim çevresindeki kayıtlı üyelerinin parti seçmeni olarak serbestçe oy kullanacağı bir seçimin o partiden aday olmak isteyenler arasından parti adayını seçme usulü partinin adayını seçme hem milli iradenin ortaya çıkmasında hem oligarşiyi önlemede hem partinin bütün üyelerine aday tespitine katılma sağladığı için, parti içi demokrasiyi işletmede iyi bir yol olduğu sonucuna varılmıştır" (MGK, S.Sayısı 562 "SPK Tasarısının Danışma Meclisince Kabul Olunan Metni ve MGK Anayasa Komisyonu Raporu" s.7 md. 41).

SHP İkinci Büyük Kurultayı 25-26 Haziran 1988 tarihleri arasında yapılmıştır. 984 delegenin katıldığı seçimlerde Genel Başkanlığa 710 oy alan Erdal İnönü seçilirken öteki adaylar İsmail Cem 151, Azimet Köylüoğlu 16, Cemil Gerçek 11 oy almış 96 boş ve geçersiz oy kullanılmıştır.

Parti Meclisi seçimlerinde İnönü'nün listesi yenilgiye uğrarken Baykal'ın listesinden 27 isim seçilmiş ve Parti Meclisi'nin en ağırlıklı grubu Baykalcılardan oluşmuştur. Sol kanat listesinden ise 15 isim girebilmiştir.²⁰ SHP, İkinci Büyük Kurultayı'ndan " parti tabanından kabul görmüş bir genel başkan, güçlü genel sekreter ve güçlü Parti Meclisi " formülü ile çıkmıştır. Bu güçlü parti yönetiminden beklenen ise " SHP'nin parti programında yer alan sol ilkeleri hayata geçirmek olarak belirlenmiştir (Cumhuriyet, 27 Haziran 1988).

Kurultayda seçilen 44 Kişilik SHP Parti Meclisi ilk toplantısında MYK ve genel sekreteri seçmiştir. 14 Kişilik MYK'da sol kanattan 3, Baykalcılarda 11 kişi yer almış Baykal kırk oyla genel sekreter seçilmiştir (Cumhuriyet, 30 Haziran 1988)

26 Mart 1989 yerel seçimlerinde SHP % 28 oy oranı ile birinci parti olarak çıkmıştır. 3507 sayılı Yerel Seçim Yasası'nın geçici 1. maddesi ile, siyasal parti merkez organlarına tüzüklerinde istedikleri değişiklikler yapabilme yetkisi verilmiştir. Bu yasaya dayanarak SHP Parti Meclisi 10 Nisan 1989 tarihli toplantısında tüzük değişikliği yapılmıştır.²¹ Değişikliğe göre milletvekili seçimlerinde aday tespitinde 104 seçim çevresinin % 10'nunda merkez yoklaması uygulanacaktır. Merkez ile parti örgütü arasında sert tartışmalara neden olan bu değişiklik önerisi 4 Haziran 1989 tarihli olağanüstü Tüzük

²⁰ Yeni Parti Meclisi listesi için bkz.(Cumhuriyet 28 Haziran 1988)

²¹ SHP'de asıl sorun "naylon delege" olgusudur. 26 Mart 1989 yerel seçimleri öncesi ön seçimlerde delegelerin yarıya yakını adreslerinde bulunamamıştır. Bu delegelerin % 35'i sandığa gitmemiştir. SHP Tüzüğü'nün 6. maddesinin birinci fıkrasında üyelik için sürekli oturulan yer muhtarlık belgesi eklenmesi koşulu getirilmiştir (Çetinkaya "Kavga Bitti mi?" Cumhuriyet, 6.6.1989)

Kurultayında 374 ret oyuna karşılık 489 oyla kabul edilmiştir (Cumhuriyet, 5 Haziran 1989)²²

10 Ağustos 1990 Yerel Ara Seçimlerinde SHP'nin başarısızlığı üzerine Genel Sekreter Baykal Parti Meclisi toplantısında genel sekreterlikten ve Parti Meclisi üyeliğinden istifa etmiştir. Parti Meclisi'ne 29 Eylül 1990'da seçimli olağanüstü kurultay toplanma kararı alınmıştır.²³ İnönü ve Baykal'ın yarıştığı başkanlık seçiminde İnönü 505 oyla seçilirken Baykal 404 oy gibi azımsanmayacak bir başarı sağlamıştır (30.9.1990).

1990'lı yılların başlarında SHP'de genel başkanlık sorunu yaşanmıştır. Genel başkanlık mücadelesinin iki taraftarı Baykal ve İnönü art arda üç kurultayda bu mücadelerini sürdürmüştür. SHP Üçüncü Olağan Kurultayında İnönü 510 oyla genel başkan seçilmiş Baykal 483 oy almıştır. 26 Ocak 1992 7.Olağanüstü Kurultay da ise İnönü 516 oy alırken Baykal 486 oyla yine seçilememiştir. Ne yazık ki bu kurultaylar dönemi yeni bir program üretme ihtiyacı konusunda pek verimli olmamış ve taraflar arasındaki mücadele parti liderliğiyle sınırlı kalmıştır. Bu mücadele daha sonra eski CHP'nin yeniden açılması ve Baykal grubunun bu partiye geçmesi ve Deniz Baykal'ın bu partinin genel başkanı seçilmesi ile sonuçlanmıştır.²⁴

²² "SHP Genel Merkezi "naylon delege" olgusunu ortadan kaldırmak için kurultayda bir tüzük değişikliği yapmak yerine, hukukta "yetki gaspı" olarak nitelenen bir yönteme başvurarak kendi üst yönetimine değiştirmeye çalıştı" (Mumcu, Gözlem, 5 Haziran 1989).

²³ SHP'de birkaç yönlü bunalım var. Liderlik bunalım bu örgütün büyük ama oldukça büyük bir bunalımının, hizipçi zihniyetle entekte edilmişliği savından geliyor. buna göre bu hizipçi zihniyet parti ç i demokrasi kurallarına aldırnamıştır... Bu, sonunda kendini bu uygunsuz oluşumun dışında gören, hatta bu antidemokratik sultanın kurbanı sayan parti başkanının tepkisine neden olmuştur. Kendisine hizipçilik yakıştıran parti iç i sulta bu meydan okumayı kabul etmemiştir. Bir yeni sav ileri sürmüştür; "Geçmişten, bir suçluluk çıkarmayı bırakalım. Bir yeni yapılanmaya gidelim, Yeni yapılanmayıda bizim temelimizde kurarsak başarıyla varılır" demektedir. Böylece bir çatışma meydana gelmiştir. Bu bir önderlik bunalımıdır..." (Savcı "SHP'ye Bir Devrim Gerekiyor" Cumhuriyet, 29 Eylül 1990).

²⁴ CHP'nin yeniden açılmasına imkan sağlayan yasanın çıkmasıyla SHP'den ayrılan Baykal ve arkadaşları CHP'yi yeniden açmış ve 9 Eylül 1992 tarihli CHP 25.Kurultayı'nda genel başkanlık için Erol Tuncer ve Deniz Baykal aday olmuştur. Oylama sonucu Erol Tuncer'in 452 oyuna karşılık 679 oyla Deniz Baykal genel başkan seçilmiştir (Hürriyet, 10 Eylül 1992).

SHP'nin 11 - 12 Eylül 1993 Tarihleri arasında toplanan Dördüncü Olağan Kurultay'ında bir ilk yaşanmıştır. Genel başkan Erdal İnönü'nün kurultayda yeniden aday olmaması siyasal hayatımızda önemli bir gelişmedir.

İnönü'nün genel başkanlık için aday olmadığı kurultayda, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Murat Karayalçın ilk turda 559 oyla SHP'nin üçüncü genel başkanı seçilmiştir. Diğer adaylardan İçel Milletvekili Aydın Güven Gürkan 403 oy alırken, İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Yüksel Çakmur 26, Tolga Yarman 2 oy almıştır. Kurultayda alınan kararla İnönü "Onursal Genel Başkan" ilan edilmiştir (Hürriyet 14 Eylül 1993).

SHP ve CHP'nin birleşmesinin gündeme gelmesi üzerine 28 Ocak 1995 te iki parti kurultaylarını toplamış, ancak genel başkanlık sorunu yaşanması üzerine fiyasko ile sonuçlanmıştır.

18 Şubat 1995 günü CHP ve SHP Kurultayları ayrı ayrı toplanmış ve ardından iki partinin ortak kurultayında Hikmet Çetin genel başkan seçilmiştir. Üç ayrı kurultayda yapılan birleşmenin en büyük sorunu ise birleşmenin çatısı olmuştur. Baykal ve Karayalçın birleşmenin kendi partilerinde olması için güçlerini harcamışlardır. Sorun, SHP'nin kendisini feshederek CHP'ye katılmasıyla çözümlenmiştir.

CHP'nin 27. Olağan Kurultayı 9-10 Eylül 1995'te toplanmıştır. Kurultaya 188 doğal delege ile SHP-CHP birleşmesinin ardından kongerelerde belirlenen 896 seçilmiş delege katılmıştır. Metin Oktay, Murat Karayalçın, Deniz Baykal'ın genel başkanlık için aday olduğu kurultayda Baykal genel başkan seçilmiştir. 60 kişilik Parti Meclisi seçimlerinde ise 6 kişi yenilikçi kanattan girebilirken Karayalçın'ın listesinden sadece Önay Alpago girebilmiş diğer bütün üyeler Baykal'ın listesinden seçilmiştir (Hürriyet, 15 Eylül 1995). Parti Meclisi toplantısında ise genel sekreterliğe Adnan Keskin seçilmiştir. Baykal ekibi parti yönetimi ve milletvekili grubuna tamamiyle hakim olmuştur.

SHP ardından CHP'nin önseçim yöntemini diğer partilere göre en yüksek oranda uygulaması seçimle lider değişikliği yaşanması hatta liderin kendi arzusuyla genel başkanlıktan ayrılması nedeniyle diğer partilere göre daha demokratik bir yapıya sahiptir.

G- REFAH PARTİSİ

24 Nisan 1983 tarihinde siyasal parti faaliyetlerinin serbest bırakılması üzerine avukat Ali Türkmen'in başkanlığındaki otuzüç kişi 19 Temmuz 1983'de Refah Partisi'ni (RP) kurmuştur. Ancak RP'de vetolar nedeniyle 6 Kasım 1983 Milletvekili genel seçimlerine katılamamıştır.

"Liderliğine Ahmet Tekdal'ın geçtiği RP, baskıcı bir ortamda "Milli Görüş", "Milli Şuur" gibi sloganları dile getirerek MNP-MSP geleneğinin devamı olduğunu örtülü bir şekilde dile getirmeye çalışmıştır" (Çakır, 1994:24).

RP'si 25 Mart 1984 Yerel Seçimlerinde % 4.4 oy elde ederken diğer seçimlerde istikrarlı bir şekilde oy oranını artırmış ve 24 Aralık 1995 seçimlerinde birinci parti olmuştur.

"Merkez sağ ve solda kurulan ve koltuk kavgasından dolayı birleşemeyen siyasal partilerin, ekonomik gelişmeyi sağlayacak ve halkın refah seviyesini yükseltecek programları yapacakları yerde, birbirini karalamak suretiyle oy potansiyelini yükseltmeye yönelmeleri, Türkiye'de istikrarsızlığa neden olmaktadır. Bu istikrarsızlık siyasi ortam ve kötüleşen ekonomik durum, diğer partilerden umduğunu bulamayan köy kimliği ile büyük şehirlerin varoşlarında yapılan yaşam mücadelesi veren yoksul ve dinci insanları "adil düzen " vaad eden RP'ye yöneltmiştir" (Öztürk, Cumhuriyet, 28 Aralık 1995).

Feroz Ahmad RP'nin büyümesi hakkında "RP bu gücü öbür partilerin güçsüzlüğü sayesinde kazandı. 1980'de yeni sistem geldikten sonra bütün

siyasi partiler yolsuzluk suçlamalarıyla yıprandılar RP yöneticileri de gayet akıllıca bir politika güderek başarısızlığa uğrayan sosyal demokratların sloganlarını benimsediler. Sosyal demokratların yapamadıklarını kendileri, kendi ideolojileri çerçevesinde yapacaklarını ilan ettiler... üstelik parti teşkilatı da harıl harıl çalışıyor... " (Ahmad, Cumhuriyet, 19 Temmuz 1966).

RP'nin "geleneksel tabanı"nı metropol ve taşra kentlerinin geçim ekonomisi ile yetinen küçük, orta halli esnafı, Orta Anadolu köylülüğünün bir kesimi ile dini önderliğe sahip Kürt aşiretleri oluştururdu. Şimdi bunların yanı sıra metropollerde ve hızla sanayileşen taşra kentlerinde ekonominin dinamik alanlarında yer tutmuş; Müslüman kapitalistler, iyi eğitilmiş ve teknik - idari kadrolar, laik hatta yabancı dilde eğitim veren liselerden gelme hatırı sayılır bir gençlik ile dikkate değer ölçüde iyi eğitilmiş genç kadınlar tarafından hareketlendirilen bir kentli kadınlar kitlesi ile hayli kabarık bir işçi kesimi boy göstermektedir (Laçiner, Birikim, Kasım 1996).

1- Refah Partisi'nin Örgüt Yapısı ve Liderlerin Seçimi

Siyasal İslam ve RP üzerine araştırmaları bulunan Ruşen Çakır RP'nin örgütlenmesi hakkında şunları söylemiştir: "RP'nin temel örgütlenme stratejisi seçimlere odaklıdır. Bu stratejinin bir parçası bir sonraki seçimler için kayıtlı tüm üyeleri seferber etmek, diğer parçasıda en son yapılan seçimlerde elde edilen oy kadar üye kaydı yapmaktır... RP her mahalleye bir sorumlu atar, bu sorumlu da o mahalledeki her caddeye, her sokağa, hatta her apartmana sorumlular bulur. Mahalle müfettişleri mahalle sorumlularının çalışmalarını denetler. Mahalle sorumluları öte yandan doğrudan ilçe başkanına bağlıdır. İllerde ise elli asil elli yedek üyeden oluşan parti divanları vardır. İlçelerde de benzer divanlar faaliyet gösterir... RP tüm birimlerde, ana örgütlenmesine paralel olarak kadınları "hanım komisyonları"nda seferber ediyor" (Çakır, 1994:52-53). Aslında tüm partilerin geliştirmesi beklenen bu "geleneksel" örgütlenme tarzını Türkiye'de yalnızca RP uygulamaktadır.

RP'nin en büyük karar organı büyük kongredir (RP Tüzük, md.10). RP'de liderin seçimi diğer partilerden farklıdır "RP'de kongreler, diğer partilerde olduğu gibi genel başkan ve üst düzey yöneticileri seçmek için yapılmaz. Kongrenin arifesinde toplanan Merkez Karar Yönetim Kurulu (MKYK), Genel Başkan ve MKYK üyelerini saptar; belirlenen bu adayların dışında kongrede başka kimse aday olmaz ve birgün önce saptanan isimler tartışmasız seçilir" (Çakır, Birikim, Kasım 1996).

RP kongreleri partinin strateji değişikliğinin ilk kez dile getirildiği ve işaretlerinin verildiği platformlardır. RP üyeleri MNP ve MSP'den beri "Milli Görüş" davasını sırtlayan "kurucu abiler", (Kurucu abiler parti içinde tartışmasız bir otoriteye ve saygınlığa sahiptir. Statükolarını kaybetmeleri ya da üst düzeyde bir takım çekişmeler ya da sağlık nedenleriyle söz konusu oluyor. RP'nin genel merkezi ve TBMM grubu ağırlıkla bu kişilerden oluşuyor. 1970'li yılların MSP'li gençleri ve 1980 sonrası harekete katılanların oluşturduğu üç kategoriden oluşuyor (Çakır, 1994:52-53).

"RP içinde yenilikçi ve gelenekçiler olmak üzere iki kanat bulunmaktadır. İki kanat arasında en temel ayrım gelenekçilerin RP'yi kadro partisi olarak tutmak istemeleri, yenilikçilerin ise onu "ideolojik omurgalı kitle partisine" dönüştürmeyi hedeflemeleridir." (Çakır, 1994:77).

RP'nin 10 Ekim 1993'te toplanan Dördüncü Büyük Kongresi'nde değişim beklentileri olmuştur. Erbakanın etrafında partiyi oligarşik bir tarzda yöneten "genel merkez ekibi" (Oğuzhan Asiltürk, Şevket Kazan)nin muhalefeti nedeni ile değişim gerçekleşmemiştir.

RP içinde, kitle partisine dönüşüldüğünün farkında olan ve bu yeni döneme damga vurmak isteyen farklı odaklar mevcuttur. "Bu odakların başında yenilikçiler gelmiştir. RP'nin kitle partisine dönüşmekte olduğunu reddedip

kitleselleştğini kabul eden parti oligarşisinin gözünde "kitle partisi" olgusu yozlaşmayla eş anlamlıdır. Aslında RP, pekala asli kimliğini koruyarak bir kitle partisi haline gelebilir. Fakat bunun birinci şartı parti içi demokrasi kanallarını sonuna kadar işletilmesidir. İşte RP'nin önündeki en önemi handikap da budur... Demokrasiden uzak merkezîyetçi yapı nedeniyle RP'nin başarısında çok büyük katkıları olan birçok kesim tavanda temsil edilemiyor" (Çakır, 1994:242).

H- MİLLİYETÇİ ÇALIŞMA PARTİSİ VE MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ

1983 seçimleri öncesinde yeni siyasal partiler kurulurken MHP 12 Eylül'den sonra kapatılan siyasal partiler içinde tabanı en fazla ayrışan ve dağılan parti olmuştur. 12 Eylül öncesindeki bütün belli başlı partilerin misyonunu temsil eden partiler kurulmuşken MHP'nin sürdürücüsü olarak kurulan Muhafazakar Parti (MP) ülkücü kadro potansiyelinin çok küçük bir kesimini bünyesinde toplayabilmiştir.

1983'ten sonra MHP tabanı ve kadroları başta ANAP olmak üzere çeşitli siyasal partilerde yer almışlardır. "Bu tercihlerde, ideolojik olmaktan ziyade pragmatist saikler belirleyicidir; yoğunlaşmalar da buna göre oluştu... bunun için de "Türk milliyetçiliğinin parti davası olmadığı, Türk milliyetçiliği davasına her parti de hizmet edilebileceği" savı ileri sürüldü" (Bora-Can, 1994:193).

1-MHP'de Örgütlenme ve Liderlerin Seçimi

7 Temmuz 1983'te kurulan MP vetolar nedeni ile 6 Kasım 1983 genel seçimlerine katılamamıştır. MP yönetiminin veto edilen kişileri görevde tutmaya devam etmesi üzerine Anayasa Mahkemesi tarafından 5 Ağustos 1983'te açılıp 3 Kasım 1983'e kadar süren kapatma davası, parti üzerinde baskı oluşturmuş, çalışmalarını aksatmış, yöneticileri yıpratmıştır.

MP'de 1983-1986 döneminde, iç çekişmeler, hizip egemenliği ile ülkücü camianın küçük bir kesimini kavrayabilmiştir. Bu dönemde sürekli genel başkan değişikliğine gidilmiştir. MP'nin kurucu genel başkanı, Danışma Meclisi üyesi Mehmet Pamak'tır. Anayasa Mahkemesi'nin kararının ardından partinin yasal varlığının kesinleşmesi üzerine parti yönetiminde değişiklik yapılmış ve genel başkanlık görevi Ahmet Özsoy'a devredilmiştir (Bora-Can, 1994:255).

1984 yılı başında MP başkanlığını İsmail Hakkı Yılanoğlu getirilmiştir. Yılanoğlu, 1960'larda Türkçü dergilerde yazmış, 1961-69 döneminde CKMP milletvekilliğinde bulunmuş CKMP yönetimine Türkeş'in egemen olmasını desteklemiş, Türkeş başkan olduktan sonra genel başkan yardımcısı olarak görev yapmıştır. Yılanoğlu'nun genel başkanlık döneminde örgütlenme çalışmalarında hareketlilik yaşanmıştır.

MP yönetimlerinin Pamak döneminden beri gücünü dikkate alarak sözünü dinleme gereği duydukları Şemsek ve ekibinin ²⁵ 1984 yılı sonlarında, yıl boyunca tabanda "pasifliğinden" şikayet edilen parti yönetimine müdahaleleri olmuştur. Bir yönetim kurulu toplantısında, boş bulunan yönetim kurulu üyeliklerine Muharrem Şemsek ve onun çizgisindeki üç kişinin seçilmesi sağlanmıştır. Hemen ardından, genel başkana ani bir güvensizlik önergesi verilince, Yılanoğlu yedi arkadaşıyla toplantıyı terk etmiş, geride kalan üyelerin yasal toplantı ve karar çoğunluğunun altında kalmasına rağmen 18'e karşı 2 oyla Ali Koç genel başkanlığa getirilmiştir (Tavlaş, Nokta, 9 Şubat 1986:22-23).

MP'nin 29-30 Kasım 1985 tarihinde yapılan kongresinde adı Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ile değiştirilmiştir. Mayıs 1986'ya gelindiğinde 55 ilde ve 300 ilçede örgütlenilmiştir ve kayıtlı üye sayısı yirmibin civarındadır (Yeni

²⁵ 1974'de kurulan ülkü ocakları derneğinin ilk genel başkanı olan Muharrem Şemsek, ülkücülerin devrimci sosyalist harekete yönelik saldırıların sistematikleştiği bu evredeki sürükleyici gençlik önderlerinden birisiydi. 1984 döneminde belli başlı "Ocaklı" önderler içinde hapsede bulunmayan tek isim olması etkinliğini pekiştirmiştir (Bora-Can, 1994:257).

Gündem,25 Ağustos 1986). 28 Eylül 1986 tarihli ara seçimlerde MÇP % 2.2 oranında oy alabilmiştir.

19 Nisan 1987'de yapılan MÇP Olağanüstü Kongresinde genel başkanlık sorunu yaşanmış ve Türkeş, bizzat öneri götürdüğü Abdülkerim Doğru'nun genel başkanlığa getirilmesini sağlamıştır (Bora-Can, 1994:272).

MÇP'de yaşanan genel başkanlık sorunu 6 Eylül 1987'de yapılan halkoylaması sonucunda 1982 Anayasa'sı ile eski politikacılara getirilen siyasi yasakların kalkmasıyla çözülmüştür. Abdülkerim Doğru, referandum öncesi MÇP'de genel başkanlık sorunu olmadığını açıklamış, ancak halkoylaması sonucu istifa etmiştir. 4 Ekim 1987'de toplanan kongrede Alpaslan Türkeş MÇP genel başkanı seçilmiştir. 1997 'de Alpaslan Türkeş ölümüne kadar da bu görevi sürdürmüştür.

Türkeş'in ölümünün ardından MHP'de genel başkanlık sorunu yaşanmaktadır. Birçok genel başkan adayı çıkmasına rağmen Türkeş'in oğlu olması nedeniyle Tuğrul Türkeş daha avantajlı bir konumdadır. Bu durum genel kongrede demokratik yollardan lider değişikliği gerçekleştiremeyen MHP'nin değişmez genel başkanı Alpaslan Türkeş'in karizmasının, ölümünden sonra da parti içinde lider seçiminde etkin olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Türkiye' de ilk siyasal parti örgütlenmeleri II. Meşrutiyet döneminde başlamış ve birçok siyasal dernek kurulmuştur. Bu dönemde siyasal yaşama damgasını vuran iki siyasal parti İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası , Türkiye' de etkinliğini günümüze kadar sürdürecektik iki siyasal akımın temellerini atmışlardır.İttihat veTerakki' yi yeni Türkiye Cumhuriyeti 'nin kuruluşundan 1980 Askeri Müdahalesi ardından kapatılmasına kadar CHP ve 1983 Sonrası CHP'nin yeniden açılmasına kadar geçen sürede SHP, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı ise Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, SCF, DP, AP, ve DYP sürdürmektedir.

Yukarıda tüm bu siyasal partiler ve bunların dışında siyasal yaşamda özellikle de 1980 sonrası etkin olan RP ve MHP dahil diğerlerinde, hem siyasal parti örgütlenmeleri, hem de parti içi iktidar dağılımını ve parti içi demokrasi anlayışları birbirlerine benzemektedir. Bütün partiler kadro partileri olma özelliklerini korumuşlar, düzenli üye kayıt sistemine sahip olmamışlardır. Ayrıca düzenli üyelik aidatı toplanamadığından mali kaynakları devlet yardımına ve bağışlara dayanmış ve bunun sonucunda nüfuzla ve varlıklı kişiler parti içinde daha etkin duruma gelmişlerdir.

Parti örgütünün temeli delege sistemine dayanmaktadır.Delegeler yerel düzeyde kararların alınmasında olduğu gibi parti elitlerin seçiminde söz sahibidirler.

Tek parti döneminde yerel örgütler fazla bir işlev görmemişlerdir.Yerel parti örgütlerinin etkinlik kazandığı dönem DP ' nin iktidar yıllarıdır.Ancak bu da sınırlı düzeyde kalmış ve yerel örgütleri ile ilişkiler hamilik ve patronaj'a dayanmıştır.

1960 öncesi siyasal partilerin yerel örgütlenmeleri bucak, mahalle ve köylere dayanmaktayken, 1965 tarihli SPK ile örgütlenmelerin ilçe düzeyinde

başlatılması ve 1983 tarihli SPK 'da da aynı uygulamanın benimsenmesi ile siyasal faaliyetlerde önemli bir boşluk doğmuştur. 1980 sonrası yasal düzenlenmeleri ile toplumun büyük bir kesiminin siyasete aktif katılımı engellenirken delege seçimleri de zaman içinde inandırıcılığını yitirmiş ve siyasi partilere karşı güvensizlik giderek toplumda yaygınlaşmıştır.

Türkiye 'de parti örgütlenmesi ilk ortaya çıkışından günümüze değin hiyerarşik bir yapıya dayanmaktadır. Parti liderleri ve merkez organları partinin genel politika ve stratejileri ile ilgili kararların alınmasında her zaman etkin olmuş ve olmaktadır. Parti içi muhalefetin yaşamına izin verilmemekte, parti içi demokrasi bir dilekten öteye gidememektedir. Liderin yanında olmak parti kadroların kişiyi başarıya götürürken, karşısında olmak partiden ihraçlara ya da bölünmelere götürmektedir.

Partinin en üst karar organı olan genel kongreler ise üye kayıtlarının düzenli olmaması, delegelerin çevrenin nüfuzla kişilerinden oluşması ve merkezin yerel kongre seçimlerine müdahaleleri sonucu lideri ve kadrosunu onaylanmaktan öteye gidememektedir.

Parti liderlerini değiştirmek Türkiye' nin siyaset geleneğinden alışılmış bir olgu değildir. Liderlerin yıllarca, hatta askeri müdahalelerle verilen oradan sonra eskilerin devamı olarak oluşan partilerle bile yerlerini korudukları görülmektedir. Alternatif lider adaylarının başarılı olması kolay değildir. Genel kongrede lider değişimi istisnai bir durumdur. Liderlerin iktidarlarını koruma ve artırma eğiliminde olmaları üyelerin de onu putlaştırmaları söz konusudur. Lider, örgütün seçerek iş başına getirdiği bir başkan olma ötesinden anlama sahiptir. Liderlik aşırı ölçüde kişiselleşmekte, liderin kişiliği partinin önüne geçmektedir.

Türkiye' de demokrasinin kesintiye uğradığı her dönemde iş başına gelen askeri yönetimler siyasal bunalımların partilerin yapılarından kaynaklan-

diğı gerekçesi ile sürekli sınırlamalar getirmişlerdir. Katılımı sınırlayıcı bu düzenlemeler, ocak ve mahalle örgütlenmelerinin yasaklanması, gençlik ve kadın kollarının kaldırılması, derneklere, sendikalara üniversite öğretim üyelerine, öğrencilere ve kamu görevlilerine siyasal faaliyet yasağı getirilmesi, siyasetin dar ve ehliyetsiz kadrolar tarafından yapılmasını getirmiştir. Bu da sorunların daha da kökleşmesine neden olmaktadır.

Türkiye' de siyasal partilerin lider partisi olmalarının en önemli sebebi siyasal kültürde aranmalıdır. Otokratik bir yönetim geleneğinden gelmek, az gelişmiş bir ülke olmanın getirdiğı sorunlar ve kurumsallaşamama liderlerin kolaylıkla oligarşik bir nitelik kazanmasına neden olmaktadır. Ayrıca siyasal partilerle ilgili yasal düzenlemeler bunu kolaylaştırmaktadır.

Parti içi demokrasinin işleyebilmesi ve lider partisi geleneğinin kırılabilmesi için katılımın önündeki sınırlamalar kaldırılarak geniş halk yığınlarının aktif politika yapabilmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca düzenli ve sağlıklı üye kayıt sistemi getirilmeli, parti üyelerinin aktif olarak üst kademeyi etkileyebilecekleri, parti kararlarının alınması ve yöneticiler arasına girme bakımından eşit şansa sahip olacakları bir sistem oluşturulmalıdır. Demokrasiyi kendi içlerinde yaratamayan siyasal partilerin, sistem içinde demokrasiyi yaşatmalarının mümkün olmayacağı unutulmamalıdır.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

AĞAOĞLU Ahmet (1969) Serbest Fırka Hatıraları 2.Baskı, Baha Mat-baası, İstanbul.

AĞAOĞLU Samet (1947) İki Parti Arasında Farklar, Arbas Matbaası, Ankara

AĞAOĞLU Samet (1972) Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebep-leri, Bir Soru, Baha Matbaası, İstanbul.

AHMAD Feroz (1971) İttihat ve Terakki, Sander Yayınları, İstanbul.

AHMAD Feroz-TURGAY Bedia (1976) Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971), Bilgi Yayınevi, Ankara.

AKŞİN Sina (1976) İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Cem Yayınevi, İstanbul.

AKŞİN Sina (1980) Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

ARASLI Oya (1972) Adalet Kavramı ve Türkiye'de Milletvekili Adaylığı, Sevinç Matbaası, Ankara.

AVCIOĞLU Doğan (1982) Türkiye'nin Düzeni (Dün, Bugün, Yarın) Tekin Yayınevi, İstanbul.

AYATA Ayşe Güneş (1992) CHP Örgüt ve İdeoloji, Gündoğan Yayınları, Ankara.

AYBARS Ergun (1995) İstiklal Mahkemeleri (1920-1927), İleri Kitabevi Yayınları, İzmir.

AYDEMİR Şevket Süreyya (1969) Tek Adam, Mustafa Kemal, Remzi Kitabevi 3.Baskı, İstanbul.

AYDEMİR Şevket Süreyya (1969) Menderes'in Dramı (1899-1960) Remzi Kitabevi, Yükselen Matbaası, Ankara.

AYDEMİR Şevket Süreyya (1968) İkinci Adam İsmet İnönü, 3 Cilt, 2.Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

BAYDAR Mustafa (1968) Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları, Menteşe Kitabevi, İstanbul.

BEKTAŞ Arsev (1993) Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP ve AP (1961-1980), Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

BİLA Hikmet (1979) CHP Tarihi 1919-1979, Doruk Matbaacılık Sanayii, Ankara.

BİLA Hikmet (1987) Sosyal Demokrat Süreç İçinde CHP ve Sonrası, Milliyet Yayınları, İstanbul.

BOSUTER Kudret (1969) Türk Siyasal Partiler Sisteminde Parti İçi Demokrasi, Ulusal Basımevi, Ankara.

BORA Tanıl-CAN Kemal (1991) Devlet, Ocak, Dergah, Şefik Matbaası, İstanbul.

BURÇAK Rıfıkı Salim (1979) Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Sorunları 1945-50, Olguç Matbaası, Ankara.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 8.

ÇAKIR Ruşen (1993) Ayet ve Slogan, Metis Yayınları, İstanbul.

ÇAKIR Ruşen (1994) Ne Şeriat Ne Demokrasi, Refah Partisini Anlamak, Metis Yayınları, İstanbul.

ÇÖLAŞAN Emin (1983) 24 Ocak, Bir Dönemin Perde Arkası, Milliyet Yayınları, İstanbul.

Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler 1949

DUVERGER Maurice (1974) Siyasal Partiler, Çev. Ergun Özbudun, Bilgi Yayınevi 2.Basım, Ankara.

ECEVİT Bülent (1972) Kurultaylar ve Sonrası, İleri Yayınları, Ankara.

ERGİL Doğu (1981) Milli Mücadele Sosyal Tarih, Turhan Kitabevi, Ankara.

EROĞUL Cem (1990) Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi, İmge Kitabevi 2.Baskı, Ankara.

FREY Frederick W. (1965) The Turkish Political Elite, The M.I.T. Press, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge.

GİRİTLİOĞLU Fahir (1965) Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii, Ayyıldız Matbaası, Ankara.

GOLOĞLU Mahmut (1969) Sivas Kongresi, Başnur Matbaası, Ankara.

GOLOĞLU Mahmut (1971) Cumhuriyete Doğru, Ankara.

GOLOĞLU Mahmut (1982) Demokrasiye Geçiş 1946-50, Kaynak Yayınları, İstanbul.

GÜNEŞ İhsan (1987) Müdafa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkası'na Geçiş, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

GÜRBÜZ Yaşar (1961) 1961 Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyelerinin Sosyal Sınıfları, Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara Üniversitesi.

İPEKÇİ Abdi (1969) Liderler Diyor ki, Ant Yayınları, İstanbul.

KABASAKAL Mehmet (1991) Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960, Tekin Yayınevi Ankara.

KALAYCIOĞLU Ersin- SARIBAY Ali Yaşar () Türkiye'de Siyaset: Süreklilik ve Değişim, Der Yayınevi, İstanbul.

KARPAT Kemal (1959) Turkey's Politics, The Transition to a Multi-Party System, Princeton University Press, Princeton New Jersey.

KARPAT Kemal (1967) Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temelleri, İstanbul Matbaası, İstanbul.

KİLİ Suna (1976) 1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler, Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, Çağlayan Basımevi, İstanbul.

KIŞLALI Ahmet Taner (1990) Siyasal Sistemler, 1.Baskı, İmge Kitabevi, İstanbul.

KILIÇBAY Ahmet (1992) Türk Ekonomisi Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 4.Baskı, Ankara

KONGAR Emre (1993) İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitabevi 5.Baskı, Ankara.

KÜÇÜKÖMER İdris (1968) Osmanlılar'da Kapitalist Düzene Geçileme-mesi ve Bürokratlar ile Otanın Solu'nun Gelişimi, Saffet Matbaası, İstanbul.

KÜRKOĞLU Celal (1988) DSP Olayı, Ecevit Efsanesinin Sonu, Onur Yayıncılık, Ankara.

MARDİN Şerif (1991) Türkiye'de Din ve Siyaset, İletişim Yayınları, İstanbul.

MICHELS Roberto (1962) Political Parties: A Sociological Study of Oligarchical Tendencies of Modern Democracy, Collier Books, New York.

ÖZ Esat (1992) Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım 1923-1945, Gündoğan Yayınları, Ankara.

ÖZBUDUN Ergun (1993) Türk Anayasa Hukuku 3.Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara.

ÖZBUDUN Ergun (1979) Siyasi Partiler, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 440, Sevinç Matbaası, Ankara.

ÖZÜERMAN Tülay (1992) Türkiye İçin Nasıl Bir Anayasa ? Anayasa'ya Siyasal Yaklaşım, Alfa Basın Yayın Dağıtım, İstanbul.

PAYASLIOĞLU Arif (1974) Siyasi Partiler A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara.

RUSTOW Dankwart A. (1966) "The Development of Parties in Turkey" Joseph La Palombara and Myron Weiner (der.) Political Parties and Political Development (Princeton University Press.)

SARIBAY Ali Yaşar (1985) Türkiye’de Modernleşme, Din ve Parti Politikası, ‘MSP Örnek Olayı’, Alan Yayıncılık, İstanbul.

SARICA Murat (1973) 100 Soruda Siyasi Düşünceler Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

SAROL Mükerrerem (1983) Bilinmeyen Menderes 2 Cilt, Kervan Yayınları, İstanbul.

SENCER Muzaffer (1974) Türkiye’de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri, May Yayınları, İstanbul.

SELEK Sabahattin (1981) Anadolu İhtilali 5.Baskı, Örgün Yayınları, İstanbul.

SHERWOOD W.B. (1967) “The Rise of The Justice Party in Turkey” World Politics.

SOYSAL Mümtaz (1987) 100 Soruda Anayasa’nın Anlamı 7.Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

TEZİÇ Erdoğan (1976) Siyasi Partiler: 100 Soruda Dizisi, Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye’de Partiler, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

TİMUR Taner (1994) Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş, 2.Baskı, Şefik Matbaası, İstanbul.

TUNAYA Tarık Zafer (1952) Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952, Doğan Kardeş Yayınlar A.Ş. Basımevi, İstanbul.

TUNAYA Tarık Zafer (1989) Türkiye’de Siyasi Partiler; 3.Cilt , Hürriyet Ofset, İstanbul.

TUNAYA Tarık Zafer (1984) Türkiye’de Siyasi Partiler, 2.Cilt İkinci Meşrutiyet Dönemi, Hilal Matbaası, İstanbul.

TUNAYA Tarık Zafer (1986) Türkiye’de Siyasal Partiler, Hürriyet Ofset , İstanbul

TUNÇAY Mete (1992) Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931, 3.Basım, Cem Yayınevi, İstanbul.

TOKER Metin (1970) Tek Partiden Çok Partiye, Milliyet Yayınları, Baha Matbaası, İstanbul.

TÜRKİYE TARİHİ 4 (1993) Çağdaş Türkiye 1908-1980, Mete Tunçay, Cemil Koçak, Hikmet Özdemir, Korkut Boratav, Selahattin Hilav, Murat Katoğlu, Ayla Ödeken, Yayın Yönetmeni Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul.

TÜRKİYE TARİHİ 5 (1995) Bugünkü Türkiye 1980-1995, Korkut Boratav, Bülent Tanör, Sina Akşin, Yayın Yönetmeni Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul.

VELİDEDEOĞLU Hıfzı Veldet (1973) Türkiye’de Üç Devir 2 Cilt, Sinan Yayınları, İstanbul.

WEIKER Walter F. (1973) Political Tutelage and Democracy in Turkey: Free Party and Its Aftermath, E.J. Brill, Leiden, Netherlands.

YETKİN Çetin (1982) Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı, Karacan Yayınları, Özal Matbaası,

YILDIRIM Erdoğan (1995) Türkiye’de Siyaset Süreci ve Profesyonel Siyasette Benliğin Kurulması SHP Örneği, Ark Yayınevi, Ankara.

YILMAZ Mesut (1991) TÜSİAD Konuşması, Liderle Konuşmalar, TÜSİAD Yayınları, İstanbul.

YÜCEKÖK Ahmet Naki (1983) 100 Soruda Türkiye’de Din ve Siyaset, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

MAKALELER

AKŞİN Sina (1971) “İttihat ve Terakki Üzerine”, A.Ü. SBF Dergisi, Cilt XXVI, Sayı 1, s.153-182, Sevinç Matbaası, Ankara.

AKDER Necati (1960) “Türk Ocakları Halkevleri ve Kültür Dernekleri” Türk Yurdu Ağustos 1960 Sayı 287, s 4-8

BOSUTER Kudret (1969) “Aday Seçimleri” Milliyet 5 Haziran 1969

ÇAKIR Ruşen (1996) “Erbakan, Kendi Büyüsünü Kendi Bozdu ”, Birikim Kasım 1996

DOĞAN Yalçın (1976) “MSP’de Durum” Cumhuriyet 23 Ekim 1976

ERDEN Fethi (1964) “Türk Ocakları Nasıl Kuruldu ?, İngilizler Tarafından Nasıl Kapatıldı ? Geçirdiği Buhranlar ve Ocakla İlgili Hatıralar”, Türk Yurdu Haziran 1964 Sayı 300, s 14-23

ERGÜDEN Üstün- ÖZGEDİZ Selçuk (1977) “Halk, Partileri Nasıl Görüyor ?” Hürriyet 19 Mayıs 1977.

GÜLEK Kazım (1972) “CHP’de Son Gelişmeler” Milliyet 29 Mayıs 1972.

GÜNEŞ İhsan (1987) “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nden Halk Fırkasına Geçiş” Atatürk Araştırma Merkezi Mart 1987 Sayı 8, s 427-442

KİLİ Suna (1979) “Siyasi Partilerde İç Denetim” Cumhuriyet 22 Mayıs 1979.

KOCAOĞLU Dürdane-SARIOĞLU (1996) “Merkez Sağda Sonbahar” Cumhuriyet 14 Eylül 1996.

KÖSE Türey (1996) “Sol Çıkış Arayışında” Cumhuriyet 31.7.-1.8.1996.

LAÇİNER Ömer (1996) “ İslami Hareket: Umudu “din”lendirmek ya da dilendirmek”, Birikim Kasım 1996, s.8-14

SAVCI Bahri (1963) “Atatürk ve Çok Parti Sistemi” Cumhuriyet 29 Temmuz 1963.

SAVCI Bahri (1970) “Bir Parti İçi Bunalımdan Hükümet Bunalımına ve Rejim Bunalımına” A.Ü. SBF. Dergisi Sayı 25, s. 253-299

SAVCI Bahri (1990) “SHP’ye bir devrim gerekiyor ”, Cumhuriyet 29 Eylül 1990

SİRMEN Ali (1977) “Yurttaşlıktan Kulluğa” Cumhuriyet 12.4.1977

SONAR İlkay (1985) “Dünyada ve Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Sorunları” Cumhuriyet 2 Kasım 1987

SONAR İlkay (1987) “29 Kasım Sonrasında Demokrasi ve Türkiye” Cumhuriyet 26 .12.1987.

AKYOL Taha (1994) “Seçim Göstergeleri Açısından Sağın Sorunları” Türkiye Günlüğü.

TÜRK Hikmet Sami (1987) “Anayasa Mahkemesi’nin Kararının Sonuçları” Cumhuriyet 23.10.1987.

TÜZÜKLER

Halk Fırkası Nizamnamesi 1923

CHP Tüzük 1927

CHP Tüzük 1931

CHP Tüzük 1935

CHP Tüzük 1939

CHP Tüzük 1943

CHP Tüzük 1976

CHF Halkevleri Talimatnamesi Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1932.

DP Tüzük ve Programı 1946

AP Tüzük 1976

MSP Tüzük 1973

MHP Tüzük 1969

SPK 1965

SPK 1983

DSP Tüzük 1995

SHP Tüzük 1993

DYP Tüzük 1990

ANAP Tüzük 1985

RP Tüzük 1987

GAZETELER

RESMİ GAZETE

Resmi Gazete : 3270 Sayılı Yasa , Sayı : 19079

Resmi Gazete : 3403 Sayılı Yasa , Sayı : 19571 (mükerrer)

Resmi Gazete : 1987/27 Karar Sayılı Anayasa Mahkemesi Kararı, Sayı : 19604

Resmi Gazete : 1.11.1989 - 20329

Resmi Gazete : 12 Eylül 1980 - 17103

Resmi Gazete : 21 - 9 - 1980 - 17112

Resmi Gazete : 12 - 9 - 1980 - 7 no'lu bildiri md.1

Milli Güvenlik Konseyi hakkında 12 Aralık 1980 tarihli ve 1256 sayılı kanun md.1

MGK, S. Sayısı 562 "SPK Tasarısının Danışma Meclisince Kabul Olunan Metni ve MGK Anayasa Komisyonu Raporu"

Resmi Gazete 16.10.1981 - 17486

Resmi Gazete , 24 - 4 - 1983 - 18027

MİLLİYET

10 Eylül 1973

26 Ocak 1972

25 - 27 Ağustos 1961

14 - 17. 12. 1962

22 - 23. 9. 1976

6 Temmuz 1970

26. 2. 1967

15 Mayıs 1972

3 Haziran 1976

19 - 25 Mayıs 1979

5 Mayıs 1979

7 Kasım 1979

6 Kasım 1979

28 Mayıs 1979

5 Haziran 1969

29 Mayıs 1972

22 Haziran 1969

27 - 30 Kasım 1964

20 Kasım 1966

30 Kasım 1966

15 Şubat 1970

24 Ekim 1970
29 Aralık 1969
26 Haziran 1970
5 Şubat 1970
24 Ekim 1976
15 - 20 Ekim 1976

CUMHURİYET GAZETESİ

27 Ocak 1946
30 Haziran 1946
29 Haziran 1950
13 Temmuz 1950
26 - 11 - 1.12 -1952
27 Eylül 1957
25 - 27 Ağustos 1961
3 Aralık 1962
22 - 23 Eylül 1976
27 - 30 Kasım 1964
13 Haziran 1964
9 Eylül 1964
29 Ocak 1970
21 Mart 1971
14 - 17 Aralık 1962
9 Mayıs 1972
19 - 25 Mayıs 1976
22 - 23 Eylül 1976
15 - 20 Ekim 1976
25 Ekim 1976
27 Ekim 1976
28 Ekim 1976

28 Mayıs 1979
6 Kasım 1979
5 Mayıs 1979
9 Eylül 1987
16 Mayıs 1988
26 Kasım 1990
30 Haziran 1988
3 Ekim 1986
28 Haziran 1987
27 Haziran 1988
16 Haziran 1987
28 Haziran 1988
24 Haziran 1987
30 Haziran 1987
29 Şubat - 1 - 2 Mart 1987
4 Mayıs 1985
9 Eylül 1987
25 Eylül 1987
14 Mayıs 1985
16 Mayıs 1985
5 Haziran 1985
30 Haziran 1985
3 Kasım 185
4 Kasım 1985
1 Haziran 1980
14 Nisan 1985
24 Ekim 1985
10 Mayıs 1986
19 Haziran 1987
22 Ekim 1987
3 Aralık 1987

3 Mart 1988
21 Haziran 1988
17 Ocak 1989
26 Haziran 1988
5 Ocak 1989
10 Kasım 1989
15 Şubat 1991
17 - 18 Şubat 1991
1 Mart 1991
29 Nisan 1991
16 Haziran 1991
31 Temmuz 1996

CUMHURİYET DERGİ EKİ

Siyaset 1984 : 9 Temmuz 1984
Siyaset 1984 : 16 Temmuz 1984
Siyaset 1985 : 12 Haziran 1985
Siyaset 1985 : 12 Mayıs 1985
Siyaset 1985 : 20 Ocak 1985

DiĞER YAYINLAR

Yeni Sabah 25 Kasım 1946
Ulus 21-9-1962
Ulus 13-3-1971
Ulus 20-3-1971
Hürriyet 19 Mayıs 1977
Özgür İnsan Haziran 1972 Sayı 1
Yankı, 10 - 16 Eylül 1973
Hürriyet 29 Ağustos 93
Günaydın 15-6-1987